

รายงาน
การประเมินและสังเคราะห์
องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม

หัวข้อย่อย

วัฒนธรรมกับการพัฒนาภาคกลาง

ผู้วิจัย

ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์
นางสาวกนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์
นายธนาภูมิ อดิเวทิน

ทุนสนับสนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม

สารบัญ

หน้าที่

บทที่ 1 บทนำ	1
<u>ส่วนที่หนึ่ง : ภาพรวมงานศึกษา</u>	
บทที่ 2 ประมวลภาพรวมของเนื้อหางานวิจัย	4
2.1 วัฒนธรรมในฐานพื้นที่แสดงของกลุ่มคน	4
2.2 วัฒนธรรมในมิติปฏิบัติการงานพัฒนา	7
2.3 วัฒนธรรมในมิติความบันเทิงและการค้า	9
2.4 วัฒนธรรมกับการปรับตัวของผู้คนท่ามกลางการพัฒนา	10
บทที่ 3 การสังเคราะห์เชิงเนื้อหา	16
3.1 การศึกษาวัฒนธรรมกับประเด็นเยาวชน	16
3.2 มิติวัฒนธรรมกับการมองวิถีชีวิตของแรงงานรับจ้าง	17
3.3 วัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง	20
3.4 วัฒนธรรมในฐานปฏิบัติการผ่านพลังชุมชนและภาคประชาสังคม	22
3.5 วัฒนธรรมในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	24
3.6 วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร	28
3.7 วัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวและบันเทิง	31
บทที่ 4 การสังเคราะห์เชิงแนวความคิด	36
4.1 กลุ่มวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง	36
4.2 กลุ่มงานศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนและท้องถิ่น	38
4.3 กลุ่มแนวคิดเชิงวิพากษ์วัฒนธรรมกับการพัฒนา	39
4.4 ปริมณฑลสาธารณะและประชาสังคม	42
บทที่ 5 วิถีวิทยา	44
บทที่ 6 บทสรุป	50
<u>ส่วนที่สอง : กลุ่มงานศึกษาเฉพาะประเด็น</u>	
• มิติการท่องเที่ยวกับการพัฒนา	53
• มิติการดูแลสุขภาพกับการพัฒนา	89
บรรณานุกรม	102

บทที่ 1

บทนำ

สำหรับงานวิจัยเรื่องการประเมินและสังเคราะห์องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ในประเด็นว่าด้วยวัฒนธรรมกับการพัฒนาภาคกลางครั้งนี้ เป็นความพยายามอย่างยิ่งของทีมศึกษาวิจัยในการเก็บรวบรวมองค์ความรู้พร้อมทั้งสังเคราะห์เชิงเนื้อหา เชิงแนวคิด และว่าด้วยวิธีวิทยา ทว่าเนื่องจากความหมายที่คลุมเครือ/เลื่อนไหล ของ “วัฒนธรรม” และ “การพัฒนา” ทำให้มีการนำไปใช้ในแวดวงและสาขาวิชาต่างๆ อย่างหลากหลาย เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ งานด้านการพัฒนาชนบท งานศึกษาทางสิ่งแวดล้อม รวมทั้งงานวิจัยเชิงปฏิบัติการหลายพื้นที่ ท่ามกลางความซับซ้อนของแห่งการนิยามความหมายและการใช้งานของคำทั้งสองที่มีทั้งความหมายเชิงวิชาการและความหมายเชิงปฏิบัติการในหลากหลายระดับ ดังที่งานศึกษาชิ้นนี้จะได้นำเสนอต่อไป

สำหรับในส่วนของบทนำในขั้นต้นนี้ คณะผู้วิจัยขอนำเสนอการใช้งานของคำว่า “การพัฒนา” (development) ที่ปรากฏให้เห็นผ่านงานศึกษาประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำหน้าที่เป็นแนวคิดเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ระดับปัจเจกเป็นต้นไป เช่น การพัฒนาบุคลิกภาพ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในกลุ่มคนต่างๆ ตลอดทั้งการพัฒนาจิตใจ หรือการนำไปใช้ในระดับชุมชน เช่น การพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาชุมชน การพัฒนาจิตสำนึกท้องถิ่น หรือการนำไปใช้ในเชิงนโยบาย เช่น การพัฒนาตำบล หมู่บ้าน หรือส่วนท้องถิ่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาชนบท การพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ตลอดทั้งการเคลื่อนไปสู่การสร้างค่านิยมระดับประเทศ เช่น ประเทศพัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา อย่างไรก็ตามแม้ว่าคำว่าพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นจะทำให้เห็นปฏิบัติการที่กว้างขวางและค่อนข้างหลากหลาย ขณะเดียวกันกลับสะท้อนมุมมองน่าสนใจ ที่ว่า แท้ที่จริงแล้ว คำที่เราใช้กันอยู่อย่างสะดวกปากและมือ(ปากกา) อาจะไม่ได้มีความหมายแท้จริงตายตัว หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบทการใช้งานนั้นประการหนึ่ง ประการที่สอง จากปฏิบัติการข้างต้นของ การพัฒนาสะท้อนถึงพลังและอำนาจที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนค่านิยมรวมทั้งพฤติกรรมที่ส่งผลอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ต่างๆอย่างหลากหลาย เช่นเดียวกับ คำว่าวัฒนธรรม ที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษาที่ทำการรวบรวมมาในครั้งนี้ มีการกล่าวถึงตั้งแต่ความหมายเชิงวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมของคนไทยในอดีตซึ่งเป็นงานศึกษาเชิงการอนุรักษ์ทั้งเพื่อการท่องเที่ยว และการกลัวว่าจะสูญหายไป เช่นดนตรีพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านในมิติต่างๆ รวมถึงวัฒนธรรมในความหมายปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนหลากหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็น เด็กเยาวชน เกษตรกร แรงงานรับจ้างใน

ภาคอุตสาหกรรม แรงงานข้ามชาติ รวมถึงผู้คนในพื้นที่ต่างๆที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำการพัฒนาและวัฒนธรรมมาพิจารณารวมกัน ในความหมายที่พบในงานศึกษาที่ถูกหยิบยกมากล่าวถึงในครั้งนี้น่ามากที่สุด คือ ความหมายของการพัฒนาในฐานะปฏิบัติการของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยการเชื่อมโยงประเด็นวัฒนธรรมกับการพัฒนานั้นกระทำใน 3 มิติ คือ มิติที่แรก การให้ความสำคัญกับการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย (modernization) นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของผู้คนในบริบทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเยาวชนกับวัฒนธรรมตะวันตก ชุมชนกับการกลายเป็นเมือง หรือชนบทกับการกลายเป็นอุตสาหกรรม รวมถึงงานศึกษาที่กล่าวถึงผลพวงจากสภาวะดังกล่าว เช่น ปัญหาแรงงานในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการจ้างงานที่กล่าวถึงความไม่เป็นธรรม ประเด็นสุขภาพ สวัสดิการและสิ่งแวดล้อม หรือปัญหาผลจากโครงการพัฒนาของรัฐ (เตาเผาขยะ เขื่อน) ที่ส่งผลต่อผู้คนในท้องถิ่น มิติที่สอง ได้แก่ งานศึกษาเรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนา ที่เริ่มให้ความสนใจวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นโดยเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดภูมิปัญญาโดยให้ความสำคัญในฐานะอุดมการณ์การพัฒนา เป็นการกล่าวถึงภูมิปัญญา ในฐานะที่เป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้และขบวนการเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเป็นกระแสในสังคมไทยตั้งแต่ปี 2524 หรือก่อนหน้าโดยก่อตัวขึ้นจากการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายส่วน โดยเฉพาะนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (ปริตตา เจริมเผ่า กอนันตกุล อ่างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548) มิติที่สาม การศึกษาเชิงวาทกรรมโดยการกล่าวถึงวัฒนธรรมและการพัฒนาในความหมายปฏิบัติการเชิงความรู้และอำนาจที่สะท้อนการปะทะกันระหว่างความรู้ท้องถิ่นและความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ โดยส่วนหนึ่งได้จากการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งทำให้เข้าใจมิติที่ซับซ้อนได้ชัดเจนขึ้น

สำหรับเนื้อหางานศึกษาที่หยิบยกมาศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมงาน วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย หนังสือ และบทความ ทั้งสิ้น 224 ชิ้น ซึ่งในส่วนของสารบัญชาระยะนี้ในแต่ละประเด็นได้หยิบยกมาเป็นตัวอย่างจำนวนหนึ่งเท่านั้น โดยเนื้อหาของงานศึกษาชิ้นนี้แบ่งกว้างๆ ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก กล่าวถึงภาพรวมของงานศึกษาทั้งหมด โดยอาศัยข้อมูลจากบรรณานิตศน์เป็นหลัก โดยเนื้อหาประกอบด้วย 6 บท (รวมบทนำ) เริ่มที่บทที่ 2 เป็นการประมวลภาพรวมของปัญหาการวิจัย โดยจำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้ (1) วัฒนธรรมในฐานะพื้นที่แสดงของกลุ่มคน ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ เยาวชน และแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม (2) วัฒนธรรมในมิติปฏิบัติการงานพัฒนา ประกอบด้วยงานศึกษาในประเด็นต่างๆ เช่น การพัฒนาเชิงนโยบายระดับจังหวัด การกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น พลังชุมชน และสุขภาพชุมชน

(3) วัฒนธรรมในมิติความบันเทิงและการค้าว่าด้วยเรื่องของศิลปินดนตรี การอนุรักษ์ และการท่องเที่ยว (4) วัฒนธรรมกับการปรับตัวของผู้คนท่ามกลางการพัฒนา ประกอบด้วย 5 หัวข้อ คือ วิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดการทรัพยากร สุขภาพ/ความเสี่ยง และประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคม สำหรับบทที่ 3 เป็นการสังเคราะห์เชิงเนื้อหา แบ่งออกเป็น (1) การศึกษาวัฒนธรรมกับประเด็นเยาวชน (2) มิติวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของแรงงานรับจ้าง (3) วัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง (4) วัฒนธรรมในฐานะปฏิบัติการผ่านพลังชุมชนและภาคประชาสังคม (5) วัฒนธรรมในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (6) วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร (7) วัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวและบันเทิง (8) สุขภาพและความเสี่ยง บทที่ 4 เป็นการสังเคราะห์ภาพรวมเชิงแนวความคิดที่ใช้ในงานศึกษา บทที่ 5 การสังเคราะห์เชิงวิวิธวิทยา ซึ่งเป็นการนำเสนอพร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตต่อวิวิธวิทยาที่ใช้ในการศึกษาประเด็นวัฒนธรรมและการพัฒนาในมิติต่างๆที่พบในงานศึกษาของภาคกลาง และบทสุดท้าย บทสรุปและข้อสังเกตในภาพรวมจากการทบทวนงานศึกษาทั้งหมด สำหรับในส่วนที่สองของรายงานฉบับนี้ได้นำเสนอรายละเอียดของงานศึกษาวิจัยที่เน้นเฉพาะเรื่องการท่องเที่ยวและประเด็นสุขภาพกับการพัฒนา โดยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาแนวความคิดและวิวิธวิทยา ตลอดจนข้อสังเกตต่องานศึกษาในอนาคตไว้ค่อนข้างครอบคลุม

คณะผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นประการหนึ่งว่าอย่างน้อยที่สุดความพยายามรวบรวมงานและการสังเคราะห์ตามประเด็นต่างๆ ของคณะผู้วิจัยคงพอจะมีคุณค่า ทำผู้ที่สนใจประเด็นวัฒนธรรมกับการพัฒนาทั้งในเชิงประเด็นวิจัย เชิงแนวความคิดและในเชิงพื้นที่(ในภาคกลาง) หรือทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการได้เข้าใจถึงความเป็นพลวัตของทั้งวัฒนธรรมและการพัฒนามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้คงพอทำให้เห็นภาพรวมว่าในรอบสิบปีที่ผ่านมางานวิจัยในประเด็นดังกล่าวมีเนื้อหาสาระทิศทางการศึกษาเป็นมาอย่างไร รวมทั้งแนวโน้มการศึกษาในอนาคต

คณะผู้วิจัย

ส่วนที่หนึ่ง
ภาพรวมงานศึกษา

บทที่ 2

ประมวลภาพรวมของปัญหาการวิจัย

จากการสำรวจงานเขียนประเภทต่างๆ ครอบคลุม หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และ บทความเฉพาะพื้นที่ภาคกลาง ในประเด็นวัฒนธรรมกับการพัฒนา โดยศึกษา/ทำความเข้าใจ วัฒนธรรมในมิติวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนและเกี่ยวข้องกับประเด็นการพัฒนา สามารถ จำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

- 2.1 วัฒนธรรมในฐานะพื้นที่แสดงของกลุ่มคน จำนวน 55 ชิ้น
 - 2.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์
 - 2.1.2 ประเด็นเยาวชน
 - 2.1.3 แรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม
- 2.2 วัฒนธรรมในมิติปฏิบัติการงานพัฒนา จำนวน 64 ชิ้น
 - 2.2.1 การพัฒนาเชิงนโยบายระดับจังหวัด
 - 2.2.2 การกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น
 - 2.2.3 พลังชุมชน
 - 2.2.4 สุขภาพชุมชน
- 2.3 วัฒนธรรมในมิติความบันเทิงและการค้า จำนวน 29 ชิ้น
 - 2.3.1 ศิลปะดนตรีและการอนุรักษ์
 - 2.3.2 การท่องเที่ยว
- 2.4 วัฒนธรรมกับการปรับตัวของผู้คนท่ามกลางการพัฒนา จำนวน 76 ชิ้น
 - 2.4.1 วิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง
 - 2.4.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 - 2.4.3 การจัดการทรัพยากร
 - 2.4.4 สุขภาพ/ความเสี่ยง
 - 2.4.5 ประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคม

2.1. วัฒนธรรมในฐานะพื้นที่แสดงของกลุ่มคน :

สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้พิจารณาจากงานที่เน้นถึงปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มคนเฉพาะบางกลุ่มเป็นสำคัญ โดยสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มเด็กเยาวชน และกลุ่มแรงงาน ดังนี้

2.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์: มีงานศึกษาที่รวบรวมจากบรรณานิตยสารทั้งสิ้น 36 ชิ้น (บทความ 5 หนังสือนิตยสาร 6 รายงานการวิจัย 2 วิทยานิพนธ์ 23) เนื่องจากมีกลุ่มที่ศึกษาประเด็นทางชาติพันธุ์ในภาคกลางเป็นการเฉพาะอยู่แล้วในส่วนนี้จะของกล่าวถึงเป็นภาพรวมในบางประเด็นเท่านั้น

งานศึกษาทางชาติพันธุ์ที่พบโดยมากเป็นการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตและการธำรงเอกลักษณ์ของกลุ่มซึ่งงานศึกษายุคหลังใช้คำว่าอัตลักษณ์แทนคำว่าเอกลักษณ์ (ทว่าในระยะเวลาห่างกันเกือบสิบปี งานศึกษาไม่ได้สะท้อนถึงความแตกต่างของการใช้ทั้งสองคำให้เห็นชัดเจนนัก) อย่างไรก็ตามงานศึกษาในกลุ่มนี้เช่น งานของ อรรถโท โอบิมา(2536) เรื่อง ชีวิต พิธีกรรมและเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนมอญในเมืองไทย ศิริรัตน์ แอดสกุลและคณะ(2542) เรื่อง การธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญบ้านม่วง อภา ศรีสงคราม(2539) วัฒนธรรมพื้นบ้านเกาะเกร็ด สุภาพร มากแจ้ง (2540) วิถีชีวิตมอญบางขุนเทียน "มอญบางกระดี่" ภายหลังมีงานที่ต่างออกไปอยู่บ้าง เช่น เรื่อง กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชุมชนท้องถิ่นของสิริพร สมบูรณ์บุรณะ(2542) และงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเปลี่ยนแปลง ปรากฏในรายงานการวิจัยของ สุจิตลักษณ์ ตีผดุง (2545) เรื่องชุมชนมอญวังกะ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

2.1.2 ประเด็นเยาวชน: งานศึกษาในกลุ่มนี้มีจำนวน 18 ชิ้น (หนังสือนิตยสาร 3 รายงานการวิจัย 5 และวิทยานิพนธ์ 12)

สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเยาวชนสามารถแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่หนึ่ง: งานศึกษาที่เน้นประเด็นคุณธรรมและจริยธรรมของเยาวชน เช่น ไพรัช ชุณหะนาม(2537) วิธีการของวัดที่มีต่อการปลูกฝังจริยธรรมในเยาวชนจิตวิวรรณ์ สุกใส (2540) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีพฤติกรรมคุณธรรมทางพุทธศาสนาของนักเรียน ไชยา พรหมวิชาติ(2541) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการมีวินัยในตนเองของวัยรุ่น หรือ นิชวัฒน์ ลุนหงษ์(2543) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางครอบครัว สังคมและสภาพแวดล้อมกับการควบคุมตนเอง และการมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม แสงระวี เทพรอด (2542) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการได้รับการปลูกฝังคุณธรรมทางพุทธศาสนา นุปลา ทิพย์สภาคูล (2544) ปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาคุณธรรม จริยธรรมของนักศึกษา และรัตนา จารุเบญจและคณะ(2547) ศึกษาเรื่องศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการรับ/ด้านวัฒนธรรมตะวันตกในชุมชน

กลุ่มที่สอง: งานศึกษาการส่งเสริมศิลปปะดนตรีและภูมิปัญญาแก่เยาวชน เช่น นุปลา ทิพย์สภาคูล (2543) กล่าวถึงการนำการแสดงพื้นบ้านสู่เวทีนานาชาติ เรือนแก้ว ภัทรานูม่วงวัตติ (2541) บทบาทของศูนย์ศิลปวัฒนธรรมในสถาบันอุดมศึกษาเอกซกับการพัฒนาวัฒนธรรมไทย สุวิชัย โกศัลยยะวัฒน์และคณะ (2541) ศึกษาถึงการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี และ

ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวซองในภาคตะวันออกเฉียง และ วิทยานิพนธ์ของพวงทอง นิลยิ้ม(2437) เรื่อง บทบาทของผู้ใหญ่ในครอบครัวในการถ่ายทอดวัฒนธรรมผ่านการเล่นและของเล่นเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเด็กปฐมวัย ศึกษากรณี บ้านเกาะ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดนนทบุรี

กลุ่มที่สาม : งานศึกษาที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับการศึกษาต่อของนักเรียน ของ สุวัจชัย ฉัตรชุมสาย (2541)

2.1.3 แร้งงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม: จำนวนงานเขียน 17 ชิ้น (วิทยานิพนธ์ 16 รายงานการวิจัย 1)

สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องแรงงานในภาคกลางมีข้อสังเกตที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน คือ การเรียกชื่อแรงงานด้วยคำที่แตกต่างกัน(แรงงในในโรงงานอุตสาหกรรม แรงงานอพยพ แรงงานต่างชาติ แรงงานต่างด้าว หรือแรงงานชาวพม่า)เหล่านี้สัมพันธ์กับประเด็นการศึกษา ในเบื้องต้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก : งานศึกษากลุ่มสวัสดิการและประเด็นคุณภาพชีวิต ตัวอย่างของงานศึกษา เช่น ทิวพร กลมกล่อม (2537) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติกรดูแลสุขภาพของตนเองของคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ เสาวนีย์ ตติยภัณฑรักษ์ (2538) ปัจจัยที่มีต่อภาวะบาดเจ็บในโรงงานอุตสาหกรรม ประทิน ไกรสรโกวิท (2541) ความพึงพอใจในสวัสดิการของผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ และอุบล หลีเสงี่ยม (2546) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการรักษาสุขภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงานอุตสาหกรรม

กลุ่มที่สอง : งานศึกษากลุ่มที่สะท้อนปัญหาของแรงงาน สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้ปรากฏชัดเจนถึงประเภทของงานที่ใช้แรงงานต่างชาติ เป็นต้นว่า สารินี ฤทธิชัย (2546) ความคิดเห็นของนายจ้างต่อการจ้างแรงงานต่างด้าวในจังหวัดสมุทรสาคร สมพงษ์ สระแก้ว (2544) แนวทางการแก้ไขปัญหสุขภาพในกลุ่มแรงงานต่างด้าว สายพันธ์ พึ่งพระคุ้มครอง (2542) ผลกระทบต่อการจ้างแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย และ งานของ เข้มพร วิรุณพันธ์ (2545) เรื่องสภาพพฤติกรรมทางเพศของแรงงานเด็กต่างด้าวในจังหวัดสมุทรสาคร

กลุ่มสาม : กลุ่มแรงงานสตรี มีปรากฏเพียงเรื่องเดียว คือ การศึกษากระบวนการแรงงาน บทบาททางเพศ และความสัมพันธ์หญิง ของ กรรณิกา เรืองเดช (2539) หรืองานศึกษาประเด็นอื่นที่ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นแรงงานหญิง เช่น การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในเรื่องเพศสัมพันธ์ กรณีศึกษาสาวโรงงานตำบลอ้อมน้อย ของ ศรีญธร แก้วคุณ (2547)

2.2. วัฒนธรรมในฐานะปฏิบัติการงานพัฒนาชุมชน

สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้ค่อนข้างมีความหลากหลายเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจจึงแบ่ง เป็น 3 ประเด็นดังนี้

2.2.1 การพัฒนาเชิงนโยบายระดับจังหวัด

สมพจน์ แพงประสิทธิ์ (2542) รายงานการประเมินผลการดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของจังหวัดนครสวรรค์ ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2545) ชัยนาท จังหวัดลงแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนาเชิงเกษตรกรรม เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2547) บทความการวิเคราะห์ศักยภาพ(potential Assessment) ด้านทุนในพื้นที่ระดับจังหวัด ในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเครือข่ายความรู้ข้ามสาขา

2.2.2 การกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น

งานศึกษาในกลุ่มนี้จะเป็นงานที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนทั้งสิ้น 25 ชิ้น (รายงานการวิจัย 6 หนังสือ 1 วิทยานิพนธ์ 18) แบ่งออกเป็น ประเด็น คือ

กลุ่มที่หนึ่ง งานที่เน้นการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบล : ตัวอย่างงานในกลุ่มนี้ เช่น ศิริวรรณ สวัสดิสุข (2541) ศึกษาแนวทางการกำหนดนโยบายและแผนการสื่อสารเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบล มณฑิรา ยืนนาน (2543) ศึกษาศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม

กลุ่มที่สอง งานที่เน้นการมีส่วนร่วม : ตัวอย่าง เช่น ดันฉัตร ตันเสถียน (2537) การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนเขตเทศบาล ประสาท สิทธิเลิศ (2542) การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองสระบัวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน พรทิพย์ จุลสุคนธ์ (2543) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา อัจฉราพร พงษ์ฉวี (2544) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดตั้งหอวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศจี.เจตนาธรรมจิต (2546) กระบวนการพัฒนาโดยประชาชน สุพิณ เกิดมาดี (2547) เรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของสตรีในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแพ้ว

2.2.3 งานศึกษาพลังชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 28 ชิ้น(บทความ 5 หนังสือ 1 รายงานการวิจัย 3 วิทยานิพนธ์ 19)

กลุ่มที่หนึ่ง งานพัฒนาองค์กรชุมชน ตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มนี้เช่น เพียงจิตต์ มาประจง (2538) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลของการนำโครงการส่งเสริมอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือนและหัตถกรรมไทยไปปฏิบัติ อรัญญิก ประเทือง มนตรี (2537) ปัจจัยที่ผลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม

ออมทรัพย์เพื่อการผลิตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร สุรพงษ์ วงษ์สุบรรณ (2538) ศึกษาองค์การทางสังคมของชุมชนบ้าน สุวัชชัย โอกาส (2543) ศึกษากลุ่มสหกรณ์ชาวไร่สีป่ประดสามร้อยยอดจำกัด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สมศรี ศิริขวัญชัย (2543) การรวมพลังประชาชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนท่ามกลางภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ฉัตรดิเรก บุญเกิด (2544) ศึกษาการพึ่งตัวเองของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ ชูติภาณุจณ์ อังคารประเสริฐ (2544) ศึกษาการบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรบ้านลาดจำกัด จังหวัดเพชรบุรี นฤชภรณ์ เมธสุทธิ (2546) การศึกษารัฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงปลากัด ชุมชนบ้านทองไทร จังหวัดนครปฐม สุรางคนางค์ จินดาวัฒน์ (2546) สื่อเพื่อการพัฒนา ศึกษากรณีกลุ่มละครเยาวชนเพื่อชุมชนดาวลูกไก่ จังหวัดพิษณุโลก สิริณี ยมมา (2546) ศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบทในจังหวัดสมุทรปราการ และ สุรพงษ์ บัวโรย (2547) การทำสวนส้มโอปลอดสารพิษ

กลุ่มที่สอง : สตรีกับการพัฒนา ปรากฏในงานของ รัตติกง สุনারทพิน (2537) เรื่อง การใช้แรงงานสตรีเชิงเศรษฐกิจของครอบครัวในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนเมืองเก่า อำเภอมืองจังหวัดสุโขทัย ลัดดา ผิวเนตร (2542) บทบาทสตรีกับการพัฒนาธุรกิจชุมชน กรณีศึกษากลุ่มแม่พูนสมุนไพร จังหวัดชัยนาท งานศึกษาของ ภัทริน วิสูตรานุกูล (2542) เรื่องบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ศึกษากรณีหมู่บ้านซิปพริก จังหวัดสระบุรี และงานของกิตติมา ศักดิ์เพนพลอย (2544) ศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มสตรีทอเสื่อกกบ้านเสม็ดงาม

กลุ่มที่สาม : ศาสนากับการพัฒนา ปรากฏงานดังกลุ่มต่อไปนี้ วิเชียร สีหาบุตร (2537) บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิธานวัตร วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม บุญชู สุขเจริญ และคณะ (2538) เรื่อง ปัจจัยในการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนวัดวังวิเวกรามในอนาคต เมธินี จิระวัฒนา (2541) บทความเรื่องบทบาทของมิชชันนารีในจังหวัดราชบุรี พระมหาธรรมจริยา เครื่องทิพย์ (2543) บทบาทหลวงพ่อวัดปากน้ำกับการสงเคราะห์พัฒนาสังคม และวินัย สมมิตร (2545) ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัดศึกษากรณีของวัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี

กลุ่มที่สี่ : การพัฒนาระดับบุคคล ปรากฏในงานศึกษาต่อไปนี้ ปัญญา เล็กกระจ่าง (2537) ชนชั้นนำ บทบาทผู้นำในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ศึกษากรณีหมู่บ้านไทยพุทธและไทยอิสลาม เกรียงศักดิ์ ชื้อล้อม (2544) บทบาทของชุมชนกับการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ กมลพรรณ พันพิ่ง (2547) บทความเรื่องการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับนักวิจัยชุมชนด้านศักยภาพและทุนท้องถิ่น ในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการข้ามสาขา ครั้งที่ 17 ฉลวยวรรณ (ชินะโชติ) ปัญญา (2547) บทความเรื่องการพัฒนากระบวนการค้นหาคนที่มีคุณค่าต่อชุมชนและศักยภาพท้องถิ่นในเอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการข้ามสาขา ครั้งที่ 17

2.2.4 สุขภาพชุมชน จำนวน 8 ชิ้น (วิทยานิพนธ์ 5 รายงานการวิจัย 3) ปรากฏในงานต่อไปนี้ คมพล สุวรรณภู (2542) ศึกษาเรื่อง การศึกษาและพัฒนากระบวนการชุมชนในด้านการเรียนรู้การแพทย์พื้นบ้าน เพื่อการพึ่งพิงตนเองของสาธารณสุขชุมชน อติศร นุชิต (2543) ความต้องการการบริการสังคมของชุมชนชนบท กฤษฎี ปิ่นนิล (2546) ความต้องการของอาสาสมัครประชาสงเคราะห์ในการปฏิบัติงาน วราภรณ์ ศรีปาน (2546) ความพร้อมในการจัดสวัสดิการคนพิการขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดสมุทรสงคราม

2.3. วัฒนธรรมในมิติความบันเทิงและการค้า

2.3.1 ศิลปะ/ดนตรีและการอนุรักษ์ : จำนวนงานศึกษา 9 ชิ้น (หนังสือ 2 รายงานการวิจัย 2 วิทยานิพนธ์ 4) ปรากฏในงานศึกษาดังนี้ วิรัตน์ พงษ์ทอง (2538) เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการเสื่อมสลายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย ศึกษากรณีหมู่บ้านไทยวน ตำบลดอนแร่ จังหวัดราชบุรี วิมล หนูเกื้อ (2540) รายงานการวิจัยเรื่องการแพร่กระจายของดนตรีอีสานในภาคกลางกรณีแคนวงประยุกต์ ในจังหวัดนครสวรรค์ สด แดงเอียดและภคพิศ อยู่คงดี (2540) โบราณคดีลุ่มน้ำป่าสัก : โครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสักอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กนก คล้ายมุข (2541) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดปีพาทย์ในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คำรงค์พันธ์ อินฟ้าแสง (2542) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาพัฒนาการศิลปะพื้นเมืองเพชรบุรี ศรีทธา สีนสาธิต (2542) วิทยานิพนธ์เรื่องการพัฒนาและประสิทธิภาพบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนระบบมัลติมีเดียเรื่องการออกแบบลวดลายเขียนสีตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา เทพย์ จิตนาวสาร (2545) รายงานการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมดนตรีไทยของสถานศึกษา พิมพร ชัยชิตร์สกุล (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมดนตรีไทย กรณีศึกษาชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และ รายงานการวิจัยเรื่อง สื่อพื้นบ้าน โครงการนำวัฒนธรรมและอัตลักษณ์มาเป็นกระบวนการในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพแลพการใกล้เคียงระดับข้อพิพาท โดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (2546)

2.3.2 การท่องเที่ยว : จำนวนงานศึกษา 20 ชิ้น (บทความ 2 หนังสือ 1 รายงานการวิจัย 4 และวิทยานิพนธ์ 13) จำแนกโดยเรียงตามปีที่ศึกษาดังนี้ ทวีวงศ์ ศรีบุรี (2536) หนังสือการศึกษาเพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดสระแก้ว พรรณทิพย์ เปี่ยมพุกธากุล (2537) วิทยานิพนธ์เรื่องวิวัฒนาการชุมชนและตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ขวัญสุดา ชันธวิทย์ (2541) วิทยานิพนธ์ เรื่องการเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสองแหล่งในเมืองเก่าอยุธยาที่มีผลต่อชุมชนท้องถิ่น นาคม วีรสุวรรณจักร (2541)

วิทยานิพนธ์เรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษา กรณี อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ทศนีย์ ทานตวนิช (2541) รายงานการวิจัยเรื่อง เจตคติและความประทับใจของชาวต่างชาติที่มาเยือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย สมฤทัย ไรจน์วารธรรม (2542) วิทยานิพนธ์เรื่องการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ส่งผลอย่างไรต่อวิถีชีวิตชาวไทยทรงดำ อำเภอเข้า้อย จังหวัดเพชรบุรี บทความของฤโสพา (2542) เรื่องเยือนเรือนเยือนเหย้าชาวไทยทรงดำ โฮมสเตย์แบบลาวโซ่งที่บ้านเข้า้อย ศิริพร ศรีสินธุ์โร (2543) รายงานการวิจัยเรื่อง พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในบริบทของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ธเนศ ศรีสถิตย์ (2543) วิทยานิพนธ์เรื่อง บทบาทของท้องถิ่นต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน กรณีศึกษาชายหาดชะอำ สิริยา วัฒนสุขชัย (2543) รายงานการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน ศึกษากรณีหมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยปลายโพรงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม บทความของยุวณีย์ มิตรกุล (2543) เรื่องตลาดน้ำวัดดอนหวาย ความไม่สิ้นสลายของชุมชนโบราณ ชัยยันต์ เหลืองดี (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านโคกเกตุ ต.ปลายโพรงพาง อ.อัมพวา จ.สมุทรสงคราม รายงานวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวที่พึงประสงค์ของประชาคมจังหวัดกาญจนบุรี ของดวงพร คำคุณวัฒน์ (2545) สิริกมล ศรีเดช (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องตลาดดอนหวายพื้นที่แห่งการท่องเที่ยวและการบริโภค มธุวรรณ พลวัน (2546) สารนิพนธ์เรื่องปัจจัยที่เกี่ยวกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยว สมบัติ เชื้อทหาร (2547) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหมู่บ้านทรงไทยปลายโพรงพาง และสุคนธา สอทิพย์ (2547) วิทยานิพนธ์เรื่อง ชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดดอนหวาย จังหวัดนครปฐม

สำหรับประเด็นการบริโภควัฒนธรรม เช่นงานศึกษาของ ชวัญหทัย เจริญไมตรีมิตร (2543) วิทยานิพนธ์เรื่อง คนไ ก่ชน และการชนไก่ กระบวนการกลายเป็นสินค้าในบริบทของวัฒนธรรมไทยและวิภาณี กาญจนภิญญกุล (2545) วิทยานิพนธ์เรื่อง ขนมไทยและวัฒนธรรมการบริโภคกรณีศึกษาตลาดดอนหวาย เป็นต้น

2.4 วัฒนธรรมกับการปรับตัวของผู้คนต่อการพัฒนา

2.4.1 วิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง : เกษตรกรรมกับการเปลี่ยนแปลง งานศึกษาจำนวน 21 ชิ้น (บทความ 3 หนังสือ 2 รายงานวิจัย 3 วิทยานิพนธ์ 13) ปรากฏในงานดังต่อไปนี้

รายงานการวิจัยเรื่อง เงื่อนไขการผลิตข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจในสังคมเปลี่ยนแปลง โดย ประครอง เขี่ยมศิริ (2536) วิทยานิพนธ์เรื่องผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจที่มีอิทธิพลต่ออาชีพประมงชายฝั่ง ของมนตรี คงเจริญ (2536) งานของเกรียงศักดิ์ อ่อนละมัย (2536)

เรื่องวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชนบทในกระแสโลกาภิวัตน์ สกล เทียงจิตร (2537) วิทยานิพนธ์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่อาศัยในบริเวณ โครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็ม ศึกษากรณีตำบลแพรกหนามแดง จังหวัดสมุทรสงคราม ชนิกา วัฒนะศิริ (2537) วิทยานิพนธ์เรื่องจากสังคมชาวนาสู่สังคมอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนไทยเบ็ง บ้านดิ่ง จังหวัดลพบุรี สุรินทร์ กิจนิตย์ชีวี (2537) รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนภาคอีสานท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2537) การศึกษาชุมชนไพรสะอาด วรรณัย พงศาชลากร (2538) พืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมศึกษากรณีบ้านโคก จังหวัดสุพรรณบุรี ญานี สรประไพ (2538) วิทยานิพนธ์เรื่อง การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชาวสวนจังหวัดนนทบุรี นุปผา ดีสุข (2538) รายงานการวิจัยเรื่อง สภาพวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนเชื้อสายมอญ กลุ่มแม่กลอง จังหวัดราชบุรี รัชดา ตูวินันท์ (2538) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับ เทคโนโลยีใหม่ทางการเกษตรของชาวนา อำเภอกำแพง จังหวัดสิงห์บุรี นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ (2539) ศึกษาประเด็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในประวัติศาสตร์สังคมของชาวนาไทย สกฤณา ฉันทิลก (2541) บางลี กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในกลุ่มน้ำท่าจีน ศักดิ์ศรี บริบาลบรรตเขตต์ (2541) การศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนเพื่อรับการแปรเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรสู่ชุมชนอุตสาหกรรม จูติมา ตะโกพร (2543) วิทยานิพนธ์เรื่องผลกระทบจากการขยายตัวของธุรกิจสนามกอล์ฟที่มีต่อ ชุมชนชนบท อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี พิมพ์ชนก มธุรมน (2544) วิทยานิพนธ์เรื่องปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการตัดสินใจประกอบอาชีพเพาะชำไม้ดอก ไม้ประดับ เพื่อการจำหน่ายบริเวณเลียบริม คลอง 15 อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก และสรัญญา จิตรภาศย์ (2545) วิทยานิพนธ์เรื่อง ข้าว: วัฒนธรรมการผลิตและการเปลี่ยนแปลง อุษณี รูปทอง (2543) วิทยานิพนธ์เรื่อง ศักยภาพของพื้นที่ และทัศนคติที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ กรณีศึกษาพื้นที่ขยายผลตำบลเข้าดิน พัฒนาและตำบลฝั่งหลวง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี และพอพันธ์ อูทยานนท์ (2546) ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง

กลุ่มที่สอง: ชุมชนกับอุตสาหกรรม งานศึกษา 6 ชิ้น (บทความ 2 รายงานการวิจัย 1 วิทยานิพนธ์ 3) ปรากฏในงานศึกษาดังนี้

ปทุมทิพย์ วงศ์แก้ว (2537) ศึกษาผลกระทบการปรับตัวของครัวเรือนภาคเกษตรที่มีสมาชิก ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ศึกษากรณีบ้านปากคลอง บ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ทวนทัศนีย์ นิลดำ (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากชาวนาสู่กรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม กรณีศึกษา แรงงานอพยพจากจังหวัดอุดรธานีสู่จังหวัดสมุทรสาคร สมคิด จำนงค์ศรี (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง การปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนรอบสวนอุตสาหกรรมโรจนะ อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รายงานการวิจัยเรื่อง ผลกระทบทางสังคมจากการพัฒนา

อุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อชุมชนท้องถิ่น ของสุริชัย หวันแก้วและคณะ(2543) นอกจากนี้ปรากฏในบทความอีก 2 ชิ้น คือ กุลธิดา สามะพุทธ (2543) “เหตุเกิดที่ประจวบคีรีขันธ์ วันที่โรงไฟฟ้ามาเยือน” และ บทความในหนังสือ ศิลปวัฒนธรรม(พ.ย. 2546) เรื่อง “โรงโม่ สุสาน บ่อ ลูกล้าง ผลกระทบทางธรรมชาติและวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ของเมืองอุททอง” (บทความชิ้นนี้ไม่ ปรากฏผู้เขียน)

กลุ่มที่สาม : งานด้านอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น พบในงานศึกษา 5 ชิ้น ดังนี้ บทความเรื่อง “วิวเถียน:ประเพณีวันวานที่นวนคีน” เขียนโดย ไพฑูรย์ บรรลือทรัพย์ ในหนังสือ ศิลปวัฒนธรรม (มิ.ย. 2541) รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่และการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิจัยผลกระทบของ ประเพณีการแข่งขันเรือยาวต่อคุณค่าเชิงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนสวนหงษ์- บางปลาหมอและชุมชนเก้าห้อง-ลานคาอำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี ของ รณินทร์ กิจกล้า (2545) และวิรัตน์ พงษ์ทอง (2538) วิทยานิพนธ์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มี ผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการเสื่อมสลายของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย ศึกษากรณีหมู่บ้านไทย ยวนจังหวัดราชบุรี และ พิสันต์ ธนะสารสมบุรณ์ (2542) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาการมีส่วนร่วมของ ประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมศึกษา กรณีเกาะสีซัง จังหวัดชลบุรี

2.4.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง 17 ชิ้น (บทความ 3 หนังสือ 3 รายงานการวิจัย 1 วิทยานิพนธ์ 10) ในงานศึกษากลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ดังนี้

กลุ่มแรก : กลุ่มที่เน้นความสัมพันธ์ของชุมชน ปรากฏในงานศึกษาดังต่อไปนี้ ปริญญาญ วิริยราชวัลลภ (2539) วิทยานิพนธ์เรื่อง ความผูกพันต่อชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านชี จังหวัด ลพบุรี ภูษา ศรีวิลาส (2539) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐาน การช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน พรประภา สินธุนาวา (2543) วิทยานิพนธ์ เรื่องการศึกษาการ พึ่งตนเองของชุมชนโดยแนววัฒนธรรมชุมชน เพื่อการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ วนพจน์ ภูมาลี (2544) วิทยานิพนธ์เรื่อง ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนชาวมือง หมู่บ้านจัดสรรลานทอง จังหวัดนนทบุรี หนึ่งฤทัย จันทรเกษม (2544) วิทยานิพนธ์เรื่องชีวิตการทำงานของแรงงานสตรีใน ระบบเศรษฐกิจชุมชน ปิยะชน ผู้ทรงธรรม (2545) วิทยานิพนธ์เรื่องเอกลักษณ์ปรุงแต่งกับการ จัดการทรัพยากรท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี และรัตนพงษ์ จันทะวงศ์ (2546) วิทยานิพนธ์เรื่องทุนทาง สังคมที่สัมพันธ์คุณภาพชีวิตของประชาชน กรณีตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม

กลุ่มที่สอง : กลุ่มที่เน้นภูมิปัญญาชาวบ้าน : นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว บทความเรื่อง “ต้นตาล วิญญาณของเพชรบุรี(สารคดี ก.พ. 2537) ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2536) หนังสือเรื่องภูมิปัญญา

นิเวศวิทยาชนพื้นเมือง ศึกษากรณีชุมชนกระเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ และคณะ (2540) การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่องความหลากหลายของสมุนไพรภาคกลาง สมศักดิ์ มากบุญ (2542) รายงานการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน กระบวนการเรียนรู้และแนวทางการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี บทความของเครือซีเมนต์ไทย เรื่อง "เยือนถิ่น บางช้าง" (ศิลปวัฒนธรรม เล่มที่ 9, 2543) บทความของกมลทิพย์ คงประเสริฐอมร เรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ตำบลบางขุนไทร" (ไทยคดีศึกษา ปีที่ 18, 2544) จักรเพชร แฉกพิมาย (2544) บทความเรื่อง "เครื่องวิดน้ำบ้านนาโคก ศิลปหัตถกรรมภูมิปัญญาไทย" (ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 2, 2544) สัมฤทธิ์ ผิวนิม (2545) ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพ กรณีศึกษาเครือข่ายวนเกษตรและป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดฉะเชิงเทรา เฉลิม มหาชน (2545) วิทยานิพนธ์เรื่อง สายพันธุ์ไก่ชนและไกชนไก่ในจังหวัดนครปฐม วิชา ทรวงแสง (2545) วิทยานิพนธ์ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยและวรรณกรรมไทยด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่น สุรจิต ชีรเวท (2549) หนังสือเรื่อง คนแม่กลอง

กลุ่มที่สาม : ประวัติศาสตร์ชุมชน มุ่งงานศึกษาในกลุ่มนี้ 4 ชิ้นภายใต้ชุดโครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นภาคกลาง ประกอบด้วย วิบูลย์ เข้มเฉลิมและคณะ (2548) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีคนบนป่าตะวันออกผืนสุดท้าย อนุสรณ์ อุณโณและคณะ (2545) โครงการสร้าง สืบประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนาสี เสาวภา พนสิริพงษ์และคณะ (2545) ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พลวัต และการ ทำทาย และ เรวดี ประเสริฐเจริญสุขและคณะ (2546) โครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ตำบลคลองด่าน

2.4.3 การจัดการทรัพยากร : งานศึกษาในกลุ่มนี้ทั้งสิ้น 7 ชิ้น (รายงานการวิจัย 1 วิทยานิพนธ์ 6) ปรากฏตั้งงานศึกษาต่อไปนี้ สุชาติา บุญประสพ (2539) วิทยานิพนธ์เรื่องพฤติกรรม ของประชาชนในการแก้ปัญหาแม่น้ำท่าจีนน้ำเสีย ศึกษากรณีอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ปรีชา มาเจริญ (2540) วิทยานิพนธ์เรื่องพฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง ศึกษากรณีอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี วิศิณ ปลื้มเจริญ (2542) รายงานการวิจัยเรื่องจิตสำนึก ของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม กมลทิพย์ ชนะกานนท์ (2543) วิทยานิพนธ์เรื่องบทบาทของกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และณัฐกานต์ สุวรรณะ (2546) วิทยานิพนธ์เรื่องความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีคอน หอยหลอด ตำบลจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

2.4.4 สุขภาพและความเสี่ยง : จำนวนงานศึกษา 14 ชิ้น (หนังสือ 2 บทความ 2 วิทยานิพนธ์ 10) โดยจำแนกออกเป็นสองกลุ่มดังนี้

กลุ่มแรก : สิ่งแวดล้อมและความเสี่ยง ปรากฏในงานศึกษาดังนี้ ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ (2541) ศึกษาผลกระทบของโครงการการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตชุมชนหนองแฟบ เทศบาลตำบลมาบตาพุด ภูธร ภูมะธน์ (2541) ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมไทยเบ็ญ ลุ่มแม่น้ำป่าสักในเขตพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสัก กุลธิดา สามะพุทธิ บทความ เรื่อง “สารระกัว ห้วยคลิตี้และทุ่งใหญ่นเรศวร” (สารคดี 15,2542) สมใจ อรุณชาติตระกูล (2546) วิทยานิพนธ์เรื่องความปลอดภัยของชุมชนท้ายเขื่อนศึกษากรณีชุมชนท้ายเขื่อนศรีนครินทร์บ้านแก่ง แคว ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี และจีรวรรณ บรรเทาทุกข์ (2547) วิทยานิพนธ์เรื่องการรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพในมิติหญิง-ชาย ศึกษากรณีหมู่บ้านกระเหรี่ยงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี

กลุ่มที่สอง : สุขภาพและภูมิปัญญา : ปรากฏในงานศึกษาดังนี้ ทิพย์สุดา เณรทอง (2534) วิทยานิพนธ์เรื่อง การเลือกใช้บริการการรักษาโรคแผนพื้นบ้านและแผนปัจจุบัน ศึกษากรณีวัดโพธิ์ทองบนและโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี กฤษฎา บุญชัย (2538) บทความเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการรักษาโรคเอดส์ กรณีศึกษาหลวงพ่อดินวัดเชิงหวาย จังหวัดอ่างทอง พระมหาธานี นันทวิสาร (2540) วิทยานิพนธ์เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการรักษาสุขภาพ กรณีศึกษาพระครูจันทคุณวัฒน์ วัดน้ำวร ตำบลบางเตือ อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ลลิตา จันทริจิต (2540) วิทยานิพนธ์เรื่อง การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านหลังคลอดในเขตเมือง กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร และปทุมธานี สุวรรณะ เย็นสุข (2543) วิทยานิพนธ์เรื่อง การรักษาพยาบาลชาวมอญในประเทศไทย กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชาวมอญภาคกลางกับชาวมอญภาคเหนือ นันทนา ทองพวง (2544) วิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการรักษาโรคเอดส์ด้วยการแพทย์พื้นบ้าน กรณีศึกษาวัดแห่งหนึ่งในภาคกลาง พรรณี ภิญญรัตน์ (2544) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาสถานการณ์ ปัญหา และอุปสรรค การดำเนินงานของสถานพยาบาลแผนโบราณภาคกลาง และ กิ่งทิพย์ แต้มทอง (2546) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะโภชนาการในผู้สูงอายุ ศึกษากรณีหมู่บ้านท่าช้าง อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี

2.4.5 ประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคม : งานศึกษาในประเด็นนี้ปรากฏเพียงหนึ่ง ชิ้น ได้แก่ งานของวิชัยต์ แสงดาวฉาย (2546) วิทยานิพนธ์เรื่อง ประชาสังคม เวทีสาธารณะกับกระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ศึกษากรณี โครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ

จากการสำรวจและจัดประเภทงานศึกษาซึ่งครอบคลุมบทความ หนังสือ รายงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับ ประเด็นวัฒนธรรมและการพัฒนา ในพื้นที่ภาคกลาง ทำให้เห็นภาพรวมและทิศทางของงานศึกษาในภูมิภาคนี้เป็นเบื้องต้น ในบทต่อไปจะเป็นการสังเคราะห์จากงานศึกษาข้างต้นโดยพิจารณาตามกรอบการศึกษา

บทที่ 3 การสังเคราะห์เนื้อหา

สืบเนื่องจากบทที่ 2 ซึ่งเป็นการจำแนกประเภทงานศึกษาในภาคกลาง ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย สำหรับในบทนี้จะเป็นการให้ความสำคัญกับเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการพัฒนา ซึ่งในบทที่สองเป็นการมองการพัฒนาและวัฒนธรรมในความหมายที่กว้างขวางตั้งแต่การพัฒนาระดับบุคคล การพัฒนากลุ่ม ชุมชน ตลอดจนการมองการพัฒนาในความหมายเชิงนโยบาย เช่นเดียวกับการให้ความสำคัญวัฒนธรรมในงานศึกษาประเภทต่างๆครอบคลุมความหมายเชิงคุณค่าความดีงาม ประเพณี ศิลปะ จนกระทั่งวิถีชีวิตทั่วไปที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตสามารถแบ่งออกเป็น 8 ประเด็น คือ

- 3.1 การศึกษาวัฒนธรรมกับประเด็นเยาวชน
- 3.2 มิติวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของแรงงานรับจ้าง
- 3.3 วัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง
- 3.4 วัฒนธรรมในฐานะปฏิบัติการผ่านพลังชุมชนและภาคประชาสังคม
- 3.5 วัฒนธรรมในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- 3.6 วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร
- 3.7 วัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวและบันเทิง
- 3.8 สุขภาพและความเสี่ยง

(หัวข้อที่ 3.8 อยู่ส่วนที่สอง)

3.1 การศึกษาวัฒนธรรมกับประเด็นเยาวชน :

สำหรับเนื้อหาของงานในกลุ่มนี้ โดยมากจะเป็นงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพของกระบวนการขัดเกลาเด็ก/เยาวชนผ่านการทำงานของสถาบันหลักของสังคม (บ้าน โรงเรียน ศาสนา และ สื่อมวลชน) โดยมุ่งเน้นที่พฤติกรรมของเยาวชนในด้านคุณธรรม/จริยธรรม และการส่งเสริมศิลปะดนตรี และภูมิปัญญาแก่เยาวชน (ดูงานศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2)

นอกจากนี้ก็จะม้งานที่ให้ความสนใจต่อประเด็นวัฒนธรรมตะวันตกในวัยรุ่น และ การศึกษา ขบวนการอนุรักษ์ของกลุ่มเยาวชน ดังนี้

โครงการวิจัยเรื่อง ศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการรับ/ด้านวัฒนธรรมตะวันตกในชุมชน¹ (2547) โดยงานศึกษากำหนดวัตถุประสงค์ว่าเป็นการศึกษาการมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชน รูปแบบ

¹รตนา จารุบุญและคณะ¹.โครงการวิจัย: ศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการรับ/ด้านวัฒนธรรมตะวันตกในชุมชน. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2547

การเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก ศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการรับ/ต้านวัฒนธรรมตะวันตก รวมถึงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องในชุมชน โดยใช้การวิจัยทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ประกอบกัน ศึกษาจากกลุ่มเด็กนักเรียน ครู อาจารย์ และผู้ปกครอง ในจังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษา พบว่า ภายใตกรอบคิดเรื่องทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ และทุนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ตั้งถามมีอยู่ทั้งในระดับสถาบัน(ครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา) และระดับบุคคล (คนเฒ่า คนแก่ ครู พระ) ตลอดทั้ง ประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชนและเป็นสิ่งที่ตั้งถาม งานศึกษาให้ภาพที่หยุดนิ่งของบริบทที่คณะศึกษานิยามว่าเป็นต้นทุนประเภทต่างๆ ขณะที่ประเมินว่าเด็ก/เยาวชนขาดศักยภาพ ในการต้านวัฒนธรรมตะวันตก (ประกอบด้วย การแต่งกายที่ไม่เหมาะสม พฤติกรรมก้าวร้าว และบริโภค นิยม) ซึ่งเป็นสิ่งดี แม้ว่างานศึกษาชิ้นนี้จะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงแนวคิดการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม แต่ไม่ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ ทำให้การวิเคราะห์ขาดมิติ หยุดนิ่ง และตกอยู่ภายใต้วิธีคิดที่ให้ วัฒนธรรมตะวันตกเป็นแพะรับบาป ซึ่งปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในงานที่ศึกษาเรื่องวัยรุ่น เยาวชนกับ มิติวัฒนธรรม งานศึกษาในกลุ่มนี้จึงสอดคล้องกับกลุ่มที่เน้นการขัดเกลาเยาวชนในด้านคุณธรรม จริยธรรมและพุทธศาสนา ตลอดทั้งการส่งเสริมภูมิปัญญาในกลุ่มเยาวชนซึ่งถือว่าเป็นงานกระแสหลัก ของงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเยาวชนและเป็นการศึกษาภายใตกรอบคิด อนุรักษนิยม ที่มีจุดเน้น ที่สถาบันมากกว่าตัวปัจเจกและไม่เห็นเยาวชนในฐานะผู้กระทำการ(social actor) ซึ่งจะกล่าวถึงในบท ต่อไป

งานศึกษาของ กมลทิพย์ ชนะกานนท์ เรื่อง บทบาทของกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์² ได้กำหนด วัตถุประสงค์ว่า เพื่อศึกษาความเป็นมา รวมทั้งวิธีการดำเนินงาน ศึกษาบทบาทของภาครัฐ องค์กร พัฒนาเอกชนและชุมชนในการส่งเสริมการทำงานของกลุ่มเยาวชน ตลอดทั้งปัญหาและอุปสรรคในการ ทำกิจกรรมของเยาวชน สำหรับประเด็นที่น่าสนใจสำหรับงานศึกษาชิ้นนี้ คือ การมองเยาวชนในฐานะ การแสดงบทบาทของพลเมืองที่มีสิทธิและความรับผิดชอบต่อประเด็นสาธารณะโดยเฉพาะในการดูแล ทรัพยากรท้องถิ่นของตน ผ่านการจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนโดยมีภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนให้การ สนับสนุน ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้แตกต่างจากงานที่กล่าวมาข้างต้น คือ การมองเยาวชนในฐานะผู้ปฏิบัติ (actor) ที่มีศักยภาพในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องสาธารณะภายใต้การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ สำหรับ สังคมไทยโดยเฉพาะในภาคกลางงานศึกษาที่มองเยาวชนในบทบาทดังกล่าวยังมีอยู่น้อยมาก

² กมลทิพย์ ชนะกานนท์ เรื่อง บทบาทของกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอหัวหิน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.

3.2 มิติวัฒนธรรมกับวิถีชีวิตของแรงงานภาคอุตสาหกรรม

สำหรับงานศึกษาในประเด็นแรงงานสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ให้ความสำคัญประเด็นสุขภาพหรือสวัสดิการของแรงงานซึ่งปรากฏในวิทยานิพนธ์สาขาสังคมวิทยาการแพทย์และสาขาพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล เช่น งานศึกษาของ กรรณิกา เรืองเดช³ ศึกษาเกี่ยวกับสุขภาพของแรงงานหญิงที่ทำงานในโรงงานอิเล็กทรอนิกส์ พบว่ารูปแบบของการทำงาน เช่น ทำงานเป็นกะ (เพื่อให้คนงานมีชั่วโมงทำงานมากที่สุด) เบี้ยขยัน โบนัส หรือการจัดเกรดขึ้นเงินเดือนเป็นแรงจูงใจ ประกอบด้วยการอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับเครื่องจักรและสารเคมีล้วนส่งผลให้แรงงานหญิงประสบกับปัญหาสุขภาพ นอกจากนี้ยังพบว่าแรงงานจำนวนหนึ่งต้องกลับไปเป็นแม่บ้านซึ่งหมายถึงภาระและเวลาพักผ่อนที่น้อยลง อันส่งผลต่อปัญหาสุขภาพทั้งสิ้น นอกจากนี้งานศึกษาชิ้นดังกล่าวยังศึกษาโดยการวิเคราะห์ด้วยกรอบการแบ่งบทบาทชายหญิง (gender role) พบว่า การแบ่งงานระหว่างเพศในโรงงานมีผลต่อสุขภาพของผู้หญิง คือ ผู้หญิงจะทำงานที่ใช้ความละเอียดปราณีตและอดทนซึ่งเป็นงานที่ซ้ำซาก เช่น การตรวจคุณภาพ ซ่อม หรือเข้าเครื่องจักร นอกจากนี้งานศึกษายังพบปัญหาเพศสัมพันธ์ระหว่างคนงานอันนำไปสู่การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และการทำแท้งเถื่อนซึ่งส่งผลต่อสุขภาพของแรงงานหญิงอีกทางหนึ่ง ส่วนงานอีกชิ้นหนึ่งของ อูบล วุฒิพรโสภณ⁴ ศึกษาประเด็นการรักษาสุขภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงาน เป็นงานศึกษาเชิงปริมาณ กำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการรักษาสุขภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงาน สรุปผลการศึกษาว่า ผู้ใช้แรงงานมีส่วนร่วมระดับปานกลาง คนที่เข้ามาร่วมให้เหตุผลว่าต้องการให้แหล่งน้ำสาธารณะในชุมชนสะอาด งานศึกษาเป็นงานเชิงปริมาณจึงให้ภาพแต่เพียงภาพรวมเท่านั้น ไม่ได้สะท้อนมิติทางสังคมที่น่าจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ได้ประสิทธิภาพมากขึ้น

สำหรับกลุ่มที่สอง งานศึกษาที่เน้นที่กลุ่มแรงงานข้ามชาติซึ่งเรียกชื่อแตกต่างกัน ปรากฏอยู่ 6 ชิ้นในหลากหลายสาขาและเรียกชื่อต่างกัน 4 ชิ้นใน 6 ชิ้น เรียกว่า “แรงงานต่างด้าว” ที่เหลือเรียกว่า “แรงงานต่างชาติ” และ “แรงงานพม่า” ในที่นี้ยกตัวอย่าง 3 ชิ้น ซึ่งเป็นงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์จากคณะสังคมสงเคราะห์ โดยที่แต่ละชิ้นศึกษาในประเด็นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในเรื่องแรก งานศึกษาของ สายพันธ์ พึ่งพระคุ้มครอง⁵ เรื่อง ผลกระทบจากการจ้างแรงงานต่างชาติเข้าเมืองผิดกฎหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษาว่า ศึกษาถึงวิวัฒนาการและสภาพการจ้างแรงงานต่างชาติในกิจการประมงทะเล โดยศึกษาผ่านความคิดเห็นของนายจ้างเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการจ้างแรงงาน

³ กรรณิกา เรืองเดช .สุขภาพแรงงานหญิงในบริบทของกระบวนการแรงงาน บทบาททางเพศและความสัมพันธ์หญิงชาย : ศึกษาเฉพาะกรณี โรงงานอิเล็กทรอนิกส์แห่งหนึ่งในเขตจังหวัดภาคกลาง,วิทยานิพนธ์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.2539.

⁴ อูบล วุฒิพรโสภณ.การมีส่วนร่วมในการรักษาสุขภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงาน ตำบลบางกระทิก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์.สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา.มหาวิทยาลัยมหิดล.2546.

⁵ สายพันธ์ พึ่งพระคุ้มครอง⁵ เรื่อง ผลกระทบจากการจ้างแรงงานต่างชาติเข้าเมืองผิดกฎหมายต่อการประมงทะเลของจังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.2542.

ต่างชาติ เป็นงานศึกษาเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แนวคิดการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ แนวคิดด้านความมั่นคง และ แนวคิดด้านสิทธิมนุษยชน โดยได้ผลการศึกษาในส่วนของนายจ้างมีต่อแรงงานว่า นายจ้างร้อยละ 60-96.9 มีความเห็นว่าขั้นตอนการผลิตก่อนการจ้างแรงงานต่างชาติมีมากยากต่อการปฏิบัติ การจ้างแรงงานต่างชาติเนื่องจากค่าจ้างถูก และเห็นว่า การจ้างแรงงานต่างชาติก่อให้เกิดปัญหาอื่นเช่น การใช้ยาเสพติด การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย นายจ้าง ลักขโมยทรัพย์สิน และร้อยละ 64 ไม่เห็นด้วยในเรื่อง การคุ้มครองสิทธิต่างๆของลูกจ้างต่างชาติเทียบกับแรงงานไทย ร้อยละ 57.6 ไม่เห็นด้วยเรื่องนายจ้างควรจ่ายเงินชดเชยตามกฎหมายหากลูกจ้างพิการจากการทำงาน ในงานศึกษาชิ้นนี้กล่าวสรุปว่า เนื่องจากการจ้างแรงงานต่างชาติมีความจำเป็นอย่างมากในจังหวัดสมุทรสงครามโดยเฉพาะประเภทงานดังกล่าว ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนและควบคุมแรงงานต่างชาติ ควรให้ความสนใจในประเด็นการคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัยของทั้งนายจ้างและลูกจ้าง นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐควรจะนำประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนมาพิจารณาร่วมในการจัดการวางแผนและแก้ไขต่อไป งานศึกษาชิ้นที่สอง เรื่อง การจ้างแรงงานต่างด้าวในกิจการประมงทะเลและกิจการต่อเนื่องในจังหวัดสมุทรสาคร⁶ ศึกษา โดย เพ็ญฟ้า ปัญญา กำหนดวัตถุประสงค์ว่า เพื่อศึกษาสภาพการจ้างแรงงานต่างด้าว ความคิดเห็นที่มีผลต่อการตัดสินใจจ้างและแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการจ้าง โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลกลุ่มประชากรคือนายจ้างและผู้ประกอบการที่จ้างแรงงาน ศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดการย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ แนวคิดต่อแรงงานต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย การย้ายถิ่นข้ามชาติที่ไม่ปกติกับผลกระทบเชิงทฤษฎีและนโยบาย ทฤษฎีการว่าจ้างการทำงาน ทฤษฎีการตัดสินใจ แนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งสรุปผลการศึกษาออกเป็น 6 ประเด็น คือ (1) ความจำเป็นในการจ้างแรงงาน พบว่าร้อยละ 96.2 ของนายจ้างมีความจำเป็นต้องจ้างในลักษณะงานที่หนัก สกปรก และเสี่ยงอันตราย รองลงมา คือ การขาดแคลน (2) ด้านการจ้างงานพบว่า นายจ้างให้ทำงานทุกวันกำหนดเวลาไม่แน่นอน ละเลยการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างถูกต้อง เช่น ลักลอบจ้าง ไม่จ่ายค่าชดเชย และไม่มีการตรวจสอบสุขภาพแรงงาน (3)การจัดสวัสดิการสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า ในกิจการประมงทะเลและต่อเนื่องนี้ นายจ้างเป็นผู้กำหนดให้ตามที่ตนเห็นสมควร ขึ้นกับความเมตตา บางรายได้เฉพาะค่าจ้าง หรืออาจครอบคลุมไปถึง สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเช่น ที่พัก อาหาร การรักษาเมื่อเจ็บป่วย ซึ่งถือว่าต่ำกว่า กิจการประเภทอื่นที่มีกฎหมายคุ้มครอง (4) การจ่ายต้นทุนนอกระบบ เช่น การจ่ายค่านายหน้าและจ่ายเงินให้กับเจ้าหน้าที่เพื่อจ้างแรงงานผิดกฎหมาย ทำให้นายจ้างทำงานสะดวกขึ้น(5)ปัจจัยที่มีผลต่อการจ้างแรงงาน คือ ปัญหาการขาดแคลนแรงงานและลักษณะของแรงงาน (6) กรณีไม่มีแรงงานต่างชาติ ใช้วิธีการจ้างแรงงานไทย ลดขนาดกิจการหรือถึงปิดกิจการ งานศึกษาชิ้นต่อไปนี้เป็นข้อขัดแย้งแตกต่างจาก

⁶ เพ็ญฟ้า ปัญญา.การจ้างแรงงานต่างด้าวในกิจการประมงทะเลและกิจการต่อเนื่องในจังหวัดสมุทรสาคร.วิทยานิพนธ์.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2547.

2 ชั้นแรกกล่าวคือ เป็นงานศึกษาที่มุ่งที่ประเด็นปัญหาสุขภาพของแรงงานต่างชาติ⁷ ศึกษาโดย สมพงษ์ สระแก้ว กำหนดวัตถุประสงค์การศึกษาว่า ศึกษาสภาพปัญหาสุขภาพของกลุ่มแรงงาน ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง(รัฐ เอกชน) และศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญาสุขภาพของกลุ่มแรงงานดังกล่าว ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์แรงงานและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ร่วมกับการประชุมเชิงปฏิบัติการและการสนทนากลุ่ม ภายใต้กรอบแนวคิด การย้ายถิ่นแรงงานข้ามชาติ แนวคิดการมองปัญหาแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย มาตรการการแก้ไขปัญาแรงงานต่างด้าวและแนวทางการดำเนินงานสาธารณสุข แนวคิดด้านสิทธิมนุษยชนกับแรงงาน แนวคิดสุขภาพ แบบแผนการดำเนินชีวิตกับสุขภาพ และแนวความคิดเรื่องการเข้าถึงการรักษา ผลการศึกษาพบว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตของแรงงานต่างชาติสัมพันธ์กับปัญหาสุขภาพ เช่น การทำงานหนัก ระยะเวลาการทำงานยาวนานไม่มีเวลาพักผ่อน การดื่มสุรามีโอกาสเสี่ยงต่อการติดโลกทางเพศสัมพันธ์ สภาพสิ่งแวดล้อม น้ำเสีย ขยะสิ่งปฏิกูล สภาพที่อยู่อาศัยที่แออัด ขาดความเข้าใจเรื่องโรคและการดูแลตนเอง รวมทั้งการไม่สามารถเข้าสู่การบริการของภาครัฐได้อย่างเต็มที่ ส่งผลต่อการเกิดโรคต่างๆ สำหรับปัญหาในด้านการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ นอกเหนือจากนโยบายของรัฐที่ไม่มีความชัดเจนแล้ว ในระดับจังหวัดไม่สามารถดำเนินการได้อย่างครอบคลุมสืบเนื่องจากปัญหาด้านงบประมาณ บุคลากร การประสานงานระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับแรงงานต่างชาติในพื้นที่ งานศึกษาวิธีการแก้ไขปัญา คือการทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐ และเอกชนในรูปแบบประชาคมจังหวัด รวมทั้งเครือข่ายความความมือในระดับพื้นที่และระดับประเทศ โดยการดำเนินงานภายใต้หลักมนุษยธรรมและหลักสิทธิมนุษยชน รวมทั้งเปิดหนทางเปิดโอกาสให้แรงงานต่างชาติเข้าถึงระบบสวัสดิการ ระบบประกันสุขภาพหรือให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัครเพื่อส่งเสริมสุขภาพของแรงงานด้วยกันเอง

อย่างไรก็ตามในที่นี้ผู้วิจัยใช้ชื่อเรียกแรงงานกลุ่มต่างๆตามคำเรียกที่ปรากฏอยู่ในงานศึกษาแต่ละชั้น จึงอาจจะสร้างความสับสนไปบ้าง ทว่าทั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของกลุ่มคนงานและผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น นายจ้าง เจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งตัวนักวิจัยเองที่สร้างและผลิตซ้ำความเป็นแรงงานข้ามชาติที่แตกต่างกันไป โดยไม่ได้มีใครสนใจว่าพวกเรารู้สึกอย่างไร

3.3 วัฒนธรรมในด้านวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลง

งานศึกษากลุ่มนี้ปรากฏในงานประภทวิทยานิพนธ์เป็นส่วนใหญ่ โดยมองว่ากระบวนการพัฒนานำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งลักษณะงานยังคงจำกัดอยู่กับการอธิบายเชิง

⁷ สมพงษ์ สระแก้ว. แนวทางการแก้ไขปัญาสุขภาพในกลุ่มแรงงานต่างด้าวจังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์. คณะสังคมสงเคราะห์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2544.

บรรยายปรากฏการณ์ก่อนหน้าและสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะของการแบ่งคู่ตรงข้ามเมืองกับชนบท วัฒนธรรมในความหมายของกลุ่มงานศึกษานี้ให้คุณค่ากับความดงามในอดีตซึ่งภายหลังถูกแทนที่ด้วยสิ่งที่เรียกว่าทุนนิยม วัตถุนิยมที่มากับกระบวนการพัฒนา

ในงานกลุ่มนี้ปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2547 ภายใต้แนวการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงเชิงเดี่ยว(linear perspective) คือการมองไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งเท่านั้น ในงานศึกษาสะท้อนการบรรยายสภาพสังคมก่อนทุนนิยม ทั้งด้านชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การผลิต และเมื่อการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนทำให้สภาพเดิมของชุมชนหมดไป นำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สภาพสังคม ชุมชน ที่เกิดจากการรับเอาค่านิยมความทันสมัย ความเป็นเมือง เข้าไปแทนที่วิถีชีวิตดั้งเดิม โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจากการนำการพัฒนาโดยรัฐภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยที่งานศึกษานี้เน้นที่นโยบายการพัฒนาของรัฐที่มีลักษณะพิมพ์เขียว เน้นความทันสมัยอย่างตะวันตก เป็นเสมือนเครื่องมือหลักที่ทำให้วัฒนธรรมของชุมชนภาคกลางซึ่งมีความหลากหลายถูกทำลายลง โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ในทางเดียวกันว่า แผนพัฒนาที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจพืชเชิงเดี่ยวรวมถึงแผนการพัฒนาก่อสร้างกรรมในหลายพื้นที่ได้ละเลยความแตกต่างหลากหลายของประชาชน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อของชุมชนให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนา เช่นการพึ่งพาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มการผลิตทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเกษตรกรที่สามารถปรับตัวต่อระบบดังกล่าวได้ก็เข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างหรือเปลี่ยนอาชีพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม พวกเขาที่ปรับตัวพอได้ก็เป็นผู้ผลิตรายใหม่ที่ผูกโยงกับกลไกตลาด(แต่ทำงานศึกษาไม่ได้กล่าวถึงกลุ่มหลังนี้มากนัก) ตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มนี้ เช่น มนตรี คงเจริญ (2536) ศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีอิทธิพลต่อประมงชายฝั่ง ศึกษาชุมชนคลองด่าน⁸ พบว่า การติดต่อกับสังคมเมืองมีผลต่อการเติบโตของอาชีพประมง เช่นเดียวกับงานศึกษาของชนิกา วัฒนะศิริ (2537) เรื่อง จากสังคมชาวนาสู่สังคมอุตสาหกรรม ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนไทรบุรี⁹ พบว่า การที่ชุมชนไทรบุรีซึ่งให้ภาพว่าเป็นชุมชนดั้งเดิม ถูกพันด้วยเครือข่าย เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากรัฐต้องการพัฒนาประเทศสู่ความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำนามาเป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรืองานศึกษาของ วรณีย์ พงศาชลากร (2538) เรื่องพืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมศึกษาบ้านโคก ต.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี¹⁰ ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพืชเศรษฐกิจ พบว่า เป็นผลมาจากการติดต่อกับเขตเมือง การเร่งรัดพัฒนาชนบท แผนพัฒนาเศรษฐกิจและอิทธิพลการค้าแบบทุนนิยม นอกจากนี้ สมคิด จำนงค์ศรี (2544) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ

⁸ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁹ วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹⁰ วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมชนรอบสวนอุตสาหกรรมโรจนะ จ.พระนครศรีอยุธยา¹¹ ซึ่งสะท้อนถึงผลการศึกษาทำนองเดียวกันว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ที่เปลี่ยนจากเกษตรเป็นอุตสาหกรรมตามนโยบายการพัฒนาทำให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในชุมชนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในหลากหลายมิติ

จากงานศึกษาบางส่วนข้างต้นเสนอเพื่อสะท้อนให้เห็นว่ามีลักษณะทำนองเดียวกันคือการวิเคราะห์ภายใต้กรอบคิดเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเกิดจากการเติบโตของเมือง นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรม ตลอดจนทั้งการเร่งรัดพัฒนาชนบท ซึ่งเน้นการบรรยายเชิงโครงสร้างที่เป็นแบบแผนเดียวกันในแทบทุกพื้นที่ กล่าวคือ การสะท้อนภาพเดียวกันที่แสดงถึงคลื่นแห่งการพัฒนาจากภายนอกที่ถาโถมเข้าสู่ชุมชนและทำลายของวิถีชีวิตชุมชนลง ซึ่งอาจจะขาดมิติของการต่อรองของชุมชน กล่าวคือ งานศึกษาในช่วงนี้ยังมองไม่เห็นตัวผู้กระทำกร (Social actor) ที่มีความหลากหลาย จึงขาดการมองมิติการปะทะประสานทางวัฒนธรรม หากแต่ในระยะต่อมามีปรากฏอยู่บ้างในการจัดการเรื่องการท่องเที่ยวซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ในงานกลุ่มวิถีการผลิตและวิถีชุมชนนี้ แม้ว่าจะเป็งานที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้าง หากแต่ประเด็นการกลายเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมก็เป็นส่วนที่สำคัญที่เชื่อมร้อยระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำกร โดยเฉพาะพื้นที่ภาคกลางที่มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามาทำงานมาก แ่นอนที่สุดว่าการย้ายถิ่นย่อมเป็นการเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรมด้วยหากแต่งานศึกษาเรื่องแรงงานที่มีอยู่มักไม่ได้สนใจประเด็นวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มแรงงานมากนัก ส่วนหนึ่งอาจมองว่าไม่สำคัญเท่ากับประเด็นเรื่องปัญหาสุขภาพ การจ้างงาน คุณภาพชีวิต หรือปัญหาเพศกับการจ้างงานซึ่งมีงานศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้งานศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาวะหลังการเป็นสาวโรงงานหรือ กลุ่มคนที่หลุดออกจากภาคการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมก็เป็นประเด็นสืบเนื่องที่น่าสนใจศึกษาต่อไป

3.4 วัฒนธรรมในฐานะปฏิบัติการผ่านพลังชุมชนและภาคประชาสังคม

สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้รวมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการกระจายอำนาจผ่านการทำงาน ขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีค่อนข้างมากสามารถจำแนกประเด็นในการศึกษาได้สองประเด็น คือ งานศึกษาที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (ดูรายชื่องานศึกษาได้ในบทที่ 2 หัวข้อ 2.2)

ในส่วนนี้จะนำเสนอเฉพาะที่ศึกษาเกี่ยวกับองค์กรชุมชนท้องถิ่นในหลายมิติ เป็นต้นว่า การพึ่งตนเองของชุมชน การทำหน้าที่พัฒนาขององค์กรศาสนา กลุ่มสหกรณ์ และการศึกษาในประเด็น

¹¹ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนาชนบท) มหาวิทยาลัยมหิดล

ประชาสังคม ดังต่อไปนี้ งานศึกษาชิ้นแรกเป็นงานศึกษาเรื่อง กระบวนการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของชุมชนเข้มแข็ง ของ พรรณาราย อัจฉริยะ(2547)¹² โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ศึกษากระบวนการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของชุมชนพิจารณาจากปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองด้านสุขภาพและนำไปสู่กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยยอมรับและตั้งสมมุติฐานไว้ก่อนแล้วเนื่องจากชุมชนดังกล่าวผู้วิจัยเลือกเพราะได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งงานศึกษาประเภทดังกล่าวปรากฏอยู่ค่อนข้างมากโดยเฉพาะในช่วงที่กระแสการพัฒนาเน้นเรื่องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น สำหรับงานอีกประเภทหนึ่ง คือ งานที่เกี่ยวข้องกับการทำหน้าที่ขององค์กรศาสนาหรือบุคคลในองค์กรศาสนา เช่น พระสงฆ์ ซึ่งมักจะปรากฏในการทำหน้าที่ด้านการสงเคราะห์หรือรักษาโรค และเป็นงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์ที่ผู้วิจัยเป็นพระ ซึ่งงานวิจัยภาคกลางที่รวบรวมในครั้งนี้อย่างมีงานศึกษาที่กล่าวถึงบทบาทของสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน/สังคม อย่างไรก็ตามบทบาทเชิงการสงเคราะห์ที่ว่าขององค์กรศาสนา เช่น งานศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการรักษาสุขภาพ ของ พระมหาธำมณี นันทิวสาร(2540)¹³ เป็นงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับบุคคลที่จากเป็นพระกลายเป็นหมอมพระ โดยรักษาด้วยวิธีแพทย์แผนไทยให้กับชาวบ้านทั้งในชุมชนและนอกชุมชน งานศึกษาวิเคราะห์ถึงกระบวนการกลายเป็นหมอมพระว่าเนื่องจากอยู่ท่ามกลางผู้มีวิชาแพทย์พื้นบ้าน รักษาโดยใช้ยาสมุนไพร และในสมัยก่อนชุมชนที่ห่างไกลเข้าไม่ถึงการการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันหมอมพระจึงได้รับการยอมรับ ขณะที่ปัจจุบันการได้รับการยอมรับจากชาวบ้านนั้นเจ้าหน้าที่สาธารณสุข กล่าวว่า เนื่องจากหมอมพระเลือกรักษาเฉพาะผู้ป่วยที่มีอาการไม่รุนแรง หรือได้รับการรักษาเป็นเบื้องต้นมาแล้ว และใช้วัดเป็นที่ฟื้นฟูสุขภาพของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

งานศึกษาเรื่อง กลุ่มสหกรณ์ชาวไร่สับปะรดสามร้อยยอดจำกัด ของ สุวัชชัย โสภาศ(2543)¹⁴ เป็นงานศึกษาที่เน้นการรวมตัวของเกษตรกรในรูปของสหกรณ์ เพื่อนำไปสู่การเพิ่มอำนาจต่อรองและขยายไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันในด้านต่างๆพิจารณาทั้งในระดับของการบริหารจัดการเชิงธุรกิจและการจัดความสัมพันธ์ของสมาชิกที่เอื้อต่อการดำเนินงาน ในรายงานการศึกษากล่าวถึงการประสบความสำเร็จของสมาชิกที่เกิดมาจากนโยบายการบริหารงานของคณะกรรมการ และเสนอว่าควรส่งเสริมบทบาทของสมาชิกร่วมกันมีส่วนร่วม แสดงว่าการประสบความสำเร็จของกลุ่มสืบเนื่องมาจากการบริหารจัดการของผู้นำกลุ่ม ซึ่งงานศึกษาเกี่ยวกับความสำเร็จขององค์กรท้องถิ่นต่างๆ พบว่า ผู้นำเป็นส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งและมีส่วนอย่างสำคัญในการรักษาความยั่งยืนของกลุ่ม กล่าวคือ บางองค์กร

¹² พรรณาราย อัจฉริยะ.กระบวนการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีประชาคมตำบลหัวลำโรง อ.ท่าวัน จ.ลพบุรี. วิทยานิพนธ์.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.2547.

¹³ พระมหาธำมณี นันทิวสาร.บทบาทของพระสงฆ์กับการรักษาสุขภาพ: กรณีศึกษาพระครูจันทคุณวัฒน์ วัดน้ำวน ตำบลบางเตื้อง อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.2540.

¹⁴ สุวัชชัย โสภาศ.การศึกษากลุ่มสหกรณ์ชาวไร่สับปะรดสามร้อยยอดจำกัด.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. 2543.

ความเข้มแข็งผูกติดกับตัวผู้นำมากจนทำให้เป็นข้อจำกัดในการเติบโตของกลุ่ม ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้ก็ปรากฏลักษณะที่วุ่นเช่นเดียวกัน

งานศึกษาที่กล่าวถึงประเด็น ประชาสังคมปรากฏเพียงขึ้นเดียวจากการรวบรวมจากบรรณานิตยสาร นั้นคือ งานของ วิรัชต์ แสงดาวฉาย (2545) เรื่อง ประชาสังคม เวทีสาธารณะ กับกระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ศึกษากรณีโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ¹⁵ ความน่าสนใจของงานศึกษาชิ้นนี้มีหลายประการเช่น การเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า "คนธรรมดาจะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคมอย่างมีความหมายได้อย่างไร" โดยเฉพาะการจัดการเรื่องสาธารณะ ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้ใช้กรณีโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่านเป็นกรณีศึกษา วิเคราะห์ภายใต้กรอบประชาสังคม และพื้นที่เสรีทางการเมือง โดยที่งานศึกษาดังสมมุติฐานว่า การทำให้ประเด็นเรื่องโรงบำบัดน้ำเสียขยายจากปัญหาระดับชุมชนสู่การกลายเป็นประเด็นสาธารณะ เป็นการสะท้อนการสร้างพื้นที่ของภาคประชาชนพร้อมกับการขยายไปสู่การเกิดประชาสังคม งานศึกษากล่าวถึงการเข้าถึงข้อมูล การทำงานร่วมกับสื่อและลักษณะของผู้นำ เหล่านี้ล้วนนำไปสู่การดำเนินการที่ประสบความสำเร็จ กล่าวคือ ประเด็นการเคลื่อนไหวได้ถูกยกระดับจากปัญหาเรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและที่ทำกินในพื้นที่ ไปสู่ประเด็นการตรวจสอบทุจริตและความผิดพลาดในการดำเนินการจัดการสิ่งแวดล้อมตามแนวนโยบายของรัฐ ซึ่งเป็นประเด็นผลประโยชน์ของชาติ ทำให้เรื่องที่คลองด่านไม่ใช่ของคนคลองด่านอย่างเดียวแต่กลับเป็นประเด็นระดับชาติ ทั้งนี้การกลายเป็นประเด็นสาธารณะของกรณี คลองด่าน ที่งานศึกษาหยิบยกขึ้นมา ได้แสดงให้เห็นถึงการแสดงบทบาททางสังคมกับการสร้างพื้นที่ทางการเมือง ซึ่งปรากฏในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านหลายกรณี ไม่ว่าจะกรณี จะนะ บ้านกรูด หรือบ่อนอก ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึง กระบวนการเคลื่อนไหวที่มุ่งเปิดพื้นที่ให้กับชาวบ้านธรรมดาที่ในอดีตเคยถูกปิดกั้นจากการเข้าถึงข้อมูล ได้ใช้ข้อเท็จจริงในระดับชุมชนออกมาเรียกร้องการมีส่วนร่วมต่อเหตุการณ์หรือโครงการที่กระทบต่อพวกเขาโดยตรง ซึ่งแต่ละขบวนการเคลื่อนไหวอาจจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป

3.5 วัฒนธรรมในด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

3.5.1 กลุ่มเกษตรทางเลือก/ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความน่าสนใจของงานศึกษาในกลุ่มนี้อยู่ที่มิติการมองปรากฏการณ์และการหยิบยกชุมชนหรือกลุ่มคนที่พยายามใช้วัฒนธรรมเดิมของตนมาปรับเข้ากับกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมางานกลุ่มนี้ปรากฏมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการเกิดขึ้นของ

¹⁵ วิทยานิพนธ์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.2545.

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน/กระแสชุมชนเข้มแข็งและการตั้งคำถามกับนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมาตลอดทั้งการหันกลับมาสนใจองค์ความรู้ท้องถิ่น ดังเช่น งานของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2539) เรื่อง ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง ศึกษากรณีชุมชนกระเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร¹⁶ ใช้กรอบการวิเคราะห์มานุษยวิทยานิเวศวิทยา(Ecological Anthropology) โดยศึกษาความรู้ทางนิเวศวิทยา การนิยามและมโนทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติของชุมชนกระเหรี่ยง พิจารณาถึงองค์ความรู้ของชุมชนที่มีต่อการผลิตเพื่อยังชีพ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งระบบคิดเหล่านี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธกับการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน หรืองานศึกษาของ สัมฤทธิ์ ฝินนิ่ม (2545) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพการณศึกษาเครือข่ายวนเกษตรและป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹⁷ พบว่า การประกอบอาชีพทางการเกษตรไม่สามารถแยกออกจากการสังสรรค์และถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งอาศัยระยะเวลายาวนานและมีการต่อยอด นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในฐานะของการแก้ไขปัญหาของชุมชน เรื่อง ศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาชุมชน โดยนฤมล บรรจงจิตรและคณะ (2547) ศึกษาจากเครือข่ายชุมชนและการรวมกลุ่มของชาวบ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา 1 เครือข่าย 4 กลุ่ม¹⁸

สำหรับประเด็นทางเลือกการพัฒนา งานศึกษาของ อุดินีย์ ฐปทอง(2543) เรื่อง ศักยภาพของพื้นที่และทัศนคติที่มีต่อการทำการเกษตรแนวทฤษฎีใหม่ศึกษา ต.ผึ้งหลวง อ.เฉลิมพระเกียรติจ.สระบุรี ที่เน้นศึกษาเรื่องทัศนคติ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง งานศึกษา ของ ฉัตรตริน นฤเกิด(2544) เรื่องการศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ ต.ห้วยพระ จ.นครปฐม เป็นการศึกษาความสามารถที่จะพึ่งตนเองให้ได้ในทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตรผ่านการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการขยายตัวของงานศึกษาในกลุ่มนี้มีเพิ่มมากขึ้นจากการเป็นกระแสรองจนเรียกได้ว่าเป็นกระแสหลักของการพัฒนาในปัจจุบัน ทั้งนี้ ในการประชุมทางมานุษยวิทยาประจำปี 2547 ภายใต้หัวข้อ "ทบทวนภูมิปัญญา ทำทลายความรู้" ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า "ในแวดวงการพัฒนาของไทยเดิมที่ความรู้เรื่อง "ภูมิปัญญา" เคยเป็นเพียงกระแสรอง/กระแสต้าน แต่ค่อยๆถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระแสหลัก และที่สำคัญ ภูมิปัญญากลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า "สัญญะที่ไร้ราก" (floating signifier) คือการถูกนำไปใช้ใน กลุ่มสังคมที่แตกต่างกันออกไป ด้วยความหมายต่างๆกันจนกระทั่งไม่สามารถจำกัดความหมายที่แน่นอนได้อีก"¹⁹ นอกจากนี้ จามะรี เชียงทอง ได้กล่าวถึงกระแสการพัฒนาทางเลือกว่า "การแสดง

¹⁶ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี(2539).ภูมิปัญญาในเวศวิทยาชนพื้นเมือง :ศึกษากรณีชุมชนกระเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร.กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

¹⁷ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต(สังคมสงเคราะห์ศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

¹⁸ นฤมล บรรจงจิตร(2547).ศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาชุมชน.กรุงเทพฯ :สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ อ่างใน ยุกติ มุกดาวิจิตร(2548).อ่าน "วัฒนธรรม" วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.

ทางเลือกหรือความหลากหลายนี้ อาจนำไปสู่การถูกฉกฉวยบางลักษณะของการพัฒนาทางเลือก เข้าผนวกกับกระแสหลักของรัฐและตลาด เช่น เลือกลบเอาชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการพัฒนา แต่ยังคงไว้ซึ่งระบบตลาดและอำนาจรัฐหรือลบบอกกระแสอนุรักษ์สภาพแวดล้อม แต่ไม่ปฏิเสธระบบตลาด ซึ่งอาจนำไปสู่ ทางเลือกการพัฒนาที่ผิดเพี้ยนไป²⁰ อย่างไรก็ตามประเด็นเหล่านี้ล้วนแต่ทำทลายต่อการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป

3.5.2 กลุ่มท้องถิ่นศึกษา/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สำหรับกลุ่มนี้พบได้ในงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้ชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง โดยเน้นที่กระบวนการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นและใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพร้อมเน้นกับการสร้างสำนักท้องถิ่นผ่านงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในที่นี้จะขอหยิบยกงานศึกษาบางชิ้นมาเสนอในที่นี้

การวิจัยเรื่อง การสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวา ต.บางนางลี่(2545)²¹ งานชิ้นนี้กล่าวถึงที่มาและวิธีการศึกษาว่า ถึงแม้ชุมชนชาวสวนอัมพวาจะมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานไม่ต่างจากชุมชนอื่น ทว่าเงื่อนไขเชิงภูมิศาสตร์กายภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลดพลังและความสำคัญลงเรื่อยๆ จนไม่สามารถร้อยรัดชุมชนเข้าด้วยกัน ประกอบกับคนรุ่นใหม่ขาดความรู้และจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์จึงนำไปสู่การอ่อนแอของชุมชน ดังนั้นวิธีการศึกษาจึงให้ความสำคัญกับกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research) คือไม่ได้มองว่าชุมชนเป็นวัตถุแห่งการศึกษาหรือผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น หากแต่ปรับสถานะมาเป็นผู้ศึกษาร่วม (co-author) ทั้งนี้วิธีการดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เป็นผู้กำหนดความหมาย เรื่องราว อันเป็นสิ่งสะท้อนวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดความเข้าใจและภาคภูมิใจร่วมกันแล้วยังนำไปสู่การเพิ่มอำนาจในการสร้างและกำหนดความหมายซึ่งมีความสำคัญกับชุมชนอีกด้วย

งานศึกษาเรื่อง วิถีคนป่าต๊ะวันออกผืนสุดท้าย(2548)²² เป็นการศึกษาแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบริเวณชุมชนบ้านต้นน้ำ คลองระบบ-สียัด เป็นการศึกษาเพื่อให้ชุมชนได้ทบทวนถึงความเป็นมาของชุมชนที่มีการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเข้า-ออก รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอันสืบเนื่องจากการทำสัมปทานป่าไม้และการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ กระบวนการศึกษาเน้นที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของนักวิจัยพร้อมกับการสร้างสัมพันธ์ระหว่างที่มิวิจัยและชุมชนผ่านการจัดเวที

²⁰ จามะรี เชียงทอง(2549).สังคมวิทยาการพัฒนา.กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริตติ้ง เฮ้าส์.

²¹ โครงการวิจัยสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่.กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

²² วิบูลย์ เข็มเฉลิมและคณะ.วิถีคนบนป่าต๊ะวันออกผืนสุดท้าย(2548).กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดเวทีเยาวชน เป้าหมายของงานศึกษาวิจัย นอกจากจะได้ผลการศึกษาเป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการสร้างสำนึกอันเกิดจากการเรียนรู้ และทบทวนอดีต เพื่อใช้เป็นการวางแผนร่วมกันในอนาคต

งานศึกษาภายใต้โครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ตำบลคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ (2546)²³ งานศึกษาชิ้นนี้เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจังหวัดผ่านนโยบายพัฒนาประเทศและแผนพัฒนาระดับจังหวัด โดยเริ่มจากการถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางความเจริญและพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ ต่อมาเป็นพื้นที่รองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานครทั้งด้านการผลิตภาคอุตสาหกรรมและด้านประชากร แรงงาน (แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4-5) ทั้งนี้งานศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตรมากกว่า อุตสาหกรรม โดยเฉพาะที่ตำบลคลองด่านซึ่งเป็นที่รู้จักของสังคมกรณีการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามงานศึกษาชิ้นนี้ได้สะท้อนมุมมองที่น่าสนใจเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลัก(ประวัติศาสตร์ชาติและผู้นำ) กับการพัฒนากระแสหลักที่เน้นการเติบโตของอุตสาหกรรมและภาคเมือง ดังนี้ งานศึกษาในกลุ่มประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เริ่มต้นที่การทำความเข้าใจกับกระบวนการพัฒนาโดยเชื่อมโยงกับงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ให้ความสำคัญแต่เฉพาะประวัติศาสตร์กระแสหลัก(ประเทศชาติ)เป็นผลให้การดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ไม่ได้สนใจหรือคำนึงถึงชุมชนท้องถิ่นซึ่งส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ(เช่นคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ ประกอบด้วย มอญ จีน ไทย มุสลิม) งานศึกษาแนวนี้ มองว่า การพัฒนาที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาภายใต้อุดมการณ์ประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญเฉพาะรัฐชาติเป็นผลให้ดำเนินนโยบายภายใต้ข้ออ้างการใช้ทรัพยากรไปเพื่อพัฒนาประเทศ ความเป็นท้องถิ่นจึงไม่ได้มีอยู่ในวิถีคิดดังกล่าวซึ่งประเด็นเหล่านี้เป็นที่มาของการปลุกสำนึกท้องถิ่นผ่านงานวิจัย/ฟื้นฟูประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นเสมือนหนึ่งการเตรียมชุมชนต่อสภาพการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สำหรับกรอบการวิเคราะห์กรอบนอกจากการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์บอกเล่า/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น(Local History) แล้วยังใช้แนวคิดมานุษยวิทยาเวศน์(Ecological Anthropology) และแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การใช้กลุ่มแนวคิดดังกล่าวเป็นการให้ความสำคัญกับ ชุมชนผ่านการสร้างความหมายของท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนการเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในงานพัฒนามากขึ้น

²³เววดี ปณะเสวีสูงเจริญสุขและคณะ. โครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง:ตำบลคลองด่าน(2546), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

3.6 วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร

สำหรับงานศึกษาประเด็นการจัดการทรัพยากร ในส่วนของวิทยานิพนธ์ปรากฏในงานศึกษาสาขาสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีทั้งงานศึกษาในระดับพฤติกรรมของประชาชนในการรักษาแม่น้ำ เช่น งานศึกษาเรื่อง พฤติกรรมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำท่าจีนน้ำเสีย²⁴ และงานศึกษาเรื่องพฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง²⁵ สะท้อนการศึกษาในระดับปรากฏการณ์เน้นที่พฤติกรรมของประชาชนในพื้นที่ โดยการสำรวจจากแบบสอบถาม วิเคราะห์จากตัวแปร เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพพร้อมกับพฤติกรรมการต่อทรัพยากรน้ำ งานศึกษาลักษณะนี้ไม่ได้ทำให้เห็นลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมหรือพัฒนาต่อไป ซึ่งงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม/ทรัพยากร กับสังคม ที่พบมักปรากฏในทำนองเดียวกันซึ่งขาดการเชื่อมโยงเชิงบริบทของพื้นที่นั้นๆ

นอกจากนี้ม้งงานศึกษาบางประเด็นที่ศึกษาปรากฏการณ์เดียวกันแต่ได้คำตอบที่แตกต่างกัน ซึ่งงานลักษณะนี้อาจจะพบมากในงานศึกษาเชิงสำรวจของหน่วยงานรัฐ/บริษัทที่ปรึกษา กับงานศึกษาของนักวิจัยท้องถิ่น/วิทยานิพนธ์ กรณีที่จะยกตัวอย่าง ได้แก่ กรณีการจัดการน้ำในตำบลแพรกกานามแดง ดังปรากฏในงานศึกษาของ สกล เทียงจิต(2537)²⁶ ศึกษาโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็ม ภายใต้การดำเนินงานของกรมชลประทาน โดยมีวัตถุประสงค์การก่อสร้างเพื่อป้องกันน้ำเค็มไม่ให้บุกรุกเข้าทำความเสียหายในพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณจังหวัดสมุทรสาครและสมุทรสงคราม โดยงานศึกษาวิจัยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการดำเนินงานของโครงการ ใช้การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามจำนวน 226 คริวเรือน ได้ผลการศึกษาว่า การมีโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็มดังกล่าว ส่งผลต่อเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อม ในทางที่ดีขึ้น ขณะที่อีก 9 ปีต่อมา ชูดงานวิจัยท้องถิ่น เรื่องโครงการรูปแบบการจัดการน้ำในคลองแพรกกานามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม (2546)²⁷ กลับกล่าวถึงโครงการดังกล่าวว่า นำมาสู่ความขัดแย้งเรื่องการจัดการน้ำระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งกลุ่มชาวนาที่ต้องการน้ำจืด และกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งที่ต้องการน้ำเค็ม และความขัดแย้งคลี่คลายลงด้วยการแก้ไขปัญหาพร้อมกันของชาวบ้านผ่านการวิจัยปฏิบัติการของชาวบ้านโดยมีเจ้าหน้าที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) เป็นที่

²⁴ สุชาดา บุญประสพ, ร้อยตำรวจเอก. พฤติกรรมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำท่าจีนน้ำเสีย: ศึกษากรณีอำเภอสมพาน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์. สาขาสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539.

²⁵ ปรีชา มาเจริญ, พันตำรวจโท. พฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง : ศึกษากรณี อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยมหิดล. 2539.

²⁶ สกล เทียงจิต. การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็ม: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลแพรกกานามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยมหิดล. 2537

²⁷ เกศสุดา สิทธิสันติกุล(บรรณารักษ์). ประสบการณ์จากพื้นที่ เล่มที่ 2: น้ำ ความขัดแย้ง การคลี่คลาย ปัญหา ของชุมชนแพรกกานามแดง. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ชั้น 2. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2546.

เลี้ยง โดยให้ชาวบ้านร่วมปรีกษาหารือ และลงมือศึกษาเรื่องการไหลของน้ำจากคนรุ่นก่อนและสร้างประตูขึ้นมาใหม่ แทนประตูกันน้ำที่สร้างโดยกรมชลประทาน ที่ชาวบ้านกล่าวหาว่าไม่สามารถใช้งานได้

อย่างไรก็ตามแม้จะปรากฏชัดเจนในการศึกษาค้างนี้เพียงตัวอย่างเดียว แต่ทั้งนี้การศึกษาประเด็นทรัพยากร/สิ่งแวดล้อม ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของผู้คน จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาวิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับเจ้าของพื้นที่มากกว่าการเก็บข้อมูลอย่างฉาบฉวยเพียงด้านเดียว ผู้ศึกษาจะต้องให้ความใส่ใจอย่างแท้จริงถึงวิถีชีวิตของผู้คนเจ้าของพื้นที่เหล่านั้น

งานศึกษาเรื่องเอกลักษณ์ปรุงแต่งกับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี(2545)²⁸ งานศึกษาชิ้นนี้กำหนดวัตถุประสงค์ว่าเพื่อหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น โดยเริ่มต้นจากการถามหาวิถีชีวิตชาวสวนที่ผูกโยงกับต้นตาลในอดีต และถูกทำลายด้วยนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจและพัฒนาอุตสาหกรรม งานศึกษาใช้กรอบนิเวศวิทยาการเมือง โดยกล่าวถึงนโยบายด้านการเกษตรเมื่อ ปี 2530 เริ่มส่งเสริมการทำนาปีละสองครั้ง ส่งผลต่อระบบนิเวศดินนาและต้นตาลลดความสำคัญลง ประกอบกรนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการเติบโตของเมืองเพชรบุรีมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้อาชีพทำตาลซึ่งผู้ศึกษาถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นสูญหายไปพร้อมกับถูกแทนที่ด้วยนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ไร้ทิศทาง ขาดจุดเด่นที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นในระยะยาวอาจทำให้เกิดปัญหาได้ ดังนั้นงานศึกษาจึงพยายามเสนอว่า นโยบายที่ส่งผลถึงชุมชนไม่ควรมีแบบเดียวแต่ต้องสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยคำนึงถึงบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งเป็นการพัฒนาแบบเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการพึ่งพาตนเองไม่ผูกติดกับการท่องเที่ยวจนเกินไป พร้อมกับเร่งสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ของชุมชนในระยะยาวต่อไป

นอกจากนี้ปรากฏงานศึกษาเรื่อง ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ศึกษากรณีเฉพาะดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม(2546)²⁹ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่มีผลต่อทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชน โดยศึกษากระบวนการในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของชุมชนวิเคราะห์ถึงปัจจัย เงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น เนื่องจากคนในชุมชนเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากดอนหอยหลอดที่มุ่งเน้นการค้ามากขึ้น อาจนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของพื้นที่และอาจจะทำให้การใช้ประโยชน์หมดลงในระยะสั้น ผู้วิจัยวางกรอบการศึกษาว่า "การพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ เช่น โครงสร้างพื้นฐาน การท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ตลอดจนการจับหอยหลอดแบบมุ่งเน้นปริมาณ

²⁸ ปิยชน ผู้ทรงธรรม.เอกลักษณ์ปรุงแต่งกับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท.มหาวิทยาลัยมหิดล.2545.

²⁹ ณัฐกานต์ สุวรรณะ.ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อชุมชนและชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.2546.

ทำให้สภาพของดอนหอยหลอดเปลี่ยนแปลงไปส่งผลทั้งด้านบวกและลบกับคนในพื้นที่” จึงเกิดการรวมกลุ่มขึ้นในชุมชนงานศึกษาได้วิเคราะห์ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ใน 3 ด้าน คือ การพัฒนาจิตสำนึก องค์กรชุมชนและการจัดการเทคนิควิธี ผู้วิจัยสรุปว่า แม้ในเบื้องต้นการดำเนินงานของกลุ่มจะบรรลุตามวัตถุประสงค์เนื่องจากชาวบ้านเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมในพื้นที่ที่มีความผูกพันและเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่น แต่ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมยังจำกัดอยู่เฉพาะแกนนำและชาวบ้านจำนวนหนึ่งเท่านั้น ยังไม่สามารถขยายเครือข่ายออกไปยังหมู่บ้านอื่น สำหรับการใช่วิธีดั้งเดิมเพื่อเป็นการเว้นระยะให้ดอนหอยหลอดได้ฟื้นตัว งานศึกษาวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขต่างๆในการเชื่อ/ไม่เชื่อต่อกรรวมกลุ่ม อย่างชัดเจน ซึ่งมีประโยชน์ในการนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงาน/การศึกษาวิจัยระหว่างผู้สนใจประเด็นการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นต่อไป

นอกจากนี้ ยังปรากฏงานศึกษาภายใต้โครงการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน³⁰ ภายใต้ชื่อเรื่อง ชุมชนแหลมใหญ่ : วิถีชีวิตจากความทรงจำ เป็นงานเขียนภายใต้เครือข่ายการวิจัยลุ่มน้ำและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง(2546) ในรูปแบบหน่วยจัดการความรู้อิสระ เป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น หน่วยงานราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน ประชาคมในพื้นที่ เนื่องจากตระหนักว่าในอดีตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างแยกส่วน ขาดความร่วมมือและขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ดังนั้นลักษณะดังกล่าวถึงเป็นจุดเริ่มต้นความน่าสนใจของงานศึกษาชิ้นนี้ สำหรับเนื้อหาของงานวิจัยเป็นการกล่าวถึงมิติการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่โดยเฉพาะการทำมาหากินของชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งเคยพากันเลี้ยงกุ้งเนื่องจากมีรายได้ดี สร้างความร่ำรวยให้กับชาวบ้านแต่ต้องประสบกับภาวะขาดทุนในที่สุด ประสบการณ์ดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ความน่าสนใจของงานศึกษาประเภทดังกล่าวคือ การสรุปบทเรียน เช่น คณะวิจัยท้องถิ่นได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ตนเอง นักวิจัยภายนอกได้บทเรียนในการทำงานร่วมกับชุมชน ในตอนท้ายของงานศึกษาได้ค้นพบว่าการศึกษาประเด็น ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งผูกโยงกับวิถีชีวิตผู้คนหลายยุคสมัย การศึกษาต้องอาศัยเวลาและความสุขุมรอบคอบ การศึกษาเพียงบางด้านไม่อาจนำสู่การเข้าใจที่แท้จริงได้ นอกจากนี้การกระตุ้นให้คนท้องถิ่นได้ศึกษาตัวเองจะทำให้งานศึกษามีคุณค่าและประโยชน์มากยิ่งขึ้น

³⁰ อภิญญา บัวสว่างและคณะ. ชุมชนแหลมใหญ่:วิถีชีวิตจากความทรงจำ หนังสือชุดการวิจัยโครงการ การจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน เล่ม 3. นครปฐม: สำนักงานกลาง เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.2546

3.7 วัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวและบันเทิง

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาและผลกระทบที่มีต่อวัฒนธรรมใน ด้านที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและระบบนิเวศเพื่อคุณภาพชีวิตและการท่องเที่ยวตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมานั้น พบว่า ลักษณะของงานส่วนใหญ่จะมีทิศทางสำคัญที่มุ่งไปสู่ประเด็นสำคัญ 2 ด้าน ได้แก่

1. การจัดการระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติของชุมชน
2. ชุมชนกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

ทั้งนี้ ความจำเป็นที่นำไปสู่การจัดการบริการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและ วัฒนธรรมของชุมชนเป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการพัฒนาความทันสมัย การพัฒนา อุตสาหกรรม การขยายตัวของความเป็นเมืองและการแพร่กระจายของลัทธิบริโภคนิยมไปสู่ชุมชน ท้องถิ่น ทั้งในเขต เมืองและชนบท ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวกลายเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ ตัวใหม่ที่ถูกนำเข้าสู่ชุมชนในฐานะเครื่องมือที่ก่อให้เกิดการพัฒนา นำรายได้และประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน ซึ่งในกรณีนี้สามารถสะท้อนออกมาได้อย่างดีจากทั้งนโยบายระดับภาพ ใหญ่ของรัฐบาลที่สนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ เช่น โครงการสนับสนุนกิจกรรมและประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การจัดทำมาตรฐานวิชาชีพและมาตรฐานแหล่ง ท่องเที่ยว รวมถึงโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนเสริมด้านการท่องเที่ยวชุมชน นอกจากนี้ ยังมีผลมาถึงนโยบายระดับปฏิบัติงานขององค์กรท้องถิ่นต่างๆ ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบและบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกด้วย

สำหรับลักษณะของการศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในเขตพื้นที่ภาค กลาง ตะวันออกและตะวันตก อาจมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปตามสภาพพื้นที่ เช่น การ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวด้าน นันทนาการและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กรอบในงานศึกษาจะเน้นไปที่การให้ ความสำคัญกับการศึกษาพัฒนาการของชุมชนต่างๆ ตั้งแต่อดีต ซึ่งมักพบว่า ชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะ พื้นฐานที่ใกล้เคียงกันก็คือ ลักษณะของความเป็นสังคมเกษตรกรรม จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ กระบวนการพัฒนาความทันสมัยและระบบเศรษฐกิจจากภายนอกเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนมากขึ้น และนำการท่องเที่ยวเข้ามาสู่บริบทของชุมชน ทั้งนี้ ในการสังเคราะห์วัฒนธรรมกับการพัฒนาในประเด็น นี้จะมุ่งไปที่กระบวนการและการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มผู้เกี่ยวข้องต่างๆ (Stakeholders) ที่มี ต่อทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชน เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้อาศัยในชุมชน หน่วยงานรัฐบาลกลาง

นักท่องเที่ยวและอื่นๆ เพื่อแสดงให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

3.7.1 ชุมชนกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น :

จากผลของกระบวนการพัฒนาความทันสมัยและความเป็นอุตสาหกรรมของประเทศไทยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมากทั้งในพื้นที่บริบทชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ทั้งนี้ การขยายตัวของความเป็นเมือง (Urbanization) ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชากรในเขตเมืองในแง่ของความเร่งรีบในชีวิตประจำวัน การแข่งขัน การเอาตัวเอาเปรียบ ความตึงเครียด รวมถึงความรู้สึกโดดเดี่ยวในสังคมที่มีลักษณะของความเป็นปัจเจกบุคคลสูง และด้วยมโนทัศน์ดังกล่าว จึงนำมาซึ่งปรากฏการณ์ของการโหยหาอดีต (Nostalgia) ซึ่งบุคคลต้องการพาตัวตนกลับไปสู่วัยเยาว์และงดงามของภาพสังคมไทยในอดีตที่ยังคงลักษณะของความเป็นสังคมชนบทซึ่งผู้คนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ ดำเนินชีวิตไปอย่างเรียบง่ายและไม่เร่งรีบเหมือนกับชีวิตในเมือง ด้วยเหตุนี้ ทักษะและมุมมองเกี่ยวกับ 'ความเป็นพื้นบ้าน' 'ชุมชนท้องถิ่น' 'ดั้งเดิม' รวมทั้ง การเปิดโอกาสให้บุคคลได้มีโอกาสกลับไปสัมผัสกับประสบการณ์ในวัยเด็กอีกครั้งแม้จะเป็นเวลาไม่นาน ก็ได้กลายเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับการผ่อนคลายและปลดปล่อยความเครียดที่สะสมมาเพื่อให้พร้อมกลับไปเผชิญชีวิตในเมืองได้ต่อไป

ด้วยคำอธิบายข้างต้น ประกอบกับอิทธิพลของวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Consumer Culture) เป็นตัวการสำคัญที่สนับสนุนให้บุคคลแสวงหาความสุขและความพึงพอใจผ่านการบริโภคและการใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น โดยความเป็นไปได้ส่วนหนึ่งเกิดมาจากการเติบโตและพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้ผู้บริโภคมีกำลังซื้อเพิ่มมากขึ้น ในกรณีนี้ พฤติกรรมการท่องเที่ยวจึงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด สร้างความสุขและเติมเต็มประสบการณ์บางสิ่งซึ่งขาดหายไปของบุคคลได้ ดังนั้น การท่องเที่ยวในชุมชนพื้นที่ใกล้เขตเมืองจึงในหลายรูปแบบและได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจากผู้บริโภคที่ต้องการได้สัมผัสกับมโนทัศน์ของความเป็นชุมชนท้องถิ่น บรรยากาศและวิถีชีวิตแบบชนบท เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ การท่องเที่ยวเพื่อการนันทนาการ เป็นต้น โดยสะท้อนให้เห็นได้จากงานวิจัยในหลายเรื่องที่พยายามศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในกลุ่มนี้ เช่น ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภอมะนัง จังหวัดสมุทรสาคร (มธุวรรณ พลวัน, 2546) ตลาดดอนหวาย: พื้นที่แห่งการท่องเที่ยวและการบริโภค (สิริกมล ศรีเดช, 2545) ชนบทไทยและวัฒนธรรมการบริโภค: กรณีศึกษาตลาดดอนหวาย (วิภาณี กาญจนบุญญกุล, 2545) และกำรจัดการ

ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านโคกเกตุ ตำบลปลายโพรง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร (ชัยยันต์ เหลืองดี: 2544) เป็นต้น

ทั้งนี้ แนวโน้มการขยายตัวของการท่องเที่ยวในชุมชนใกล้เขตเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาส่วนหนึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เกิดจากตัวชุมชนเองในกระบวนการรื้อฟื้น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองโดยการแปรเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้า (Commoditized Culture) เพื่อตอบสนองความต้องการค้นหาประสบการณ์และไฮไลท์ดีของกลุ่มนักท่องเที่ยว ผู้มาจากเขตเมือง ซึ่งในกรณีต่างๆ ที่ได้จากการวิจัยนั้นอาจแสดงให้เห็นความเข้าใจได้ว่า การรื้อฟื้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวสามารถก่อให้เกิดผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและลบก็ได้ ในด้านหนึ่งเราอาจพบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนที่ต้องพึ่งพากำลังซื้อภายนอกจากนักท่องเที่ยวมากขึ้น ยังไม่รวมถึงผลกระทบที่เกิดจากการ มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางเข้ามาสู่ชุมชนและปัญหาต่างๆ เช่น ความสกปรก ชยะมูลฝอย ปัญหาอาชญากรรม ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวก็อาจเป็นอีกสิ่งเช่นกันที่ช่วยให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในหลายๆ ด้านยังคงดำรงอยู่ได้เพื่อตอบสนองต่อนักท่องเที่ยว เช่น วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้ง 2 ด้านนี้ ควรจะได้มีการดำเนินเพิ่มเติมต่อไปเพื่อให้ประเด็นมีความชัดเจนมากขึ้น

ในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น เราอาจพบลักษณะร่วมบางประการของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่น โดยแบ่งออกเป็นระดับช่วงเวลาได้ดังนี้

1. ช่วงก่อนเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนา
2. ช่วงยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง
3. ช่วงการพัฒนาเข้าสู่ตลาดการท่องเที่ยว
4. แนวโน้มในอนาคต

ลักษณะร่วมของชุมชนภาคกลางในช่วงก่อนยุคการพัฒนา (ประมาณช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2) ที่มีการศึกษาทั้งจากข้อมูลเอกสารและข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล แสดงพื้นฐานร่วมกันของการเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ประมงพื้นบ้าน โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่นและความเชื่อทางพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นแกนหลักของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นจากการติดต่อกับชุมชนภายนอกโดยผ่านการค้าขายเป็นส่วนใหญ่ ส่งผลให้เกิดการรับและผสมผสานวัฒนธรรมจากท้องถิ่นที่มีความแตกต่าง

ออกไป เช่น วัฒนธรรมจีน หรือมอญ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในด้านของความเชื่อ ทัศนคติ พิธีกรรม เป็นต้น โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจะเป็นไปอย่างช้าๆ และเป็นลำดับขั้นตอน ปัจจัยจากภายนอกยังมีบทบาทและอิทธิพลน้อยต่อพลวัตของชุมชน ทั้งนี้ รวมถึงการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้การธำรงวัฒนธรรมภายในกลุ่มสมาชิกจึง เป็นไปได้ค่อนข้างราบรื่น

จนกระทั่งในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กระบวนการพัฒนาประเทศตามแนวทางของ ตะวันตกโดยการขยายขอบเขตของภาคอุตสาหกรรมออกไปในเขตตัวเมืองรอบนอกได้ก่อให้เกิด ผลกระทบในหลายระดับต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านของการย้าย ถิ่นฐานของประชากรจากชนบทไปสู่เขตเมือง ส่งผลให้มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น (Local Cultural Heritage) ทั้งในลักษณะของสิ่งรูปธรรม เช่น อาคารบ้านเรือน ตลาด วัด โรงเรียน สถานีรถไฟ โบราณสถาน หรือสิ่งนามธรรม เช่น วิถีชีวิตหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมบางอย่างไม่ได้รับการดูแลเอา ใจใส่หรือมีการถ่ายทอดมายังสมาชิกในรุ่นต่อๆ ไป ทำให้เกิดการเสื่อมโทรม ทั้งร่างหรือมรดกวัฒนธรรม บางสิ่งต้องสูญหายหรือถูกปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ใหม่เพื่อให้ยังสามารถธำรงอยู่ต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนอกจากในด้านการขยายตัวของย่านอุตสาหกรรม สมัยใหม่แล้ว การพัฒนาในด้านการคมนาคมขนส่งก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาในอีกแนวทางหนึ่งของชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ ช่วยให้การเดินทางไปติดต่อด้านชายมีความ สะดวกมากขึ้น รวมถึงเพื่อวัตถุประสงค์ในการเข้าเยี่ยมชมสถานที่สำคัญต่างๆ เช่น วัด ศาสนสถาน ย่าน การค้าเก่าแก่ เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมผู้เข้าไปเยี่ยมชมสถานที่เหล่านี้มักจะมีแต่ผู้ที่พักอาศัยในบริเวณใกล้เคียง เสียเป็นส่วนใหญ่ และสถานที่เหล่านั้นบางที่เองก็ไม่ได้ถูกจัดว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในทัศนะของชาว ชุมชนท้องถิ่นเองด้วย อย่างไรก็ตาม การเพิ่มจำนวนมากขึ้นของผู้เยี่ยมชมสถานที่จากภายนอกชุมชน ได้ก่อให้เกิดความสนใจใหม่ขึ้นในการจัดสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต่อกลุ่มผู้เข้ามาใหม่ที่มีกำลังซื้อ เหล่านี้ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและจัดการสภาพชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวจึงได้ถือกำเนิดขึ้น ทั้งนี้ ตัว แปรสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นนอกจากจะเป็นจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังรวมไปถึง กลุ่มผู้มีบทบาทสำคัญที่สามารถชี้้นำให้สมาชิกอื่นๆ ในชุมชนมองเห็นความสำคัญในการนำการ ท่องเที่ยวเข้ามาเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ขึ้น เช่น การสร้างรายได้ สร้างอาชีพ การพัฒนาบริการ สาธารณูปโภคที่จำเป็น เป็นต้น

ในการเข้าสู่กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่นนั้น ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ช่วยให้ชุมชน สามารถบรรลุเป้าหมายในกรณีนี้ได้ก็คือ การบริหารจัดการฐานทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐาน ของแต่ละชุมชน ทั้งในด้านของวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น สภาพชุมชน สิ่งก่อสร้าง อุปกรณ์ ของใช้ต่างๆ ใน ชีวิตประจำวัน และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น วิถีการดำเนินชีวิต พิธีกรรม ประเพณี ให้อยู่ในสภาพที่สื่อ

ถึงความหมายของความเป็นท้องถิ่นในทัศนะของนักท่องเที่ยวและก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อการโยกย้ายได้ ทั้งนี้ จากข้อสังเกตที่ได้จากงานวิจัยที่ได้ทำการศึกษาจะพบว่า ในกระบวนการรื้อฟื้นหรือปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นมักมีที่มาจากความริเริ่มของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับการรับการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน โดยในหลายกรณีนั้น องค์กรหรือสถาบันต่างๆ ภายในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ทำหน้าที่สำคัญในการประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างสมาชิกภายในชุมชน เช่น การจัดการด้านสภาพแวดล้อมกายภาพ การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับชุมชน การจัดสรรผลประโยชน์ให้กับสมาชิกเพื่อลดข้อพิพาทและความขัดแย้ง รวมทั้งเป็นตัวกลางระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่มีความน่าสนใจเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนหรือรื้อฟื้นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวตั้งอยู่บนคำถามว่า สิทธิในการควบคุมและจัดการกับ อัตลักษณ์เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวควรจะเป็นของผู้ใดหรือกลุ่มใดในชุมชน เนื่องจากในความเป็นจริง อำนาจหรือขอบเขตในการจัดการทรัพยากรหรือมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอาจอยู่ได้กลุ่มบุคคลในวงจำกัดที่สามารถมีอิทธิพลต่อสมาชิกอื่นๆ ในด้านการขอความร่วมมือ ใจใจ ห่วงล้อมต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้น สิ่งที่มีปรากฏชัดขึ้นจากการรับนำการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนก็คือ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ซึ่งส่วนหนึ่งมักมาจากการจัดสรรในด้านผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว ทั้งในส่วนของผู้ที่เป็สมาชิกชุมชนดั้งเดิมด้วยกันเองและกลุ่มผู้เข้ามาใหม่จากภายนอกที่เข้ามาประกอบอาชีพทับซ้อนกับชาวชุมชนเดิม ทั้งนี้ ยังไม่รวมไปถึงปัญหาอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นเป็นผลกระทบในทางลบที่ตามมา เช่น ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง การขาดความรู้ความเข้าใจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ปัญหาสังคมในรูปแบบอื่นๆ ในรูปของอาชญากรรม การลักเล็กขโมยน้อย ซึ่งปัญหาเหล่านี้มักจะสะท้อนให้เห็นออกมาในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอ โดยในส่วนของผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาจะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

บทที่ 4

การสังเคราะห์แนวความคิด

จากการทบทวนงานศึกษาในหัวข้อ วัฒนธรรมกับการพัฒนาในภาคกลาง ซึ่งปรากฏงานศึกษาในหลากหลายสาขาวิชา ไม่ว่าจะเป็น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา สังคมสงเคราะห์ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาชนบท รัฐศาสตร์ รวมถึงงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในงานวิจัยชุมชน ความหลากหลายของสาขาทำให้เกิดมุมมองที่กว้างขวางขึ้นในประเด็นศึกษาเดียวกันแต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้งานสังเคราะห์ทำได้ยากลำบากมากขึ้นเนื่องจากความกระจัดกระจายของแนวความคิด ดังนั้น เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นจึงขอแบ่งประเภทกรอบแนวคิดที่ใช้ โดยพิจารณาจากมุมมองต่อมิติการพัฒนาที่ปรากฏในงานศึกษา ดังนี้

4.1 กลุ่มวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง

4.1.1 Conservative theory ในงานศึกษาวัฒนธรรมวัยรุ่น

4.1.2 วัฒนธรรมกับแนวคิดความทันสมัยนิยม (modernism)

4.2 กลุ่มงานศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนและท้องถิ่น

4.2.1 กรอบการศึกษาท้องถิ่นที่มึนัยท้าทายประวัติศาสตร์กระแสหลัก:

4.2.2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

4.3 กลุ่มแนวคิดเชิงวิพากษ์วัฒนธรรมกับการพัฒนา

4.3.1 นิเวศวิทยาท้องถิ่น

4.3.2 นิเวศวิทยาการเมือง

4.3.3 วาทกรรมการพัฒนา

4.4 ปริมณฑลสาธารณะและประชาสังคม

4.1 กลุ่มวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย :

สำหรับกรอบแนวคิดนี้ปรากฏมากในงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์ที่อธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลง ครอบคลุมวิถีชีวิต การทำมาหากิน ค่านิยม โดยเชื่อมโยงกับการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง (Urbanization) อุตสาหกรรม (industrialization) และความเป็นตะวันตก (Westernization) ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตผู้คนในทางที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งกรอบการศึกษาที่ปรากฏทั้งในหน่วยวิเคราะห์ระดับปัจเจก เช่น เด็กเยาวชน แรงงานรับจ้าง และระดับชุมชน ดังจะได้ยกตัวอย่างต่อไป

4.1.1 Conservative theory ในงานศึกษาวัฒนธรรมวัยรุ่น

งานศึกษาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่รวบรวมจากบรรณานิตศึกเกือบทั้งหมดใช้กรอบศึกษาดังกล่าว เป็นต้นว่า เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม (ไพรัช ชุณหพรหม, 2537) (จิตติวรรณ สุกใส, 2540) งานศึกษาการรับวัฒนธรรมตะวันตกของวัยรุ่น (รัตนาและคณะ, 2546) เมื่อวิเคราะห์จะพบว่างานศึกษายึดติดอยู่ภายใต้กลุ่มแนวความคิดที่เรียกว่า Conservative Theories ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในสาย evolutionary theories และ structural – functional โดยกล่าวถึง การที่วัยรุ่น/เยาวชนจะสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข จะต้องอยู่ภายใต้กลไกการควบคุมเพื่อการพัฒนาเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ กลไกเชิงสถาบันในการควบคุม เช่น ครอบครัว วัด และโรงเรียน ซึ่งถือเป็นเสมือนธรรมเนียมหลักในการศึกษาประเด็นพฤติกรรมวัยรุ่นตั้งแต่อดีต แม้ว่าสังคมปัจจุบันจะทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นก็ตาม การศึกษาแนวดังกล่าวด้านหนึ่งอาจถือเป็นข้อจำกัดประการสำคัญในการทำความเข้าใจประเด็นวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย งานศึกษาพฤติกรรมวัยรุ่นในภาคกลาง(ยกเว้นกรุงเทพฯ)มักจำกัดอยู่กับการศึกษาประเด็นวัฒนธรรมในความหมายเชิงคุณค่าเชิงประเพณี ศีลธรรม จริยธรรม มีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์ โดยที่ผู้วิจัยเองอาจจะตกอยู่ในอาการตื่นตระหนกทางวัฒนธรรม ทำให้ละเลยประเด็นความหมายของพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสังคมปัจจุบันไปอย่างน่าเสียดาย

อย่างไรก็ตามงานศึกษาประเด็นวัยรุ่นในภาคกลางยังขาดงานศึกษาที่อธิบายพฤติกรรมของเยาวชนโดยใช้แนวคิดสาย Critical Theories ซึ่งแนวคิดกลุ่มนี้แตกต่างจากกลุ่มแรก กล่าวคืออธิบายว่า “กระบวนการเชิงสถาบันทำให้เยาวชน/วัยรุ่นมีอำนาจน้อยลง” กลุ่มแนวคิดเชิงวิพากษ์นี้ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับกฎระเบียบ มากเท่ากับเสนอว่า เยาวชนทั่วไป ผู้หญิง เยาวชนในชนกลุ่มน้อย เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมในทรัพยากรของสังคมและก็ไม่มีความสนใจที่จะฟังเสียงของพวกเขา ซึ่งงานศึกษาภายใต้กรอบการวิเคราะห์นี้จะทำให้เห็นพฤติกรรมของวัยรุ่นในฐานะวัฒนธรรมย่อยในอีกมิติหนึ่ง

4.1.2 วัฒนธรรมภายใต้ความทันสมัยนิยม (Modernism)

สำหรับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงภายใต้กรอบคิดเรื่องความทันสมัย ปรากฏอยู่ในการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยเฉพาะประเด็นความเป็นเมือง และอุตสาหกรรม (ได้กล่าวมาบ้างแล้วในบทที่ 3) โดยเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกล่าวถึงกระบวนการพัฒนานำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว งานศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ยึดติดกับแนวการวิเคราะห์ดังกล่าวจนตกอยู่ภายใต้กำดักการคิดแบบคู่ตรงข้าม() และการศึกษาชุมชนด้วยภาพโรแมนติก(romantic) ดังที่ สุริชัย หวันแก้ว กล่าวว่าการทำความเข้าใจในทัศนเรื่อง “ชุมชน” ที่ผ่านมามักอ้างอิงกรอบ “ชนบท แบบเมือง” (Rural Urban

Continuum) ซึ่งเริ่มในแวดวงสังคมวิทยาทั้งในยุโรปและสหรัฐ เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยจุดเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องชุมชน คือ การแยกระหว่าง ชุมชนเมือง กับ ชุมชนชนบท เป็นการพิจารณาแบบทวิทัศน์ (dichotomy) หรือการแบ่ง 2 ขั้วตายตัว(binary apposition) นำไปสู่ มายาคติในการศึกษาชุมชน คือ ประการแรก การสร้างนิยามแบบทวิทัศน์ (Dichotomy) ระหว่าง เมือง / ชนบท หรือ สังคมอุตสาหกรรม/สังคมเกษตรกรรม รวมถึงการวิเคราะห์ภายใต้การคิดแยกขั้วอื่นๆ เช่นก่อนหน้านี้นี้เราถูกทำให้เชื่อว่า เมืองดีกว่าชนบท เจริญและทันสมัย ขณะที่ชนบท ล้าหลัง ไม่ดี ไม่สมบูรณ์ แต่ปัจจุบันกลับเป็นอีกด้านหนึ่ง คือ ชนบทดี เรียบง่าย ความสัมพันธ์เครือญาติ เมืองไม่ดี ทำลายความเป็นชุมชน เหล่านี้ล้วนแต่ตกอยู่ภายใต้กำกับกรวิเคราะห์เดียวกัน ประการที่สอง การสร้างภาพชุมชนโรแมนติก (Romantic) ปรากฏในงานศึกษาชุมชนจำนวนไม่น้อย เช่น ชุมชนที่เอื้อเพื่อ ฟังพา ไม่เอารัดเอาเปรียบกันผูกโยงกันด้วยความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เป็นต้น (สุวิชัย หวันแก้ว,2543)

นอกจากนี้การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงยังพบว่ามีมุมมองภายใต้การมุ่งหาปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เช่น การแบ่งปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมออกเป็น ปัจจัยภายใน (Internal factor) และ ปัจจัยภายนอก (External Factor) ซึ่งในปัจจุบันการวิเคราะห์ด้วยกรอบดังกล่าวอาจจะไม่ได้ภาพที่ชัดเจนและเป็นจริงนัก เพราะการจำแนกว่าแท้จริงอะไรเป็นปัจจัยภายในหรือปัจจัยภายนอกอาจจะมีปัญหาในตัวเอง

4.2 กลุ่มงานศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นศึกษา

สำหรับการศึกษาที่อิงกับความเป็นท้องถิ่นที่พบในภาคกลางมีการใช้ทั้งในความหมายซึ่งพื้นที่ซึ่งมักเป็นชนบทและความหมายเชิงองค์ความรู้ ที่มีลักษณะผูกโยงกับความเชื่อหรือลักษณะเฉพาะของพื้นที่ซึ่งปัจจุบันเข้าใจร่วมกันในความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ทั้งนี้พบว่าในภาคกลางมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องท้องถิ่นใน 2 ด้านคือ

4.2.1 กรอบการศึกษาท้องถิ่นที่มีนัยท้าทายประวัติศาสตร์กระแสหลัก :

งานศึกษาชุดนี้ปรากฏในงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ภายใต้การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปรากฏในงานศึกษาภายใต้ชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง ที่สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เช่นงานศึกษาของ เรวดี ประเสริฐ เจริญสุขและคณะ,2546 วิบูลย์ เข็มเฉลิมและคณะ ,2548 และวุฒิ บุญเลิศและคณะ,มปป การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาของประชาชนธรรมดา ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลัก เป็นการให้ความสำคัญกับชาวบ้านสามัญชน ภายใต้กรอบการอธิบายที่หลากหลายไม่จำเป็นต้องผูกโยงกับประวัติศาสตร์ชาติเสมอไป ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไปที่ว่าด้วยวิธีวิทยา

4.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น :

งานศึกษาที่ใช้การอธิบายภายใต้แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่พบในภาคกลางเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาที่มีอยู่เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน เนื่องจากเป็นเสมือนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการผสมผสานที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นทำให้คนในพื้นที่รู้สึกว่าตนเองมีบทบาทมีส่วนร่วม สามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอกรมากนัก เช่นงานเรื่องการมีส่วนร่วมในการรักษาป่าภายใต้แนวคิดเรื่องป่าชุมชน ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนรอบป่า ตะวันออก ของวิบูลย์ เข็มเฉลิมและคณะ(2548) และเรื่องศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหามลพิษ ศึกษาโดย นฤมล บรรจงจิตร (2547) งานทั้ง 2 ชิ้นกล่าวว่ากระบวนการภูมิปัญญาไม่ใช่กระบวนการที่หยุดนิ่ง หากแต่มีการปรับเปลี่ยนเพื่อจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเพื่อเป้าหมายของการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้มีงานศึกษาจำนวนหนึ่งที่เชื่อมโยงประเด็นภูมิปัญญาเข้ากับทุนทางสังคม โดยมองว่า ภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนทางสังคมที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกับภายนอกได้ อย่างไรก็ตาม อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่เป็นเพียงอุดมการณ์บางอย่าง แต่มีความหมายเกี่ยวกับการพัฒนา เนื่องจากองค์ความรู้ดังกล่าวไม่ใช่ความรู้เชิงเทคนิคแต่เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้และเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น Situated Knowledge หมายความว่า เป็นความรู้ที่ขึ้นอยู่กับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นเรื่องของระบบคุณค่า กฎเกณฑ์ และสิทธิ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) สำหรับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นดังกล่าว เช่น งานของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี(2539)

4.3 กลุ่มแนวคิดเชิงวิพากษ์วัฒนธรรมกับการพัฒนา

สำหรับแนวความคิดในกลุ่มนี้มีจำนวนงานวิจัยไม่มากแต่งานที่ปรากฏได้นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจ และการกล่าวถึงประเด็นความเคลื่อนไหวในหัวข้อนี้มีได้หมายความถึงขบวนการเคลื่อนไหวเชิงรูปธรรมของกลุ่มคนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเคลื่อนไหวผ่านการตั้งคำถามต่อประเด็นความรู้ที่ครอบงำวิถีชีวิตและส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน อันนำไปสู่การการเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิของชุมชน

4.3.1 นิเวศวิทยาท้องถิ่น

งานศึกษาของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี(2539) ได้เสนอมิติในการทำความเข้าใจองค์ความรู้ของท้องถิ่น โดยกล่าวถึง แนวคิดใน 2 กระแส ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมผ่านข้อถกเถียงระหว่างปรัชญาตะวันตกกับตะวันออก หรือความรู้แบบมัยใหม่กับความรู้ท้องถิ่น ทว่าการกลับมาสนใจ “องค์ความรู้ท้องถิ่น” เป็นการศึกษา “ความรู้” ที่มีเป้าหมาย

ทางสังคม คือ เป็นชุดของความคิดในการให้ความหมายต่อโลกและสิ่งแวดล้อมตลอดจนแนวปฏิบัติตนที่ทำให้เขาอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสอดคล้อง นอกจากความไม่ลงรอยในตัวของคความรู้อันทั้ง 2 กระแส เองแล้ว งานชิ้นนี้ยังได้สะท้อนว่าเป็นผลมาจากความขัดแย้งเชิงอำนาจ เศรษฐกิจและการเมือง ในการจัดการและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ระหว่างรัฐ กลุ่มทุน และคนท้องถิ่นซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และทรัพยากรสูงและการไม่ยอมรับองค์ความรู้ของชาวท้องถิ่นพื้นเมือง สืบเนื่องมาจากเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับผลประโยชน์ทางการค้าและการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยรัฐนั่นเอง (Morris, 1986 อังโนปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539)

งานศึกษาชิ้นเดียวกันกล่าวถึง งานศึกษาความรู้ในท้องถิ่น ท่ามกลางความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบันว่า มีฐานะ 2 ประการ คือ ประการที่แรก การศึกษาความรู้ในทางนิเวศวิทยาของกลุ่มชนเหล่านี้เพื่อสนับสนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ในการพัฒนาสังคมที่ยอมรับความหลากหลายของกลุ่มวัฒนธรรม และเป็นอิสระจากการครอบงำของรัฐและกลุ่มผลประโยชน์นอกชุมชน พร้อมกับรักษาความสัมพันธ์ที่เสมอภาคระหว่างระบบทุนนิยมและชุมชนที่ผ่านมานโยบายรัฐและระบบเศรษฐกิจแผนใหม่ ประการที่สอง มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดทางเลือกใหม่ในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากการพัฒนาองค์ความรู้สมัยใหม่ (อ้างจากแหล่งเดียวกัน)

จากแนวคิดข้างต้นแม้จะมีจุดเริ่มต้นมาจากการศึกษาองค์ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ หากแต่มีพื้นฐานมาจากการยอมรับและเคารพความแตกต่างหลากหลาย และการยอมรับว่าองค์ความรู้ใดเพียงแบบเดียวอาจมีข้อจำกัดและไม่สามารถนำมาใช้กับทุกพื้นที่ได้เสมอไป และประเด็นสำคัญ คือ การให้ความสนใจกับวัฒนธรรมและการดำรงอยู่อย่างแท้จริงของชุมชนท้องถิ่น โดยการยอมรับการมีตัวตน มีวิถีชีวิต มีวิธีทำความเข้าใจโลกและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมามิได้ใส่ใจต่อชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย ในปัจจุบันเราจึงเห็นขบวนการเคลื่อนไหวในหลายรูปแบบเพื่อสะท้อนการมีตัวตนอยู่จริง และในปัจจุบันหลายชุมชนไม่ยินยอมต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่พวกเขาไม่มีความมั่นใจว่าจะเกิดผลกระทบต่อดำรงอยู่ของพวกเขาอย่างไร หรือเราเรียกขบวนการเหล่านี้ว่าการเคลื่อนไหวแบบใหม่(New social movement)

4.3.2 นิเวศวิทยาการเมือง (political ecology)

สำหรับแนวคิดนี้ปรากฏในงานศึกษาประเด็นการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมในภาคกลางระยะช่วง 4-5 ปี โดยเฉพาะประเด็นโครงการก่อสร้างที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น การศึกษาโดยใช้กรอบคิดดังกล่าวได้สะท้อนประเด็นการจัดการทรัพยากรที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจัดการทางกายภาพผ่านองค์ความรู้เชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียวหากแต่มีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับ เศรษฐกิจและการเมือง ดังที่ Schmink and Wood(1987) กล่าวถึง แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

ว่า “เป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการเศรษฐกิจและการเมืองไปมีส่วนกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร” (ชูศักดิ์ วิทยากัด อ่างในฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ, 2543) เช่นปรากฏในงานศึกษาของชาวบ้านคลองด่าน เรื่อง โครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ตำบลคลองด่าน(เรวดี ประเสริฐเจริญสุขและคณะ ,2546) ได้สะท้อนการทำงานของแนวคิดไว้อย่างน่าสนใจ 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นแนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรง กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับคนท้องถิ่นในฐานะผู้แสดงหลัก ประการที่สอง เน้นการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองระดับจุลภาคถึงมหภาค(ท้องถิ่น-ชาติ-โลก) ภายใต้ข้อเท็จจริงที่ว่านโยบายการจัดการทรัพยากรไม่ได้ถูกดำเนินอย่างเป็นอิสระ และประการสุดท้าย ให้ความสำคัญกับมิติทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเพื่อเป็นพื้นฐานสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อสภาพปัจจุบัน

4.3.3 วาทกรรมการพัฒนา

งานศึกษา เรื่อง การรับมือกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีหมู่บ้านกระเหลียงคลิตี้ล่าง จังหวัดกาญจนบุรี(จิราวรรณ บรรเทาทุกข์,2547) เป็นงานศึกษาที่สะท้อนการวิเคราะห์เชิงวาทกรรมเพียงไม่กี่ชิ้นที่พบในภาคกลางอาจจะเนื่องมาจากความยากในการทำความเข้าใจแนวการวิเคราะห์เชิงปรัชญาที่มีลักษณะนามธรรมสูง (การสร้างความรู้และความจริง) หากแต่มีความสำคัญอย่างมากในการศึกษาความเคลื่อนไหวและการนิยามวัฒนธรรมทั้งในบริบทเชิงพื้นที่และช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

งานศึกษาทั้งในและต่างประเทศหลายชิ้นได้สะท้อนว่าการวิเคราะห์วาทกรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม ซึ่งผ่านกระบวนการครอบงำเชิงความรู้และความจริงตลอดระยะเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นทันสมัย งานศึกษาในภาคกลางจำนวนมากกล่าวถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหากแต่ก้าวไปไม่พ้นจากการอธิบายเชิงปรากฏการณ์ คือ ยังคงมีลักษณะของการมุ่งการบรรยายสถานการณ์มากกว่าการวิเคราะห์และวิพากษ์ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละศาสตร์ที่มีวิธีการอธิบายแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษาเชิงวาทกรรม งานศึกษาจำนวนหนึ่งนำเสนอเฉพาะการสร้างความหมายของคำหรือแนวความคิดโดยกลุ่มคนต่างๆเพียงมิติเดียว จึงทำให้เป็นข้อจำกัดในการหยิบยกมาอ้างอิงในการศึกษาครั้งนี้ที่กำหนดโจทย์เชิงพื้นที่เป็นหลัก แต่การหยิบปรากฏการณ์เชิงพื้นที่ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือ ปัญหาที่สืบเนื่องจากโครงการขนาดใหญ่ต่างๆ และวิเคราะห์เชิงวาทกรรมกลับเป็นงานที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่ถูกมองว่าเป็นชายขอบอย่างยิ่ง

งานศึกษากล่าวถึงข้อเสนอของ Foucault ในเรื่อง “ความรู้และอำนาจ” ว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกัน ข้อเสนอดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถามกับวิทยาศาสตร์ ซึ่งในยุคสมัยใหม่ถือว่า

เป็นชุดความรู้ที่อยู่สูงสุดของความรู้ทั้งปวงเนื่องจากปลอดค่านิยม แต่ Foucault กลับแสดงให้เห็นว่าเป็นชุดความรู้ที่ให้ประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำในสังคม เช่นเดียวกับนักคิดหลักสมัยใหม่อีกท่าน Lyotard กล่าวถึงการสร้างความรู้ในยุคหลังใหม่ว่า มีความจำเป็นต้องปรับปรุงทัศนคติต่อความรู้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังก้าวเข้ามา พร้อมทั้งวิพากษ์ความรู้ยุคสมัยใหม่ว่า ไม่อาจยึดถือได้ เนื่องจากเหตุผลด้านความชอบธรรมใน 2 ประการ คือ ประการแรก ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เคยถูกมองว่าเป็นความรู้สูงสุดในสมัยใหม่ ไม่ใช่ความรู้แบบเดียวแต่ยังมีความรู้แบบอื่นๆ ด้วย ประการที่สอง เรื่องเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินว่าอะไรเป็นหรือไม่เป็นความรู้ เป็นเกณฑ์เดียวที่ผู้ปกครองใช้ตัดสินว่าอะไรเป็นความยุติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย ดังนั้นความรู้วิทยาศาสตร์ตามทัศนะนี้จึงเป็นความรู้ที่เจือปนไปด้วยการเมืองและจริยธรรม(อ้างใน จันทน์ เจริญศรี,2544)

จากข้อเสนอดังกล่าว นำไปสู่การเปิดพื้นที่การเคลื่อนไหวของชุดความรู้อื่นๆ ซึ่งนักวิจัยที่ใส่ใจกับการแสวงหาความจริงอาจจะพบกับความซับซ้อนหลายประการในการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมหนึ่งๆ เนื่องจากมนุษย์ในแต่ละสังคมวัฒนธรรมอาจถูกทำให้เชื่อโดยความรู้ชุดใดชุดหนึ่งผ่านการแพร่กระจายตามช่องทางการสื่อสารประเภทต่างๆ พร้อมกับสภาวะแวดล้อมได้สร้างให้การรับความรู้ดังกล่าวได้โดยไม่มีการตั้งคำถามเพราะมีคำตอบให้เบ็ดเสร็จ ขณะเดียวกันพิจารณาอีกด้านหนึ่งเป็นความจริงที่ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นและถูกใช้ประโยชน์ในสังคมล้วนเกิดจากการสร้าง การตีความหมาย และการอธิบายจากผู้ ผู้เชี่ยวชาญ ต่างเป็นความรู้ที่ผ่านการคิดสรรข้อเท็จจริงเพื่อต้องการให้เป็นความรู้หลักที่มีพลังอำนาจและสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับคนบางกลุ่มได้ วิธีการตั้งข้อสงสัยเชิงวิพากษ์เช่นนี้ นำสู่การทำทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ เช่น วาทกรรมการพัฒนา ซึ่งมองว่าเป็นการสร้างความรู้และความจริงในยุคสมัยใหม่ที่มีตะวันตกเป็นเจ้าของความรู้หลัก และส่งผลอย่างมหาศาลต่อประเทศโลกที่สามตลอดทั้งชุมชนท้องถิ่น จนเกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีรากฐานจากองค์ความรู้ผ่านการสร้างวาทกรรมของกลุ่มคนชายขอบในหลากหลายมิติ อย่างไรก็ตามการศึกษาประเด็นวัฒนธรรมในอนาคตจะยิ่งทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นเมื่อโลกได้ก้าวสู่ยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์

4.4 ปริมณฑลสาธารณะและประชาสังคม

สำหรับงานศึกษาในภาคกลางที่รวบรวมจากบรรณานิตส์นิตยสารได้หัวข้อวัฒนธรรมกับการพัฒนา ไม่ค่อยปรากฏงานศึกษาที่วิเคราะห์ด้วยแนวคิดนี้ แต่ก็พอมีปรากฏอยู่และเป็นงานที่น่าสนใจ คือ งานศึกษาเรื่องประชาสังคม เวทีสาธารณะ กับ กระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ศึกษากรณี โครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ (วิรัชต์ แสงดาวฉาย,2545) เป็นงานวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนโดยการทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ

งานศึกษาชิ้นนี้อ้างถึง ข้อเสนอของ Habermas ที่กล่าวถึงความหมายของ ปริณทล สาธารณะ ว่าไม่ได้หมายความว่าเพียงแค่การเป็นพื้นที่สาธารณะ(public space) ในความหมายที่มี คนมารวมกันทางกายภาพเท่านั้น แต่การรวมตัวกันดังกล่าวต้องเต็มไปด้วยการตอบโต้แลกเปลี่ยน ความคิดเห็นระหว่างกันด้วย ฮาเบอมาส ได้กล่าวถึงการหายไปของปริณทลสาธารณะไว้อย่าง น่าสนใจ โดยเขากล่าวว่า การหายไปดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมๆกับการมีรัฐสวัสดิการและการเกิด สังคมมวลชน(mass society) ในช่วงศตวรรษที่ 19 กล่าวคือผู้คนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบ ชาวเมือง มีความสะดวกสบาย ทว่าไม่มีสายสัมพันธ์ทางสังคมที่จะร้อยรัดให้เกิดความรู้สึกร่วม เป็นชุมชน ประกอบกับผู้คนได้กระจัดกระจายออกไปเป็นคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยที่เรียกว่า " ผู้เชี่ยวชาญ" ที่แสดงความคิดเห็นของตนแทนสาธารณะ/กลุ่ม ส่วนหนึ่งได้กลายเป็นผู้บริโภค จำนวนมหาศาล ที่มุ่งรักษาประโยชน์ส่วนตัวมากกว่า บุคคลเหล่านี้จึงทำได้คือการรับรู้เรื่องราว ของสาธารณะเท่านั้น การเน้นความชำนาญเฉพาะด้าน ส่งผลให้การจัดการเรื่องราวของ สาธารณะเป็นเรื่องของมืออาชีพทางการเมือง ที่ ฮาเบอมาส เรียกว่า spatial-interest group ได้แก่ นักการเมืองมืออาชีพ หนังสือพิมพ์ ราชารอาวุโส นักวิเคราะห์ข่าวการเมืองทางโทรทัศน์ ทั้งนี้ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนทั่วไปรู้สึกว่าการเข้ามามีส่วนในประเด็นสาธารณะมี ความจำเป็นน้อยลง

อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ทางสังคมหลายเหตุการณ์ที่ตอกย้ำว่าถึงอย่างไรการมีส่วนร่วม รับรู้ที่ผ่านมาทางผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆนั้นเป็นไปอย่างจำกัดและไม่เพียงพอ การเคลื่อนไหวของ ภาคประชาชนในหลายกลุ่มสะท้อนความจำเป็นในการทำหน้าที่ของปริณทลสาธารณะ พร้อมๆ กับการถามาถึง "ประชาสังคม"(civil society) ที่มีการกล่าวถึงในสังคมไทยตั้งแต่ปี 2537 หรือก่อน หน้า แนวคิดเรื่องประชาสังคมปรากฏขึ้นทั้งในระดับการถกเถียงเชิงทฤษฎีและการเคลื่อนไหวเชิง ปฏิบัติการ และดูเหมือนว่าอย่างหลังจะไปได้รวดเร็วกว่า ขณะที่งานศึกษาเชิงวิพากษ์ไม่ค่อย ปรากฏ จึงดูเหมือนว่าประชาสังคมที่ถูกใช้ในหลากหลายความหมายจะเป็นเสมือนคำตอบสำเร็จรูป สำหรับปัญหาความไม่ลงรอยของการพัฒนาต่างๆ

บทที่ 5 วิธีวิทยา

จากการทบทวนงานศึกษาวัฒนธรรมกับการพัฒนาภาคกลาง (ยกเว้นกรุงเทพฯ) ในบทนี้ ว่าด้วยการวิเคราะห์วิธีวิทยาสามารถแบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

5.1 อิทธิพลของหลักปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivism)

งานศึกษาในกลุ่มวิทยานิพนธ์จำนวนหนึ่งเริ่มต้นจากการเชื่อมโยงแนวความคิด (Conceptualization) เชิงระบบ(System thinking) โดยเฉพาะกลุ่มงานที่ศึกษาถึงพฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์ ปรีชา มาเจริญ(2539) สุชาติ นุญประสพ(2539)ร่วมทั้งประเด็นการมีส่วนร่วมโดยพิจารณาผลการศึกษาจากตัวแปร อายุ เพศ ระดับการศึกษาและอื่นๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงงานศึกษาเรื่องความผูกพันต่อชุมชนโดยใช้แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อธิบายผ่านการจำแนกออกเป็นปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อสภาพของชุมชนปัจจุบัน เช่นในงานของ ปรียานุช วิริยราชวัลลภ(2539) งานศึกษาในระดับวิทยานิพนธ์มีอยู่เป็นจำนวนมากที่มุ่งอธิบายในระดับปรากฏการณ์ซึ่งสะท้อนการมองเชิงเดี่ยว เช่นเดียวกับงานศึกษาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีการอธิบายเชิงตรรกะ(Underlying Logic) สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้จะยึดโยงการกฎบางอย่างที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการ เช่น ความทันสมัย ความเป็นเมือง หรือการพัฒนา แม้ว่าจะเริ่มปรากฏมีการศึกษาเชิงวิพากษ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่อาจติดอยู่กับการวิเคราะห์แบบแบ่งขั้วตรงข้าม (dichotomy) เมือง/ชนบท อุตสาหกรรม/เกษตรกรรม ซึ่งเป็นการอธิบายในแบบสมัยใหม่นิยม (modernism)

สำหรับมิติการมองวัฒนธรรมของงานศึกษากลุ่มนี้มีลักษณะการให้ความหมายของวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่ตั้งงามเป็นความจริงแท้ (Fact) ที่มีอยู่แล้ว เช่นงานศึกษาที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กวัยรุ่นและการขัดเกลาเชิงสถาบันรวมถึงงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับระบบความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและความเป็นชุมชน และงานศึกษาที่เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านหรือกลุ่มชาติพันธุ์ งานกลุ่มนี้จะมองสังคมชนบท/ชุมชนในลักษณะโรแมนติกและถูกทำลายลงด้วยวัฒนธรรมตะวันตก ความทันสมัยและการขยายตัวของเมือง โดยเน้นการตีความจากข้อมูลของผู้ศึกษาซึ่งมีทั้งการเก็บรวบรวมจากแบบสอบถามและการศึกษาเชิงคุณภาพในหลากหลายวิธีการ

5.2 การศึกษาเน้นสหสาขาวิชา

สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงปรากฏการณ์ผ่านการเชื่อมโยงความคิด (Conceptualization) โดยอาศัยมุมมองที่หลากหลายและเป็นองค์รวม (Holistic

thinking) ปรากฏในงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสิ่งแวดล้อมซึ่งก่อนหน้านี้มักทำการศึกษาโดยบริษัทที่ปรึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลก่อนดำเนินการก่อสร้างโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน หรือการศึกษาเพื่อแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้นแล้วข้อที่น่าสังเกต คือ แม้จะเป็นงานศึกษาที่ได้ข้อมูลเชิงลึกในแต่ละด้าน ทว่าการแยกส่วนของงานศึกษาแล้วนำผลการศึกษามาประกอบเข้าด้วยกันโดยขาดการตรวจสอบจากคนในพื้นที่ และเป็นเพียงมุมมองของผู้ศึกษาแต่เพียงด้านเดียว อาจนำไปสู่ปัญหาเมื่อนำปฏิบัติจริงในพื้นที่

อย่างไรก็ตามในระยะหลังในมหาวิทยาลัยบางแห่งเริ่มให้ความสำคัญต่อวิธีการศึกษาดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ มหาวิทยาลัยมหิดล ในนามของ เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง เรื่อง ชุมชนแหลมใหญ่ : วิถีชีวิตจากความทรงจำ (2546) กล่าวถึงที่มาของงานศึกษาว่า ในอดีตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขาดประสิทธิภาพเนื่องจากองค์ความรู้แบบแยกส่วน ขาดความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาและละเลยการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายภาคประชาชน เกิดเป็นปัญหาต่างๆที่ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนคุณภาพชีวิตของผู้คน โครงการวิจัยได้เริ่มดำเนินการผ่านการสร้างความรู้ โดยเน้นการพัฒนาเครือข่ายการวิจัยและสร้างความร่วมมือแบบสหสาขาวิชาโดยมีการบูรณาการของสาขาความรู้ ความเชี่ยวชาญ ภายใต้อำนาจ “เครือข่ายวิจัยลุ่มน้ำ” และพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ในลักษณะ “หน่วยงานจัดการความรู้อิสระ” ระหว่างสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น หน่วยงานราชการท้องถิ่นและท้องถิ่น องค์กรพัฒนาภาคเอกชน ประชาคมในพื้นที่ เพื่อมุ่งหวังองค์ความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่ อันเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมและสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาและการแก้ไขไปพร้อมกัน ในหลายภาคส่วน (อภิญญา บัวสรวงและคณะ, 2546)

5.3 การศึกษาเชิงวิพากษ์:

งานศึกษาที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์ผ่านแนวคิดวาทกรรม (Discourse) และการศึกษากระบวนการกลายเป็นประเด็นสาธารณะภายใต้กรอบคิดเรื่องพื้นที่เสรีทางการเมือง แม้ว่าการศึกษาภายใต้แนวคิดดังกล่าวในภาคกลางมีอยู่ไม่มากหากแต่ยังพอมีงานที่น่าสนใจอยู่บ้างดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

การศึกษาโดยอาศัยแนวคิดวาทกรรมเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจหมู่บ้านคลิตี้ล่าง ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวกระเหรี่ยงที่ได้รับผลกระทบจากสารตะกั่วที่ปนเปื้อนในลำห้วย งานศึกษาเป็นวิทยานิพนธ์สาขามนุษยวิทยาโดยใช้การวิเคราะห์ผ่านแนวคิดวาทกรรมของความรู้และความจริง (discourse on knowledge) ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจที่มาของการสร้างความรู้สถานปนาจนเป็น

ความจริงที่ทุกคนในสังคมยอมรับกัน นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ถึง วาทกรรมการพัฒนา(development discourse) วาทกรรมชายขอบ(marginalization discourse) และวาทกรรมว่าด้วยความรู้ การแพทย์สมัยใหม่(Discourse on biomedicine) อ่านเพิ่มเติมใน จีราวรรณ บรรเทาทุกข์ (2547) ซึ่งการศึกษาประเภทนี้ได้ทำความเข้าใจถึงรากเง้าของปัญหาที่ประสบในปัจจุบันพร้อมกับการเปิดพื้นที่ให้องค์ความรู้หรือกลุ่มคนถูกละเลยได้มีพื้นที่ในการพูดเล่าเรื่องของตนเองผ่านงานเขียนของผู้วิจัยในฐานะองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบทชุมชน(contextualization) กล่าวคือ งานศึกษาได้ ชักชวนให้หันมาเปิดโลกทัศน์มองหาความรู้ในมิติและระดับอื่นๆของสังคม โดยเฉพาะความรู้ในระดับชุมชนมีการอธิบายผ่านวาทกรรมของชาวคลิตี้ล่างที่ถูกผลักดันให้เป็นคนชายขอบท่ามกลาง กระบวนการผลิตองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญและสถาบันอันทรงอำนาจ เช่น นักธรณีวิทยา นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม แพทย์เฉพาะด้านเรื่องพิษตะกั่ว นักวิชาการด้านสาธารณสุข และ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ได้ใช้ความรู้ที่มีอยู่อธิบายถึงสาเหตุของปัญหา เช่น ความรู้เรื่องศักยภาพแร่ตะกั่ว ความรู้เรื่องทางการแพทย์เพื่อนิยามความเจ็บป่วยของชาวคลิตี้ ล่างรวมทั้งความรูเชิงเทคนิคต่างๆซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้หลักของสังคมที่น้อยคนจะสามารถ เข้าถึงซึ่งการสร้างคำอธิบายที่ซับซ้อนเหล่านี้ย่อมมีอำนาจเหนือองค์ความรู้ท้องถิ่นของชุมชนชาย ขอบ การปะทะกันจึงเสมือนเป็นกระบวนการผลิตความเป็นชายขอบซ้ำแล้วซ้ำอีก ในงานศึกษา ผู้วิจัยพบว่างองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญแม้จะมีความน่าเชื่อถือทว่าอาจเป็นความรู้ที่ไม่รอบด้าน และมีข้อจำกัดในการอธิบายเชิงพื้นที่เนื่องจากมองข้ามมิติความเป็นชุมชนและบริบทชุมชนที่มีความ ซับซ้อน ความน่าสนใจของงานศึกษาประเภทนี้คือการศึกษากจากปรากฏการณ์ที่เผชิญอยู่ จริงและให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาเป็นต้นตั้งโดยเป็นงานที่ก้าวพ้นจากการนำทฤษฎีไป พิสูจน์ซึ่งยังปรากฏอยู่มากในงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์ปัจจุบัน

งานศึกษาเชิงวิพากษ์องค์ความรู้หลักอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ งานศึกษาของ วิรัชต์ แสงดาวฉาย (2545) เป็นงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์ สาขาสังคมวิทยา ที่กล่าวถึงการเข้ามีส่วนร่วมใน กระบวนการกำหนดนโยบาย ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน กล่าวคือ งานศึกษาชิ้นนี้ได้ให้ภาพของ สังคมปัจจุบันที่ปล่อยให้เรื่องสาธารณะกลายเป็นเรื่องของมืออาชีพทางการเมือง ฮาเบอมาส เรียกว่า "spatial-interest group" โดยกลุ่มอาชีพในประเด็นสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นนักการเมือง นักข่าว หนังสือพิมพ์ ฯลฯ จะมีสถานภาพเป็นผู้เชี่ยวชาญ ทำให้ผู้คนออกมามีส่วนร่วมในประเด็น สาธารณะน้อยลง(วิรัชต์ แสงดาวฉาย,2545) หากแต่ปรากฏการณ์หลายชิ้นที่สะท้อนให้เห็นว่าการ ทำหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวมักจะละเลยมิติของชุมชนท้องถิ่นจึงเกิดเป็นปัญหาในหลาย กรณี รวมทั้งกรณีที่เป็นสนามในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ พื้นที่ของโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย คลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษากล่าวถึงความตื่นตัวของผู้นำและชุมชนโดย

พยายามเข้าถึงข้อมูลซึ่งแต่เดิมถูกรวบครองโดยผู้เชี่ยวชาญ นำไปสู่การเคลื่อนไหวของชุมชนและนำเสนอในฐานะประเด็นสาธารณะที่ส่งผลกับสังคม นำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้องค์ความรู้และตัวตนของชาวบ้านธรรมดาเข้าสู่พื้นที่ทางการเมืองในความหมายของพื้นที่แห่งการชวงชิงอำนาจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ศึกษาโดยอิงกับบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

จะเห็นว่าการศึกษาทั้งสองชั้นที่หยิบยกมาเป็นตัวอย่างของการเริ่มก้าวล่วงการวิพากษ์การพัฒนาและความทันสมัยในระดับปรากฏการณ์ หากแต่มุ่งวิเคราะห์ที่ตัวปรัชญาเบื้องหลังอันเป็นรากเหง้าของปัญหา พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงการก่อตัวขององค์ความรู้อื่นที่อยู่นอกเหนือจากสถาบันหลัก หากแต่เป็นความรู้ของชาวบ้านที่สั่งสมผ่านประสบการณ์และส่วนหนึ่งในปัจจุบันได้ปรากฏเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับชุมชนท้องถิ่น

5.4 การศึกษาแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ในปัจจุบันงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นทั้งในฐานะของการกลับมาสู่รากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมเพื่อพัฒนานบนพื้นฐานของตนเองเพราะที่ผ่านมาระยะหนึ่งตามกระแสหลักทำให้เกิดปัญหามากมายในระดับชุมชนท้องถิ่น หรือการกลับเพื่อพัฒนาเชิงธุรกิจท่องเที่ยวที่มุ่งตอบสนองต่อนักท่องเที่ยวที่ต้องการแสวงหาประสบการณ์ที่แปลกใหม่ อย่างไรก็ตามแล้วแต่การศึกษาเชิงปฏิบัติการในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่จะนำเสนอต่อไปนี้มีความน่าสนใจทั้งเชิงระเบียบวิธีและการนำไปใช้ประโยชน์หลายประการ ดังจะกล่าวต่อไป

โครงการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการภายใต้ชุดโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เช่น เรื่อง วิถีคนป่าตะวันออกผืนสุดท้าย (วิบูลย์ เข็มเฉลิมและคณะ, 2548) พลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : ตำบลคลองด่าน (เวรตี ประเสริฐเจริญสุขและคณะ, 2546) เรื่องเมื่อกระเหรี่ยงสวนผึ้งลุกขึ้นพูด (วุฒิ บุญเลิศและคณะ, มปป) และเรื่องชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พลวัตและการทำทนาย (เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ, 2548) ซึ่งงานศึกษาแต่ละชิ้นต่างให้ความสำคัญกับชาวบ้านธรรมดาเป็นผู้เล่าเรื่องราวของท้องถิ่นตนเองโดยไม่จำเป็นต้องอ้างอิงกับประวัติศาสตร์ชาติกระแสหลัก สะท้อนถึงการความสำคัญกับท้องถิ่นและชาวบ้านในฐานะผู้กระทำการทางสังคม (social actor) มากกว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติที่แทบจะไม่มีบทบาทและตัวตน แม้ว่าการแต่ละชิ้นอาจจะให้ความสำคัญกับคนท้องถิ่นมากน้อยแตกต่างกัน เนื่องจากงานบางชิ้นศึกษาโดยคนในเอง เช่น วุฒิ บุญเลิศ เรื่องกระเหรี่ยงสวนผึ้งลุกขึ้นพูด ผู้ศึกษาเป็นลูกชายของอดีตผู้นำของชาวกระเหรี่ยง หรือผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เรื่อง วิถีคนป่าตะวันออกผืนสุดท้าย ทั้งสองชิ้นจึงสะท้อนภาพการเล่าเรื่องจากคนใน (emic view) งาน

ศึกษาในกลุ่มนี้โดยเฉพาะเรื่อง พลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : ตำบลคลองด่าน ได้วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันโดยเชื่อมโยงกับมิติทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างน่าสนใจว่า การพัฒนาบนพื้นฐานประวัติศาสตร์ชาติและวัฒนธรรมหลวงเป็นการพัฒนาที่มองไม่เห็นท้องถิ่นและไม่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย จึงนำไปสู่การพัฒนาที่ทำลายความหลากหลายและสร้างปัญหาให้กับท้องถิ่นดังที่ท้องถิ่นประสบอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษาวิจัยในมิติของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนอกจากจะเป็นการศึกษาเพื่อยกระดับความรู้ท้องถิ่นและคุณูปการที่สำคัญ คือ กระบวนการเรียนรู้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยคนในชุมชนเองซึ่งมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาปัจจุบันเป็นการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทฤษฎีและการทำไปใช้ประโยชน์เชิงปฏิบัติการจริง ที่อย่างน้อยที่สุดก็เพื่ออ้างอิงถึงสิทธิในการมีตัวตนและมีรากเหง้าอยู่ในพื้นที่ทางสังคมผ่านการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์มาระยะหนึ่งทั้งสิ้นยาวแตกต่างกันไป

นอกจากนี้งานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสะท้อนการจัดความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยเฉพาะอำนาจระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในยุคสมัยต่างๆ ที่มีการปะทะต่อรองกันอยู่เสมอทั้งโดยเฉพาะจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนความสัมพันธ์ที่ไม่หยุดนิ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามระยะเวลาเป็นพลวัต และเป็นการให้ข้อมูลจากบุคคลหลายหลายฝ่ายที่ไม่เคยมีตัวตนอยู่ในประวัติศาสตร์ชาติ(ชานา ช่างตัดผม แม้ว้า พระ ครู และอาจารย์ถึงกลุ่มเยาวชน เป็นต้น)

สำหรับงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาคณะหน้าของท้องถิ่นมีปรากฏอยู่บ้าง ในเรื่อง การจัดการน้ำของชุมชนแพรทนามแดง โดยใช้การวิจัยท้องถิ่นและความรู้ท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านที่ประกอบอาชีพต่างกัน (นาข้าว เลี้ยงกุ้ง) สาเหตุของความขัดแย้งมาจากการสร้างประตูระบายน้ำของหน่วยงานราชการ(กรมชลประทาน) ที่ไม่ได้คำนึงถึงบริบทชุมชนและสภาพพื้นที่ (เกศสุตา สิทธิสันติกุลและกชกร ชินะวงศ์,บรรณานุกรม,2546) งานศึกษาชิ้นนี้เป็นอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนถึงการปะทะกันระหว่างองค์ความรู้ของชาวบ้านท้องถิ่นและองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญที่ผ่านการสถาปนาเชิงสถาบัน

อย่างไรก็ตามการศึกษาในประเด็นเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้วท้องถิ่นมีองค์ความรู้ที่ปฏิบัติการได้จริงในพื้นที่ตนเอง และความสลับซับซ้อนของปัญหาในปัจจุบันองค์ความรู้เชิงเดียวอาจไม่สามารถแก้ไขได้เพียงลำพังหากแต่ต้องขยายพื้นที่ของความรู้และปฏิบัติการให้ครอบคลุมกว้างกว้างและเปิดกว้างมากขึ้นจึงจะนำไปสู่การเผชิญหน้ากับปัญหาได้อย่างแท้จริง

เช่นเดียวกับงานศึกษาวิจัยที่หากยึดติดกับกรอบคิดใดมากเกินไปหรือเทคนิคใดเป็นพิเศษย่อมไม่อาจนำไปสู่การศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างมีคุณค่าและใช้งานได้จริง ดังนั้นการศึกษาวิจัยประเด็นทางสังคมวัฒนธรรมมิติทางประวัติศาสตร์และการวิเคราะห์เชิงบริบทที่ให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่หลากหลายเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ในการศึกษาวิจัยในปัจจุบันและอนาคต

บทที่ 6 บทสรุป

สำหรับการศึกษาทบทวนงานศึกษาวิจัยประเด็นวัฒนธรรมและการพัฒนาทั้งหมดในภาคกลางครั้งนี้ อาจจะมีข้อจำกัดอยู่ในหลายประเด็น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ตระหนักและพยายามทำอย่างเต็มความสามารถเท่าที่กรอบเวลา และภูมิความรู้จะเอื้ออำนวย ในบทสรุปนี้จะนำเสนอในหัวข้อว่าด้วยข้อสังเกตต่องานศึกษา เนื่องจากเนื้อหาของงานศึกษาวิจัยที่ค่อนข้างกว้างและหลากหลายในส่วนนี้จึงเป็นการหยิบยกบางมิติของงานศึกษาออกมานำเสนอ เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

6.1 ข้อสังเกตเชิงประเด็นวิจัย

จากงานศึกษาประเด็นวัฒนธรรมกับการพัฒนาในภาคกลางพบว่า ในระยะหลังของการทำงานวิจัยโดยเฉพาะการวิจัยแนวภูมิปัญญาท้องถิ่นหรืองานทางเลือกการพัฒนามีอยู่มาก (บางส่วนไม่ได้นำเสนอในที่นี้) ซึ่งอาจจะมองว่าเป็นเรื่องน่ายินดีที่กระแสวัฒนธรรมถูกนำมาใช้ในงานพัฒนามากขึ้น หากแต่เมื่อพิจารณาถึงมิติการวิเคราะห์ในงานกลุ่มนี้ จะเห็นว่ายังคงยึดโยงกับแนวคิดเสมือนเป็นสูตรสำเร็จที่นำไปสู่ทางออกของปัญหาการพัฒนา หรือนักวิจัยพยายามตั้งคำถาม (เชิงยัดเยียด) ว่าชาวบ้านจะอยู่รอดด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างไร ซึ่งอาจจะไม่ต่างกับแนวการวิเคราะห์ในยุคสมัยใหม่ (modernism) เพียงแต่ตัวแสดงเปลี่ยนจากอุตสาหกรรมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเปลี่ยนจากบทบาทผู้เชี่ยวชาญเป็นชาวบ้านเท่านั้น

ดังนั้นการศึกษาแนวนี้จึงไปไม่พ้นวิธีการมองเพียงระดับปรากฏการณ์หากแต่ไม่ได้มีการตั้งคำถามต่อหรือไม่สามารถอธิบายความซับซ้อนในบริบทที่แตกต่างได้ งานศึกษาหลายชิ้นจึงติดอยู่ภายใต้กำกับวิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (dichotomy) ตัวอย่างเช่น งานเชิงภูมิปัญญาหลายชิ้นพยายามเสนอภาพของการประสบความสำเร็จเป็นคำตอบที่เบ็ดเสร็จในตัวเอง โดยขาดการเชื่อมโยงกับสังคมโลก ดังเช่น ไชยันต์ รัชชกุล¹ ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่กลับตาลปัตรในตัวเอง(irony) กล่าวคือ สิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาในปัจจุบันอาจอยู่ใต้ระบบคิด(episteme) เดียวกับสิ่งที่มันขัดแย้งด้วย เช่น ในขณะที่กระแสภูมิปัญญาต่อต้านกระแสทุนนิยมหรือโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันตัวมันเองก็เป็นสิ่งที่ถูกพูดถึงทั่วโลก(โลกาภิวัตน์แบบหนึ่ง) ตัวอย่างเช่น การรื้อฟื้นศิลปะพื้นบ้านหลายกรณีชี้ให้เห็นว่า จะประสบความสำเร็จได้ก็

¹ อังโน ยุกติ มุกดาวิจิตร(2548).อ่าน "วัฒนธรรม" วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน.กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน.

ต่อเมื่อสามารถปรับตัวได้ดีกับเศรษฐกิจการตลาดซึ่งเป็นสิ่งที่กระแสมุมิปัญญาปฏิเธรมาแต่ต้น” ดังนั้นงานศึกษาต่อไปอาจจะเริ่มจากการตั้งคำถามเชิงปฏิบัติการของภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและ/หรือมิติของโลกาภิวัตน์ว่ามีปฏิบัติการต่อกันอย่างไร (โดยไม่มีคำตอบแบบสำเร็จรูปรออยู่ในตอนท้ายของงาน)

6.2 ข้อสังเกตเชิงระเบียบวิธี

งานศึกษาในกลุ่มที่ว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความน่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ เป็นงานศึกษาที่คำนึงถึงบริบททางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะงานในภาคกลางจะเห็นความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมในเกือบทุกพื้นที่ จึงเป็นการต่อยอดประเด็นความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาวัฒนธรรมกับการพัฒนา คือ การพัฒนาที่เน้นถึงความหลากหลาย (diversity) ของวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งของงานศึกษาในกลุ่มนี้พยายามชี้ว่านโยบายการพัฒนาที่มองไม่เห็นความหลากหลายนำไปสู่ปัญหาอย่างไร และยังย้ำถึงการสร้างและการคงอยู่ของสังคมเริ่มต้นมาจากความหลากหลาย ซึ่งประเด็นที่ไม่รู้เรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาหรือไม่ก็คือ คนสมัยก่อนอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายด้วยความสัมพันธ์ประเภทไหน ต่างจากสมัยปัจจุบันที่เราถูกทำให้เหมือนกันทั้งค่านิยมในการบริโภค ศาสนา เชื้อชาติ แต่ก็ทะเลาะกันมากขึ้น นอกจากนี้งานในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาจากมุมมองของคนใน (emic view) จึงไม่ต้องถามต่อว่าศึกษาแล้วใครได้ประโยชน์ ศึกษาแล้วจะอยู่บ้านหึ่งหรือไม่ เพราะทั้งระหว่างศึกษาและเมื่อศึกษาเสร็จผู้ศึกษาซึ่งเป็นคนในได้ประโยชน์ตลอดทั้งกระบวนการ อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษาแนวนี้เจ้าของวัฒนธรรมจะเป็นผู้ดำเนินการเอง หากแต่นักวิจัยหรือนักศึกษาที่สนใจวิธีการดังกล่าวก็ยังมีคามจำเป็นอยู่แต่อยู่ในสถานะของผู้เชื่อมโยงแนวความคิดและชักชวนให้เกิดการวิเคราะห์และตั้งคำถามต่อไป

อย่างไรก็ตามประเด็นสำหรับการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมกับการพัฒนาในอนาคตนอกจากความหลากหลายแล้วประเด็นที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ เราจะดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายที่เผชิญหน้ากันได้ได้อย่างไรโดยไม่เกิดความขัดแย้ง เพราะโลกยุคต่อไปการเผชิญหน้าทางวัฒนธรรมยิ่งทวีมากขึ้นกว่ายุคก่อนหลายเท่าตัว หากว่าองค์ความรู้มีลักษณะที่เปิดหากแต่ความเข้าใจทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างจำกัด ความรุนแรงทางวัฒนธรรมย่อมเกิดขึ้น การศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างความรู้ที่เท่าทันผ่านงานวิจัยปฏิบัติการจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในโลกยุคนี้

6.3 ข้อสังเกตเชิงการเทคนิควิธีการเก็บข้อมูล :

เรื่องเทคนิคการเก็บข้อมูลถือว่ามีคามสำคัญอยู่มากในการนำมาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริง อย่างไรก็ตาม พบว่า งานศึกษาจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญกับเทคนิคการเก็บข้อมูลมากกว่าส่วน

อันจนดูเสมือนว่า เป็นสิ่งที่ทำให้งานวิจัยมีคุณค่า มีความเป็นกลางและสามารถนำไปประโยชน์ได้ทั่วไป ซึ่งประเด็นเหล่านี้มีความสำคัญมากพอๆกับการยึดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว กล่าวคือ เมื่อเราเริ่มต้นจากการวิจัยสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นสิ่งที่น่าจะสำคัญเป็นอันดับแรกก็คือ สถานการณ์หรือปรากฏการณ์ จากประสบการณ์นักศึกษาที่เริ่มต้นทำวิจัยส่วนหนึ่งมักเริ่มต้นว่าจะศึกษาเชิงปริมาณหรือคุณภาพ แล้วก็ตามมาด้วยสูตรสำเร็จอื่น ๆ ผลผลิตของการเริ่มต้นเช่นนี้ปรากฏในงานศึกษาประเภทวิทยานิพนธ์บางชิ้นที่ประเด็นศึกษา แนวคิด และระเบียบวิธีไปคนละทิศละทาง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเครื่องมือจะสำคัญแต่ การสร้างประเด็นการวิจัยและการเชื่อมโยงแนวความคิดอาจจะมีความจำเป็นและสำคัญมากกว่าเพราะทำให้การใช้เครื่องมือเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม นอกจากนี้การวิจัยหลังสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการคิดทบทวนเชื่อมโยงตรรกะของ (reflexivity) ตลอดระยะเวลาการศึกษาวิจัยซึ่งก็เป็นเสมือนเครื่องมือทางความคิดอันหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักวิจัย

6.4 การศึกษาในอนาคต :

จากการทบทวนงานศึกษา พบว่า แนวโน้มการหันมาให้ความสนใจเรื่องท้องถิ่นมีมากขึ้นในทุกมิติ ทั้งจากกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นการผลิตวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์เชิงธุรกิจ หรือการหันกลับมาสนใจประเด็นท้องถิ่นเนื่องจากการตื่นกลัวว่าจะสูญหายไปท่ามกลางยุคสมัยของโลกาภิวัตน์งานศึกษาวรรณกรรมในมิตินี้ก็จะมุ่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม และสุดท้ายการสนใจประเด็นท้องถิ่นเชิงวิชาการ แสดงนัยหลายประการซึ่งอาจผลสืบเนื่องจากสภาพปัญหาภายในชุมชนท้องถิ่นเอง การตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ และกระบวนการศึกษาลงสมัยใหม่ไม่ที่จะเป็นการศึกษาแนววาทกรรม การวิเคราะห์ความรู้กับอำนาจ ตลอดทั้งการเคลื่อนไหวประเด็นสิทธิในมิติต่างๆ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ล้วนส่งผลอย่างสำคัญต่อการแสดงตัวตนของท้องถิ่นที่เป็นส่วนหนึ่งของประเทศและส่วนหนึ่งของโลก โดยที่ระดับของการวิเคราะห์งานที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่น ไม่ได้ถูกแบ่งออกจากส่วนอื่นของสังคม หากแต่กระบวนการวิเคราะห์วาทกรรมได้ชี้ให้เห็นที่มาที่ไปของนโยบายที่ส่งผลต่อท้องถิ่นในมิติต่างๆ รวมทั้งการตอบโต้ของท้องถิ่นผ่านการสร้างความหมายใหม่ (Construction) ในบริบทต่างๆ ซึ่งอาจหมายความว่าการศึกษาตีความประวัติศาสตร์มาใหม่รวมถึงการสร้างความหมายใหม่ ได้เช่นเดียวกัน

ส่วนที่สอง
กลุ่มงานศึกษาเฉพาะประเด็น

ส่วนที่สอง :

มิติของการท่องเที่ยวกับการพัฒนา

ในการมองการพัฒนาการท่องเที่ยวในฐานะของเครื่องมือการพัฒนานั้น ในเบื้องต้น สิ่งที่เราอาจต้องทำความเข้าใจกับลักษณะปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ก็คือ การมองในเชิงบวกว่า การท่องเที่ยวสามารถเป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนการพัฒนาได้มากกว่าการสกัดกั้นหรือยับยั้ง ดังนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาในลำดับต่อไปจึงเป็นการเรียนรู้บทเรียนความผิดพลาดจากอดีต รวมทั้งการสนับสนุนหรือผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างแท้จริงมากกว่า ทั้งนี้ การสร้างมุมมองในเชิงลบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอาจไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องเสมอไปนักเมื่อชุมชนต่างๆ จำนวนมากเองต่างก็พยายามอย่างมากเพื่อพัฒนาคุณชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญ ขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวเองยังเป็นเรื่องที่ช่วยก่อประโยชน์จำนวนมากให้กับชุมชน รวมถึงช่วยในการลดช่องว่างทางฐานะระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ด้วยเหตุนี้ การมองหาประเด็นในการศึกษามุมมองด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะของการศึกษากรณีตัวอย่างของชุมชนที่มีการจัดการอย่างสร้างสรรค์โดยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่และทั่วถึง รวมทั้งยังสามารถที่จะควบคุมจัดการกระบวนการทางการพัฒนาทางการท่องเที่ยวได้ จึงน่าจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นประโยชน์ได้มากกว่าการมองเฉพาะผลด้านลบเพียงอย่างเดียว

ด้วยเหตุนี้ การสร้างมุมมองใหม่ให้กับการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับงานวิจัยชุมชนในปัจจุบัน โดยที่การพัฒนาในบริบทนี้อาจไม่จำเป็นต้องเน้นไปที่มิติการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่จะต้องเป็นสิ่งที่รวบรวมการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของหลายมิติเข้าด้วยกัน ซึ่งได้แก่ การสร้างมิติแนวคิดด้านความปลอดภัย การตระหนักในคุณค่าของตนเองและการเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในควบคู่ไปกับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรในเวลาเดียวกันด้วย

มุมมองด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศกำลังพัฒนา

ในปัจจุบัน อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว และแม้ว่าอัตราส่วนการขยายตัวของท่องเที่ยวในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาจะยังไม่อยู่ในระดับที่เปรียบเทียบกับภูมิภาคยุโรปหรืออเมริกาเหนือได้ แต่การท่องเที่ยวก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับประเทศต่างๆ เหล่านี้เป็นอย่างมากในแต่ละปี ในกรณีนี้ การเติบโตของกระแสการท่องเที่ยวในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอาจมีรากฐานมาจากแนวคิดของการหวนคืนกลับสู่อดีต

ธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ยังคงความบริสุทธิ์และได้รับอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกน้อย นอกจากนั้น ปัจจัยอื่นๆ ยังรวมไปถึง การที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับสัดส่วนค่าใช้จ่ายเพื่อความสุขใจและการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาด้านการเดินทางขนส่ง รวมถึงการเพิ่มจำนวนของผู้ประกอบการนำเที่ยวที่นำเสนอทางเลือกที่หลากหลายในการจัดกิจกรรมเดินทางท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เมื่อทำการอ้างอิงจากข้อมูลในระดับโลกที่ทำการเก็บรวบรวมโดยองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวโลก (WTO) ได้แสดงให้เห็นอย่างค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับอัตราการเติบโตอย่างต่อเนื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นผลมาจากปัจจัยกระตุ้นหลายตัวด้วยกัน เช่น ปัญหาด้านความแออัดวุ่นวายในเมืองขนาดใหญ่ของทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ประกอบกับนโยบายทางการตลาดยุคใหม่ที่มุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์ทางวัฒนธรรมให้กับนักท่องเที่ยวได้ ทำให้ตลาดการท่องเที่ยวในกลุ่มที่มีความต้องการเฉพาะด้าน เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขยายตัวอย่างรวดเร็วมากขึ้น

สิ่งสำคัญในอีกด้านหนึ่งที่เราอาจต้องให้ความสำคัญในการพิจารณามากขึ้นก็คือ อัตราการเติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยวภายในประเทศซึ่งก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนมหาศาลในระบบของการท่องเที่ยวโลกถึงร้อยละ 80 และคิดเป็นจำนวนมากถึง 3 ใน 4 เท่าของเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นที่คาดการณ์ว่า อัตราการขยายตัวของการท่องเที่ยวภายในประเทศของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในอีก 20 ปีข้างหน้าจะเป็นไปอย่างรวดเร็วในแถบภูมิภาคเอเชียและแอฟริกา ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลของประเทศเหล่านี้ จึงควรพิจารณาอย่างรอบคอบว่า รูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวแบบใดจึงจะมีความเหมาะสมที่จะสามารถนำประโยชน์มาสู่ประเทศและประชากรโดยภาพรวมและประชากรในท้องถิ่นของการท่องเที่ยวนั้นๆ ได้สูงสุดในฐานะของมุมมองด้านหนึ่ง ที่มองการท่องเที่ยวว่า สามารถก่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น การสร้างรายได้ การสร้างโอกาสการจ้างงาน การระดมทุน ซึ่งมีน้ำหนักได้มากกว่าผลกระทบด้านอื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อเราพิจารณาในมิติของการท่องเที่ยวกับการพัฒนาแล้ว ภาพที่ค่อนข้างปรากฏชัดเจนมากกว่าก็คือ มุมมองของการพัฒนาการท่องเที่ยวในฐานะตัวการที่ก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบในระดับกว้างโดยปราศจากความรับผิดชอบซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง โดยที่การท่องเที่ยวในตัวเองนั้นสามารถตกเป็นเป้าต่อคำวิพากษ์ต่างๆ ในการสร้างผลกระทบเชิงลบได้ง่ายเนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่มีความเป็นรูปธรรมและปรากฏได้ชัดเจนในมุมมองของสาธารณะ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ผลกระทบหลายๆ ด้านที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมอาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยได้หลากหลาย เช่น ภาวะประชากรที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน

มาก กระบวนการจัดการทรัพยากรและการจัดการทางเกษตรกรรมที่ขาดความเหมาะสม มากกว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางการท่องเที่ยวเพียงลำพัง ดังนั้น เราอาจต้องทำความเข้าใจกับการท่องเที่ยวให้ดีขึ้นมากกว่าการให้มุมมองในฐานะของแพะรับบาปต่อปัญหาในด้านสภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นและพยายามพัฒนาความเข้าใจที่มีความแตกต่างออกไปเกี่ยวกับผลกระทบด้านการท่องเที่ยวที่มีต่อประชากรและสภาพแวดล้อม การศึกษาเพื่อค้นหารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่มีรากฐานจากความเข้าใจและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเป็นพิจารณาเป็นอันดับแรก

การท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น

ข้อคิดประการหนึ่งสำหรับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นนั้น การมีมุมมองเชิงลึกเป็นสิ่งที่ค่อนข้างจำเป็น เนื่องจากประโยชน์ที่ได้รับอาจไม่ใช่แค่เพียงจำนวนเงินที่เป็นรายได้ที่เกิดขึ้นเพียงอย่างเดียว หรือแม้แต่ในกรณีของการสร้างโอกาสในการทำงานก็ตาม ถ้าการจ้างงานนั้น กลายเป็นสิ่งที่เปลี่ยนให้เกษตรกรหรือพ่อค้าในชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองได้ ต้องผันตนเองไปสู่การกลายเป็นชุมชนของลูกจ้างที่ต้องพึ่งพาอยู่กับสถานประกอบการขนาดใหญ่ การจ้างงานเป็นครั้งคราว เช่น พนักงานทำความสะอาดหรือพนักงานบริการ เราก็คงไม่อาจมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นลักษณะนี้ในฐานะของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นได้ ในกรณีนี้ สิ่งที่ชุมชนจะได้รับจึงจะต้องถูกนำมาพิจารณาเป็นอันดับแรกโดยการสนับสนุนวิถีการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน ลดผลกระทบต่างๆ ให้อยู่ในระดับต่ำสุด ในขณะที่เพิ่มผลที่เกิดขึ้นในทางบวกให้แก่ชาวชุมชนในระดับที่สูงที่สุด นอกจากนั้น ยังรวมไปถึงการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีหรือผู้ที่อยู่ในระดับชายขอบได้มีโอกาสรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ทั้งนี้ เนื่องจากในภาพของนโยบายระดับใหญ่มักจะให้การละเลยต่อผู้มีฐานะยากจน ยกเว้น การได้รับผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยที่มาเป็นครั้งคราวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การนำการท่องเที่ยวมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอาจเป็นแนวคิดที่ดีมากในหลักการ แต่ในทางปฏิบัตินั้นก็เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยากลำบากและมีข้อจำกัดหลายประการ โดยหนึ่งในปัญหาต่างๆ ก็คือ ธรรมชาติของชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายอยู่ในตัวเอง เนื่องจากตัวชุมชนมักจะประกอบไปด้วยกลุ่มต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนทั้งในด้านของชนชั้น เพศ และปัจจัยทางด้านชาติพันธุ์ โดยที่อาจมีบางครอบครัวหรือบุคคลบางรายที่มีศักยภาพในการอ้างสิทธิ์ต่อสิทธิประโยชน์พิเศษต่างๆ เนื่องจากการมีสถานภาพที่เด่นชัดเหนือผู้อื่นในชุมชน และในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องที่ไม่ปกตินักถ้าสมาชิกทุกรายจะมีศักยภาพที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

รวมทั้งรับประโยชน์จากสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา ซึ่งโดยปกติแล้ว หน้าที่เหล่านี้มักจะตกอยู่ในมือของกลุ่มชนชั้นนำในชุมชนเองที่จะเป็นผู้ผูกขาดและมีอิทธิพลเหนือความพยายาม รวมทั้งการจัดโครงการ / กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการหรือผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยชุมชนอาจจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันในฐานะของประเด็นสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการการท่องเที่ยว โดยนำเอาปัจจัยด้านชนชั้น เพศและชาติพันธุ์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกรวางแผน / โครงการด้วย

ในประการต่อมา ปัญหาที่มักพบในการวางแผนหรือดำเนินงานการท่องเที่ยวในฐานะยุทธศาสตร์ของการพัฒนาก็คือ ชุมชนมักจะขาดแคลนข้อมูล ทรัพยากรและความเข้มแข็งเมื่อทำการเปรียบเทียบกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรายอื่นๆ ในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว ส่งผลให้ชุมชนมักจะตกเป็นเหยื่อของการเอาเปรียบที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่เงินทุนหมุนเวียนในชุมชนไม่ได้เกิดขึ้นจากแหล่งภายใน การควบคุมการไหลเข้าและออกของทุนจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ค่อนข้างลำบาก ทั้งนี้ การกล่าวเช่นนี้อาจไม่ได้หมายความว่า ชุมชนไม่มีอำนาจเสียทีเดียว เนื่องจากการครอบครองที่ดินซึ่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมอาจช่วยให้อำนาจในการต่อรองกับผู้ประกอบการธุรกิจได้ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในความเป็นจริงอาจพบว่า ชาวชุมชนท้องถิ่นอาจไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินธุรกิจที่เพียงพอ รวมถึงความรู้ในทางกฎหมายและกระบวนการจัดการทางการเงินที่เพียงพอจนสามารถไปเจรจาต่อรองกับหน่วยงานทางธุรกิจได้ และเช่นกัน การแสวงหาแนวทางเพื่อให้สมาชิกชุมชนได้เข้าถึงข้อมูล ทักษะและทรัพยากรที่เพียงพอในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวก่อนที่จะทำการตัดสินใจในกรณีต่างๆ ได้อย่างถูกต้องว่า ควรจะแสดงบทบาทหรือไม่และอย่างไรต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการการท่องเที่ยวสามารถปรากฏออกได้ในหลายระดับ ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในระดับทางอ้อม เช่น การเรียกเก็บเงินจากผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน หรืออาจเป็นการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเองที่ให้โอกาสสมาชิกได้มีส่วนร่วมในระดับสูงต่อการควบคุมกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในเขตพื้นที่ รวมถึงการกระจายสัดส่วนของประโยชน์ที่ได้รับในกลุ่มสมาชิกให้เป็นไปอย่างเท่าเทียมและไม่ค่อยเกิดการรั่วไหลออกไปอย่างเปล่าประโยชน์ แต่ในทางเป็นจริงแล้ว เนื่องจากสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มักจะขาดประสบการณ์ ข้อมูล องค์ความรู้และเครือข่ายที่เพียงพอจึงมักส่งผลให้เกิดความนิยมที่จะพึ่งพาผู้เกี่ยวข้องรายอื่นๆ เสียมากกว่า นอกจากนั้น ในกรณีที่ชุมชนเคยมีประสบการณ์ในเชิงลบกับผู้เข้ามาจากภายนอกมาก่อนในอดีต การติดต่อโดยตรงกับนักท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอาจถูกนำไปเชื่อมโยงกับความคิดที่ว่า

การท่องเที่ยวจะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชุมชนลดลง รวมทั้งความรู้สึกภาคภูมิใจของชุมชนได้เช่นกัน

และแม้จะไม่ได้เป็นการมองในเชิงอุดมคติมากจนเกินไป สิ่งที่เราพบเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ยังแสดงให้เห็นถึงโอกาสและศักยภาพที่จะเกิดขึ้นในการเป็นเครื่องมือการพัฒนาเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมากและค่อนข้างที่จะชัดเจน ได้แก่

1. เป็นตัวนำผู้บริโภค (นักท่องเที่ยว) ไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทาง จึงเป็นการสร้างตลาดให้กับชุมชนในการจัดหาสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรกลุ่มนี้
2. สร้างโอกาสให้กับผู้ประกอบการระดับย่อยในภาคเศรษฐกิจนอกระบบในการเข้าถึงรายได้
3. สร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม
4. สร้างโอกาสในทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน / พื้นที่ที่ตั้งอยู่ห่างไกล
5. สร้างโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลชายขอบของชุมชน เช่น กลุ่มสตรี

เพื่อให้ประโยชน์เหล่านี้สามารถบรรลุผลได้ในทางปฏิบัติ สิ่งที่สำคัญมากจึงเป็นเรื่องของความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยข้อเท็จจริงประการหนึ่งที่ว่า ชุมชนอาจไม่สามารถริเริ่มโครงการ / กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวได้ถ้าปราศจากการสนับสนุนจากแหล่งภายนอก ตั้งแต่องค์กรชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานระดับประเทศของภาครัฐ ผู้ให้การสนับสนุนทางการเงินและผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้อง สิ่งสำคัญในที่นี้อยู่ที่การสร้างแนวทางที่เท่าเทียมในการทำงานร่วมกันระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้สมาชิกของชุมชนนั่นเอง

แนวทางระหว่างการท่องเที่ยวกระแสหลักและการท่องเที่ยวทางเลือก

จากที่ได้กล่าวข้างต้น แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการท่องเที่ยวมักจะถูกกล่าวในฐานะส่วนหนึ่งของกลยุทธ์การจัดการการท่องเที่ยวแบบทางเลือกเสียมากกว่า ในขณะที่คำวิพากษ์เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบกระแสหลักมักจะเกิดจากผู้ที่มีมุมมองโน้มเอียงไปทางผลประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้งเสียค่อนข้างมาก โดยที่แนวคิดในส่วนนี้มีมุมมองว่า การท่องเที่ยวกระแสหลักที่มีลักษณะสัมพันธ์กับสถานประกอบการขนาดใหญ่ที่เน้นความหรูหราสะดวกสบาย เช่น โรงแรมและรีสอร์ท ไม่ได้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลตอบแทนกลับที่ดีที่สุดเสมอไป ซ้ำยังก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมให้กับชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ ปฏิกริยาที่มีต่อคำวิพากษ์ต่อ

ผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมที่เกิดจากรูปแบบของการท่องเที่ยวกระแสหลัก ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจึงได้เกิดแนวคิดของการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกขึ้น หลากหลายประเภท เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์หรือการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่เฝ้าติดตามมาอยู่บนประเด็นว่า รูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่นี้ที่จริงเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนสาระสำคัญบางส่วนเพื่อให้เกิดความดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวหรือเป็นสิ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในหลักการด้านการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ แนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวทางเลือกก็ยังคงเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันค่อนข้างกว้างขวางในแวดวงนักวิชาการเอง โดยกลุ่มที่ให้การสนับสนุนแนวคิดนี้จะมีมุมมองความรู้สึกของการถูกถูกรุกอย่างรุนแรงในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ถูกต้อง ระดับที่รุนแรงมากขึ้นของอิทธิพลจากกระแสวัตถุนิยมและการสูญสลายทางวัฒนธรรมของชุมชนที่กลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น กระแสการท่องเที่ยวทางเลือกจึงสนับสนุนการท่องเที่ยวในขอบเขตเล็กที่พยายามลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้อยู่ในระดับต่ำสุด โดยให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับความต้องการของชุมชน การมีส่วนร่วมและความสนใจของชุมชนมากกว่าที่จะมุ่งเน้นบนพื้นฐานของหลักการในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นที่เป่าหมายหลักของแนวทางการจัดการท่องเที่ยวในกลุ่มประเทศตะวันตก โดยในสวนนี้ อาจสรุปได้จากแนวคิดของ Khan (1997: 990) เกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

'การพัฒนาเชิงนิเวศน์จะช่วยสนับสนุนการนำฐานความรู้ ทรัพยากรและแรงงานในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ การใช้ตลาดแรงงานทั้งแรงงานทักษะและแรงงานทั่วไปจากชุมชนจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการนำรายได้เข้าสู่ชุมชนและป้องกันการรั่วไหลของเงินตราออกสู่ภายนอกในรูปของการนำเข้าแรงงานจากภายนอก นอกจากนี้ จากการให้ความสำคัญต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตท้องถิ่น คุณค่าและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ยังช่วยส่งเสริมความภาคภูมิใจ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการตระหนักในตนเองด้วยกันโดยอาศัยการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นสื่อกลางจากการมีส่วนร่วมให้สมาชิกมีโอกาสในการจัดการการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง'

จากมุมมองของ Medlik (1993) กระแสการท่องเที่ยวทางเลือกเป็นรูปแบบใหม่ของการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญกับด้านสังคมวัฒนธรรมและการจัดการสภาพแวดล้อมมากกว่าการ

แสวงหากำไรเพียงอย่างเดียว นอกจากนั้น ยังเป็นรูปแบบของความพยายามในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนเจ้าบ้าน (Hosts) และผู้มาเยี่ยมเยือน (Guests) อีกด้วย ในด้านหนึ่ง เราอาจพบว่า นักท่องเที่ยวแบบทางเลือกอาจเป็นที่ต้อนรับมากกว่านักท่องเที่ยวแบบกระแสหลักเนื่องจากพวกเขาสร้างมุมมองในการเดินทางครั้งนั้นๆ โดยคำนึงถึงชุมชนและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นที่ไปเยือนเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ ในขณะที่รูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักอาจได้รับการวิพากษ์อย่างกว้างขวางในแง่ของการก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนเจ้าบ้านในท้องถิ่นต่างๆ รูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกกลับได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ โดยมีเสียงวิพากษ์ตามมาในเรื่องนี้น้อยกว่าค่อนข้างมากทีเดียว

อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับแนวคิดของการท่องเที่ยวทางเลือก ในฐานะของเครื่องมือการพัฒนาทางวัฒนธรรมกลับเป็นสิ่งที่มีความท้าทายมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งในส่วนที่ถูกนำไปใช้โดยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หน่วยงานราชการและแวดวงวิชาการก็ได้ นำแนวคิดและถ้อยคำในกลุ่มนี้ไปใช้อย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็น 'การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์' หรือ 'การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม' เป็นต้น ทั้งนี้ เราอาจต้องทำความเข้าใจในบางประเด็นที่มีการมองว่า การท่องเที่ยวแบบทางเลือกก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนเจ้าบ้านและแหล่งท่องเที่ยวได้ในระดับที่ต่ำกว่าการท่องเที่ยวแบบกระแสหลัก ในความเป็นจริงแล้ว การท่องเที่ยวแบบทางเลือกก็สามารถก่อให้เกิดผลเสียได้เช่นกัน เนื่องจากการท่องเที่ยวทางเลือกสามารถก่อให้เกิดการล้นหลามเข้าไปในชุมชนได้ในระดับที่ลึกกว่าและอาจทำให้ทรัพยากรบางประเภทที่มีความเปราะบางต้องถูกนำมา นำเสนอเพื่อการเยี่ยมชมของนักท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากนี้ ก็ยังมีการตั้งคำถามในประเด็นที่ตามมาอีกว่า การท่องเที่ยวแบบทางเลือกย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและจะได้รับการสนับสนุนด้วยดีเสมอจริงหรือไม่

ในกรณีนี้ เราอาจได้พบเช่นกันหลังจากทำการศึกษางานวิจัยรูปแบบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ว่า เกิดความตึงเครียดขึ้นในกลุ่มของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวชุมชนด้วยกัน โดยผู้ที่ไม่ได้เปิดบ้านเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวมักแสดงความไม่พอใจจากเสียงรบกวนที่เกิดขึ้นจากนักท่องเที่ยว ขณะที่เจ้าของบ้านโฮมสเตย์เองก็ต่อว่าเกี่ยวกับเสียงรบกวนที่เกิดจากสัตว์เลี้ยงของบ้านอื่นๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ก็เป็นความจริงที่อาจต้องยอมรับเช่นกันว่า การท่องเที่ยวทางเลือกได้กลายเป็นสิ่งที่สร้างภาระเพิ่มขึ้นในการทำความสะอาด ทำอาหาร จับจ่ายใช้สอยและซักล้างให้กับกลุ่มสตรีและเด็กเนื่องจากเปิดบ้านเป็นสถานที่สำหรับพักผ่อน จากข้อคิดดังกล่าว จึงส่งผลให้เราเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวมากขึ้น แม้จะอยู่ในขอบเขตจำกัดภายใต้ศักยภาพการดำเนินการของชุมชนและได้พยายามนำส่วนต่างๆ ที่ดีของการจัดการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสม

มาใช้แล้วก็ตามที่ ปัญหาบางอย่างก็ยังคงเกิดขึ้นตามมาได้อย่างเลี่ยงไม่ได้ การทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ตามบริบทที่เกิดขึ้นจริงและยอมรับในส่วนของผลที่ย่อมเกิดขึ้นตามมาจึงมีความสำคัญมากเช่นกัน

ในขณะที่เดียวกันก็อาจไม่จำเป็นที่ชุมชนจะต้องมีมุมมองเสมอไปว่า การท่องเที่ยวแบบทางเลือกจะก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากกว่าการท่องเที่ยวกระแสหลัก ยกตัวอย่างเช่น การท่องเที่ยวแบบกระแสหลักอาจเป็นที่ต้อนรับของชุมชนได้มากกว่าก็ได้กรณีที่ช่วยนำเงินตราเข้าสู่ชุมชนได้มากและเร็วกว่า หรือชุมชนอาจเลือกรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในระดับใหญ่ก็ได้ถ้าหากการแข่งขันระหว่างชุมชนต่างๆ อยู่ในระดับสูง ที่สำคัญไปกว่านั้น การท่องเที่ยวในระดับขนาดเล็กเองก็อาจก่อให้เกิดอันตรายได้เช่นกันในแง่ของการบุกรุกทางวัฒนธรรม ถ้าหากเราเปรียบเทียบระหว่างนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่มาที่บรกดโดยสารขนาดใหญ่แบบไปเข้าเย็นกลับเพื่อมาชมการแสดงทางวัฒนธรรมและชื่อของที่ระลึกกับนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่อาจจะพักอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลาหลายวัน เป็นต้น นอกจากนั้น การท่องเที่ยวกระแสหลักยังมีองค์ประกอบที่ลวงตาชาวชุมชนท้องถิ่นโดยอาศัยการสร้างโรงแรมและที่พักขนาดใหญ่ซึ่งอาจถูกมองในฐานะของสัญลักษณ์แห่งการพัฒนาได้เช่นกัน ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ชาวบ้านอาจไม่ได้รับอนุญาตให้ไปใช้บริการในสถานที่ดังกล่าวด้วยซ้ำถ้าหากเขาไม่มีเงินมากพอ

จากประเด็นข้อถกเถียงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ถึงกระนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์ที่สนับสนุนแนวคิดของการท่องเที่ยวแบบทางเลือกที่ให้ประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่นได้มากกว่าการท่องเที่ยวกระแสหลัก โดยหากพิจารณาจากคำจำกัดความที่แท้จริงแล้ว กิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการท่องเที่ยวทางเลือกสามารถสร้างโอกาสสำคัญของการมีส่วนร่วมจากสมาชิกของชุมชน ผลประโยชน์ในด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น นักท่องเที่ยวและชาวชุมชนสามารถได้รับความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการดำเนินการตามความถนัดของชุมชน อาจเป็นระดับขนาดกลางหรือขนาดเล็กที่รับผิดชอบโดยครอบครัวหรือกลุ่มขนาดเล็กและใช้แรงงาน ทรัพยากรการบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นหลัก ในที่นี้ อาจไม่ได้หมายความว่า การท่องเที่ยวทางเลือกจะต้องถูกนำมาใช้แทนที่การท่องเที่ยวแบบกระแสหลักไปเลย เนื่องจากรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันเองส่วนใหญ่ก็ยังไม่ได้เป็นไปในแนวทางนี้ ดังนั้น สิ่งที่สำคัญจึงอาจเป็นการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักที่เกิดขึ้นและหาทางเลือกในการปรับปรุงให้เกิดเป็นรูปแบบที่มีความเหมาะสมมากขึ้น และก็เช่นกันที่การท่องเที่ยวทางเลือกเองก็สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นการท่องเที่ยวกระแสหลักได้เช่นกัน ดังนั้น จึงอาจเป็นประโยชน์ได้มากกว่าหากเราจะพยายามให้คำจำกัดความกับความแตกต่างระหว่างแนวคิดของการท่องเที่ยวแบบกระแสหลักกับ

การท่องเที่ยวแบบทางเลือกในฐานะของปรากฏการณ์ที่อยู่เคียงข้างกันมากกว่าเป็นสิ่งที่มีความแตกต่างกันอย่างสุดขั้ว

ทั้งนี้ หากยังคำนึงถึงเป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การที่เราพยายามจะสร้างข้อแตกต่างอย่างสุดขั้วระหว่างการท่องเที่ยวแบบกระแสหลักและการท่องเที่ยวแบบทางเลือกอาจไม่ได้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง การท่องเที่ยวแบบทางเลือกอาจไม่ใช่ตัวเลือกที่ 'ดี' และการท่องเที่ยวแบบกระแสหลักก็อาจไม่ใช่ตัวเลือกที่ 'แย่' สำหรับชุมชน และยิ่งมองในทางปฏิบัติก็เห็นการซ้อนทับใน 2 แนวทางอยู่บ่อยครั้ง ยิ่งไปกว่านั้น แม้ในปัจจุบัน การตลาดของการท่องเที่ยวแบบทางเลือกจะมีการขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากยังคงต้องคงต้องเสียต้นทุน ทรัพยากรในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับสูง ในขณะที่ผลประโยชน์ที่ได้รับกลับมายังคงอยู่ในระดับต่ำถ้าหากว่ายังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของการท่องเที่ยวแบบกระแสหลักเกิดขึ้น เนื่องจากอาจเป็นการไม่เพียงพอที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวทางเลือกระดับย่อยที่คิดเป็นสัดส่วนจำนวนน้อยมากของตลาดการท่องเที่ยวในปัจจุบัน การศึกษาการจัดการท่องเที่ยวกระแสหลักในแนวทางที่สามารถลดหรือยับยั้งผลกระทบในด้านลบที่เห็นได้ชัดให้อยู่ในระดับต่ำสุดจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก หรือกล่าวในอีกทางหนึ่งก็คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนการบริหารจัดการในตัวของการท่องเที่ยวนั้นเอง

จากที่กล่าวมาข้างต้นได้สนับสนุนความจำเป็นของการปรับเปลี่ยนในแนวคิดของทั้งการท่องเที่ยวกระแสหลักที่จำเป็นจะต้องแสดงความรับผิดชอบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับที่สูงขึ้น และการท่องเที่ยวแบบทางเลือกที่จะต้องยึดหลักการที่ตั้งไว้เป็นสำคัญมากกว่าการที่เป็นเพียงเครื่องหมายทางการตลาดให้ผู้ประกอบการที่ต้องการแสวงหากำไรจากการทำธุรกิจนำไปใช้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในการศึกษาวิจัยจึงเป็นประเด็นที่ชัดเจนเช่นกันที่จะต้องพยายามค้นหารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชนนั้นๆ โดยพิจารณาร่วมกันทั้งจากแนวของการท่องเที่ยวกระแสหลักและแนวทางเลือก ทั้งในด้านการศึกษารณวิธีตัวอย่างที่สามารถประสบความสำเร็จได้และการมองหาแนวทางหรือกลยุทธ์ที่นำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักให้ไปสู่รูปแบบที่ให้ความสำคัญกับด้านของสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นด้วย อนึ่ง ในส่วนมิติที่เกี่ยวข้องกับ 'การท่องเที่ยว' นั้น อาจหมายรวมได้ทั้งในฐานะของภาคอุตสาหกรรมในโลกและสื่อกลางในการพัฒนา ซึ่งประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และแม้การศึกษาวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นการให้มุมมองเกี่ยวกับผลกระทบในแง่ลบที่เกิดจากการท่องเที่ยวก็ตาม การท่องเที่ยวก็ยังสามารถถูกมองในฐานะของเครื่องมือการพัฒนาได้เช่นกัน ในกรณีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเสมอภาคและยั่งยืนเพื่อนำประโยชน์จำนวนมากมาสู่ชุมชนท้องถิ่น

แนวคิดการพัฒนาความทันสมัยกับการศึกษาวิจัยทางการท่องเที่ยวและชุมชน

จากการศึกษางานเกี่ยวกับการพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 จนถึงกลางทศวรรษที่ 1970 จะพบว่า กลยุทธ์และมุมมองส่วนใหญ่จะถูกกำหนดจากทฤษฎีความทันสมัยเป็นหัวใจสำคัญ ซึ่งแน่นอนว่า รวมถึงการศึกษาวิจัยชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย โดยมีข้อสรุปพื้นฐานที่สำคัญ 2 ประการระหว่าง 'การพัฒนา' และ 'การด้อยพัฒนา' รวมทั้งหนทางที่สังคมใดก็ตามจะสามารถมุ่งไปสู่และบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาในระดับสูงสุดได้ ทั้งนี้ แนวคิดของการพัฒนาตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกี่ยวกับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยการนำเข้าของแหล่งทุน เทคโนโลยีและองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่จะเป็นปัจจัยที่นำความเจริญและการพัฒนาเข้ามาที่ละเล็กที่ละน้อยเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้ แม้อุตสาหกรรมหนักจะถูกมองในฐานะของกลไกหลักที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการพัฒนาภายใต้ทฤษฎีความทันสมัยก็ตาม อุตสาหกรรมประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็สามารถถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญที่มีศักยภาพสูงที่นำไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและเป็นสื่อกลางที่ก่อให้เกิดการจ้างงานในระบบเศรษฐกิจภาคการท่องเที่ยวและภาคนอกระบบได้เป็นอย่างดี

ตามแนวคิดความทันสมัย การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวจะมีสวนสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาทางสังคมจากการเผยแพร่ทักษะและความรู้ใหม่ๆ โดยที่การขยายตัวของการท่องเที่ยวมักจะเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบบริการโครงสร้างขั้นพื้นฐานต่างๆ ในพื้นที่นั้นๆ เช่น การปรับปรุงระบบคมนาคมและการสื่อสาร นอกจากนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวยังช่วยให้เกิดความหลากหลายของระบบเศรษฐกิจโดยจะไปเพิ่มเติมในส่วนของภาคการบริการ แทนที่ระบบเศรษฐกิจหลักของประเทศจะต้องอาศัยการส่งออกสินค้าการเกษตรไม่กี่ชนิดเพียงอย่างเดียว เนื่องจากในระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ รัฐไม่สามารถจะพัฒนาได้ในระยะเวลาอันสั้นโดยอาศัยเฉพาะกิจกรรมทางด้านเกษตรกรรมเท่านั้น จากเหตุผลเหล่านี้ ทำให้รัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาต่างก็ทุ่มเทความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อให้การท่องเที่ยวกลายเป็นภาคเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ อย่างไรก็ตาม การนำมุมมองของความทันสมัยมาใช้กับการพัฒนาการท่องเที่ยวก็ได้ก่อให้เกิดผลในเชิงลบขึ้น โดยเฉพาะในแง่ของการตั้งคำถามเกี่ยวกับความสมดุลในการขยายตัว รวมถึงการกระจายประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึง เนื่องจากประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกไปอยู่ในมือของนักลงทุนต่างชาติและบริษัทขนาดใหญ่ ในขณะที่ประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นกลับไม่ได้รับการดูแลอย่างเต็มที่จากผู้ที่มีอำนาจ

นอกจากนั้น สถานการณ์กลับแย่ลงมากขึ้น เมื่องบประมาณของรัฐบาลถูกนำไปใช้ในการพัฒนาระบบบริการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ประปาและไฟฟ้า เพื่อรองรับการขยายตัวของ

ท่องเที่ยวแทนที่จะเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชากรท้องถิ่น ในส่วนนี้ยังไม่รวมไปถึงปัญหาทางด้านสังคมที่เกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัญหายาเสพติด อาชญากรรม การค้าประเวณีที่เกิดขึ้นในกลุ่มของชาวมุขชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การที่สถานที่ประกอบพิธีกรรม ถูกทำให้มัวหมองจากนักท่องเที่ยวและการเสื่อมสลายของระบบคุณค่าและบรรทัดฐานทางสังคม ที่มีมาแต่เดิมในชุมชนแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ในส่วนของนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมเองก็เริ่มที่จะตั้งประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา และปัญหาที่เกิดจากการขยายที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากฝีมือของนักท่องเที่ยวอีกด้วย ในบางกรณี ปัญหาที่เกิดขึ้นอาจมีความรุนแรงขึ้นเมื่อรัฐบาลพยายามจะนำการท่องเที่ยวเข้ามาทดแทนระบบเศรษฐกิจพื้นฐานทางด้านการเกษตร และเมื่อเกิดปัญหาหรือวิกฤติการณ์ที่ส่งผลต่อจำนวนของนักท่องเที่ยวทั้งในและนอกประเทศก็จะเกิดผลกระทบที่ตามมาในระดับที่รุนแรงเป็นอย่างมาก

ในเวลาต่อมาจนถึงช่วงทศวรรษที่ 1980 จึงได้เกิดการปรับปรุงแนวคิดความทันสมัยให้เป็นแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า Neoliberalism และกลายเป็นแนวคิดสำคัญที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดการพัฒนาในปัจจุบัน โดยยังคงให้ความสำคัญกับการเติบโตของระบบตลาดและการเปิดเสรีเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือหลักของรัฐบาล แต่ขณะเดียวกันก็มีมุมมองที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดความพอเพียงและความเชื่อมั่นในคุณค่าแห่งตนเอง ทั้งนี้ ได้มีการตั้งประเด็นเกี่ยวกับปัญหาของประเทศกำลังพัฒนาในการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า เป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่เกิดขึ้นมาจากภายนอก โดยแทนที่รัฐบาลจะทำการสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในประเทศหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวในฐานะของเครื่องมือที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในระดับระหว่างวัฒนธรรมร่วมกัน การท่องเที่ยวในประเทศกำลังพัฒนาลับถูกพัฒนาขึ้นจากเป้าหมายในการสร้างรายได้ โดยเฉพาะในรูปของตัวเงินเป็นหลัก โดยที่ค่อนข้างให้ความสำคัญน้อยมากกับการศึกษาแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทักษะและองค์ความรู้ของประชากรชุมชนท้องถิ่น

การที่แนวคิดดังกล่าวดูเหมือนเป็นการเปิดโอกาสให้นายทุนหรือผู้ประกอบการสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ / กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้ ก่อให้เกิดความกังวลในกลุ่มนักวิชาการในแง่ของการมีมุมมองที่ไม่เปิดกว้างของรัฐบาลที่คำนึงถึงจำนวนของนักท่องเที่ยวและรายได้ที่จะเพิ่มมากขึ้นเป็นอันดับแรกโดยอาจไม่ได้ทำการเชื่อมโยงไปกับประเด็นสำคัญด้านอื่นๆ เช่น การบรรเทาปัญหาความยากจนหรือการกำหนดนโยบายในการพัฒนาอย่างเท่าเทียม เนื่องจากรายได้ในรูปของตัวเงินที่เพิ่มขึ้นอาจตกไปอยู่เฉพาะในมือของนักธุรกิจชั้นนำเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น นอกจากนั้น การพัฒนาด้วยระบบตลาดตามทฤษฎี Neoliberalism โดยแท้ที่จริงแล้วไม่ใช่แค่เพียงความเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังคงต้องรวมไปถึงการพัฒนาในด้านเป้าหมายทางสังคมและการเมืองด้วยในขณะเดียวกัน ซึ่งในทางปฏิบัติ เป้าหมายในระดับกว้างเหล่านี้มักจะมี

ถูกมองข้ามไปในกระบวนการพัฒนาทางการท่องเที่ยวอย่างน่าเสียดาย แม้ในอีกด้านหนึ่งอาจมีเสียงสนับสนุนว่า ระบบตลาดเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยในการสร้างคุณค่าและอาจช่วยในการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติที่อาจตกอยู่ได้ความเสี่ยงของการถูกคุกคามจากการตั้งถิ่นฐานของประชากรก็ตาม

มุมมองทางเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการท่องเที่ยว

เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นอีกสาขาหนึ่งทางสังคมศาสตร์ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองรวมในลักษณะของกระบวนการที่เกิดขึ้น โดยเมื่อนำมาใช้ในการศึกษาด้านการท่องเที่ยวจะช่วยให้เข้าใจมุมมองที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับระบบการแบ่งงาน ความสัมพันธ์ทางชนชั้น ระบบความคิดและการกระจายประโยชน์ให้กับสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในบริบทสังคมนั้นๆ ดังนั้น นักวิจัยที่นำมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองมาใช้ในการท่องเที่ยวจึงต้องให้สนใจกับพัฒนาการของการท่องเที่ยวที่ก่อตัวขึ้นในพื้นที่นั้นๆ โดยพิจารณาว่ามีสมาชิกกลุ่มใดที่มีอิทธิพลหรือบทบาทสูงในการควบคุมและจัดการกระบวนการทางการท่องเที่ยว (บริษัทเอกชน หน่วยงานภาครัฐ ผู้มีอิทธิพลในชุมชน) มีสมาชิกกลุ่มใดบ้างที่ถูกจ้างงานเข้าไปอยู่ในภาคการท่องเที่ยว รวมทั้ง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามมาอันเป็นผลจากการท่องเที่ยวถูกจัดสรรหรือกระจายไปยังสมาชิกภายใต้เงื่อนไขใดและมีรูปแบบหรือลักษณะอย่างไร

ทั้งนี้ สิ่งที่เป็นความท้าทายของการนำแนวคิดความทันสมัยมาอธิบายปรากฏการณ์ด้านกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวก็มาจากมุมมองทางเศรษฐศาสตร์การเมืองนั่นเอง โดยแสดงให้เห็นว่า ผลประโยชน์ใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวมักจะถูกไปสู่ผู้ที่มีบทบาทจากภายนอก เช่น ผู้ประกอบการหรือภาคเอกชน เป็นอันดับแรกก่อน โดยที่ชุมชนและท้องถิ่นมักจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไหลมาจากกลุ่มทุนในระบบเศรษฐกิจภาคทันสมัย ส่งผลให้ชุมชนเกิดความสัมพันธ์ในลักษณะของการผูกติดกับระบบเศรษฐกิจแบบทางการในระยะยาวและอาจมีผลกระทบในด้านลบที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ ได้ลดน้อยลงไป รวมถึงอำนาจในการตัดสินใจได้อย่างอิสระที่ชุมชนเคยมีอีกด้วย ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว แนวคิดนี้ก็必将นำเราไปสู่ทฤษฎีของการพึ่งพานั่นเอง โดยผลจากการท่องเที่ยวในฐานะเครื่องมือการพัฒนาอาจทำให้ชาวชุมชนไม่สามารถมีสิทธิ์ที่จะเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เคยเป็นเสมือนสมบัติร่วมของสมาชิกได้อีกต่อไป เว้นเสียแต่จะต้องจ่ายเงินเข้าเยี่ยมชมในฐานะผู้ใช้บริการเช่นเดียวกับนักท่องเที่ยวที่มาจากภายนอก

ในการมองภาพกว้างในระดับโลกจากทฤษฎีการพึ่งพานั้น เราอาจพบว่า ชุมชนขนาดเล็กสามารถตกอยู่ในภาวะเสี่ยงได้อย่างใหญ่หลวงเมื่อถูกนำเข้าไปผูกติดไว้กับระบบเศรษฐกิจโลก

โดยมีบริษัทเอกชนรายใหญ่ซึ่งมักเป็นชาวต่างชาติเป็นผู้ที่มีสิทธิ์หรืออำนาจในการควบคุมและจัดการผลิตภัณฑ์และบริการด้านการท่องเที่ยวแทนที่จะเป็นชาวชุมชนเอง โดยที่การก่อตัวและพัฒนาการของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมักจะเป็นอุตสาหกรรมที่ทำหน้าที่ตอบสนองในด้านของความหรูหรา สะดวกสบายและความเพลิดเพลินใจของนักท่องเที่ยวฐานะดีที่เดินทางเข้ามาจากเมืองใหญ่ (ในฐานะศูนย์กลาง) เพื่อมาเยี่ยมชมสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นภายนอก (ในฐานะชุมชนชายขอบ) ซึ่งการพัฒนาในลักษณะที่วุ่นวาย เช่น การก่อสร้างโรงแรมหรือรีสอร์ทขนาดใหญ่ กลับกลายเป็นการพัฒนาแบบแปลกแยก กล่าวคือ ชาวชุมชนไม่สามารถจะเข้าไปมีบทบาทหรือได้รับการตอบสนองในด้านใดๆ ไม่ว่าจะป็นทั้งในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจ และแม้แต่กระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายในระดับประเทศเอง ก็ยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบที่วุ่นวาย โดยที่การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องจากภายในประเทศเองมักจะอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำหรือได้รับการละเลยจากรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจตัดสินใจ เป็นต้น โดยในกรณีนี้อาจพบได้ว่า นโยบายของรัฐในการจัดสรรบริการและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวเฉพาะในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอาจส่งผลในทางลบต่อพื้นที่อื่นๆ ได้ นอกจากนี้ ยังเป็นการกีดกันพื้นที่อื่นๆ ออกจากการได้รับประโยชน์ที่ควรจะได้รับจากการท่องเที่ยวอีกด้วย

ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวกับโลกาภิวัตน์

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดโลกาภิวัตน์จำนวนมากได้สะท้อนให้เราเห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คน สถานที่และประเทศที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างมากขึ้นเรื่อยๆ โดยผ่านระบบข้อมูลแบบไร้พรมแดน ด้วยเหตุนี้ สถานที่ห่างไกลต่างๆ จึงไม่ได้กลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถเข้าไปสัมผัสหรือมีประสบการณ์ได้อีกต่อไป เนื่องจากการพัฒนาด้านการขนส่งคมนาคมและการสื่อสารที่ความสะดวกและรวดเร็วเพื่อตอบสนองความต้องการสัมผัสประสบการณ์ที่แตกต่างออกไปของบุคคล โดยสถานการณ์ยิ่งกลับกลายเป็นว่า ยิ่งสถานที่นั้นมีความห่างไกลหรือยากจะเข้าถึงมากเท่าใดก็จะยิ่งเพิ่มความน่านิยมในการเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมหรือท่องเที่ยวมากขึ้นเท่านั้น โดยเฉพาะการเดินทางไปยังประเทศกำลังพัฒนาหรือการเดินทางเข้าไปยังชุมชนชนบทห่างไกลที่สามารถนำเสนอประสบการณ์ที่มีความแตกต่างออกไป รวมทั้งมีต้นทุนค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างต่ำ ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ดังกล่าวอาจตกเป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้โดยง่าย

ด้านหนึ่งที่ปรากฏชัดจากกระแสของโลกาภิวัตน์ในรูปของการท่องเที่ยวก็คือ อิทธิพลที่เข้าสู่ชุมชนหรือประเทศกำลังพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจที่มาจากภายนอก

ตามที่เคยได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว และแม้ว่าจะมีการมองในเชิงบวกจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นกับผลในด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี รวมถึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนในทางวัฒนธรรมระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ ก็ตาม แต่เมื่อมองในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงก็จะพบว่า ชาวชุมชนท้องถิ่นมักจะเป็นผู้ที่ตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบเพื่อตอบสนองความต้องการของคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า ยกตัวอย่างเช่น แม้ชาวชุมชนท้องถิ่นดูเหมือนจะได้รับโอกาสในการจ้างงานที่เพิ่มมากขึ้นจากการเข้ามาของกิจการโรงแรมหรือที่พักขนาดใหญ่ แต่โครงการก่อสร้างเหล่านั้นอาจไปกระทบต่อแหล่งที่ทำกินดั้งเดิมของชุมชนก็ได้ ในที่นี้ จึงมีความเป็นไปได้สูงที่ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในระยะสั้นอาจสูญสลายไปได้อย่างรวดเร็วเมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปหรือถูกคุกคาม ซึ่งตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะที่มักเกิดขึ้นได้ทั่วไปของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวซึ่งแทบจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนมากเท่าใดนัก

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวความคิดที่ได้จากทฤษฎีการพึ่งพาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่น่ามาใช้ในงานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาในประเด็นทางการท่องเที่ยวได้แสดงให้เห็นความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจที่มักจะโน้มเอียงไปทางภาคธุรกิจหรือผู้ประกอบการภายนอกที่มีบทบาทสูงในภาคเศรษฐกิจแบบทางการ รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ไม่เท่าเทียมกัน รวมไปถึงการควบคุมผลได้ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นตามมาด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงให้เห็นการนำเสนอแนวคิดของความทันสมัยในฐานะของสิ่งที่ช่วยสนับสนุนและพัฒนาระบบเศรษฐกิจภาคทันสมัยมากกว่าที่จะเป็นการเพิ่มความรู้สึกตระหนักในคุณค่าของตนเองระหว่างประชากรในเขตภูมิภาคและชุมชนที่รวมไปถึงสภาพการกินดีอยู่ดีที่กำลังเป็นปัญหาสำคัญที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน จึงยังเป็นหลักฐานที่เด่นชัดมากขึ้นซึ่งสนับสนุนฐานความเชื่อประการหนึ่งว่า การท่องเที่ยวกลายเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มความไม่เท่าเทียมกันในระดับโลกให้มีความรุนแรงขึ้น

อย่างไรก็ตาม กรอบแนวความคิดของทฤษฎีการพึ่งพาในการนำมาประยุกต์ใช้ก็ยังพบข้อจำกัดบางประการในการวิพากษ์ผลกระทบด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นที่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์แบบเอารัดเอาเปรียบระหว่างผู้มีอิทธิพลทางสังคมกับชุมชนและการกระจายทรัพยากรและผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบตามที่กล่าวไปแล้ว อย่างไรก็ตาม ในกรณีอาจเป็นการมองที่ง่ายเกินไปถ้าจะสรุปว่า การพัฒนาที่มาในรูปแบบของการท่องเที่ยวจะต้องมีรูปแบบร่วมของการเอารัดเอาเปรียบชุมชนและแหล่งทรัพยากร สถานที่ท่องเที่ยวของท้องถิ่นเสมอไป ในที่นี้ อาจยกตัวอย่างได้จากโรงแรมขนาดใหญ่ที่อาจเป็นที่ต้องการในกลุ่มของชาวชุมชนมากกว่าโรงแรมขนาดเล็กที่มีผู้ประกอบการรายย่อยเป็นเจ้าของกิจการ

เนื่องจากสามารถให้ในด้านของการฝึกอบรม ความมั่นคงในอาชีพ สภาพแวดล้อมในการทำงาน และค่าตอบแทนที่สูงกว่า เป็นต้น นอกจากนี้ อิทธิพลและผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็อาจไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดจากปรากฏการณ์ภายนอกหรือกระบวนการโลกาภิวัตน์เพียงอย่างเดียว เนื่องจากปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกสามารถที่จะถูกต่อรอง ควบคุมและตีความโดยนัยของชุมชนเองได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น เราอาจจะต้องกลับมาพิจารณาในส่วนของผู้ที่มิบทบาทในชุมชนเองผู้มีส่วนสำคัญ ในการกำหนดระดับของผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนต่อไปทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้

แนวคิด Postmodernism กับการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว

นอกจากแนวคิดข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว แนวคิดแบบ Postmodernism ก็เป็นประโยชน์มาก ที่ช่วยในการทำความเข้าใจในระดับที่ลึกซึ้งมากขึ้นเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นกระบวนการ รวมถึงแนวทางที่การท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันด้วย โดยช่วยให้เราสามารถมองเห็นภาพที่แท้จริงของกระบวนการที่ทำให้บุคคลและสถานที่ถูกแปรสภาพให้เป็นวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ เป็นความจริงที่เดียวที่ภาพลักษณ์ของชุมชนพื้นบ้านที่สื่อออกมาถึง 'ความเป็นอื่นที่น่าตื่นตา' เป็นสิ่งสำคัญที่สร้างแรงจูงใจในการเดินทางให้แก่นักท่องเที่ยวจำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ที่มองภาพของตนเองในฐานะของ 'นักเดินทาง' ที่แท้จริง ไม่ใช่นักท่องเที่ยว ในการเข้าไปสัมผัสประสบการณ์ชีวิตในบริบทที่แตกต่างออกไปและยังไม่คงความบริสุทธิ์ตามที่เคยเป็นมาไว้ได้เป็นอย่างดี จากมุมมองข้างต้นได้นำเราไปสู่คำถามที่นอกเหนือไปจากผลกระทบเชิงบวกและลบที่เกิดจากการท่องเที่ยว ไปสู่มุมมองของกระบวนการในการนำเสนอผู้คนและสถานที่ ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวชุมชนท้องถิ่น การแปรสภาพวัฒนธรรมเป็นสินค้าและมนต์เสน่ห์ของความจริงแท้ รวมทั้งเรื่องอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในแง่การจัดการทางวัฒนธรรมของกลุ่มบุคคลท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นต้น

ในการวิเคราะห์ประเด็นที่สำคัญเหล่านี้ กรอบความคิดแบบ Postmodernism มีวิธีในการมองที่แตกต่างออกไปจากกรอบทฤษฎีกระแสหลักอย่างทฤษฎีความทันสมัยและทฤษฎีการพึ่งพา ดังที่กล่าวไปในส่วนที่ผ่านมา ยิ่งไปกว่านั้น กรอบแนวคิด Postmodernism จะมีลักษณะพื้นฐานดังต่อไปนี้

- ปฏิเสธแนวคิดความทันสมัย
- ให้ความสำคัญกับประเด็นด้านความหลากหลาย

- สนับสนุนการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นของชุมชน
- ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจเป็นสิ่งที่นำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ การจัดการด้านงานวิจัยและการจัดลำดับความสำคัญในด้านการพัฒนา
- ปฏิเสธความเชื่อมั่นในฐานข้อเท็จจริงเพียงด้านเดียว
- ยอมรับว่า แนวคิดของการพัฒนาเป็นสิ่งที่ต้องมีการโต้แย้งในฐานะที่เป็นอัตวิสัย

นอกจากนั้น แนวคิด Postmodernism ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาความซับซ้อนในกระบวนการของการพัฒนาการท่องเที่ยวและปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้คนที่ท้องถิ่นและสภาพแวดล้อม ดังนั้น จึงค่อนข้างจะปฏิเสธการสร้างข้อสรุปแบบทวิลักษณ์ทั่วไป เช่น แนวคิดที่ว่า รูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักเป็นสิ่งที่ไม่ดีอยู่แล้วตามธรรมชาติกับชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่การท่องเที่ยวทางเลือกลกลับเป็นแนวทางที่ดีและถูกต้องเสมอ ดังเช่นที่ Uriely (1997: 982-4) ได้กล่าวไว้ว่า

‘ต่างกับแนวคิดการท่องเที่ยวแบบสมัยใหม่ที่ก่อให้เกิดข้อโต้แย้ง ครอบงำทางความคิด และมีวิธีอธิบายไปในแนวทางที่คล้ายคลึงกัน แนวคิด Postmodernism จะประกอบด้วยมิติในการมองที่มีความยืดหยุ่นและให้ความสำคัญกับลักษณะที่หลากหลายของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวแต่ละรายมี โดยไม่พยายามครอบงำหรือสร้างข้อสรุปไว้ก่อน รวมทั้งนำเสนอวิธีการคิดได้หลายแบบมากกว่าแนวคิดประเภทอื่นๆ’

ทั้งนี้ แนวการศึกษาแบบ Postmodernism จะมุ่งเน้นในการตั้งคำถามเกี่ยวกับผลกระทบที่มีในการศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยว โดยมีความโน้มเอียงของมุมมองว่า การท่องเที่ยวเป็นเสมือนพลังภายนอกที่มีส่วนในการกัดกร่อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและทำลายระบบเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น รวมทั้งมองว่า การท่องเที่ยวและวัฒนธรรมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในระดับสูงมากจนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ในการศึกษาและทำความเข้าใจกับกระบวนการที่เกิดขึ้น ดังนั้น การวิเคราะห์ด้วยแนวทางของ Postmodernism จึงให้ความสนใจเป็นอย่างมากต่อการแสดงภาพของแนวทางในการที่บุคคลจะตอบสนองหรือบางครั้งอาจต่อต้านคัดค้านการพัฒนาการท่องเที่ยว มากกว่าที่จะสร้างข้อสรุปตั้งแต่เริ่มแรกว่า ชุมชนท้องถิ่นล้วนตกเป็นเหยื่อของอุตสาหกรรมที่เอารัดเอาเปรียบและไม่มีทางจะสามารถหยุดยั้งไว้ได้ นอกจากนั้น การศึกษาโดยผ่านแนวคิดนี้ได้ข้อคิดอีกประการหนึ่งโดยที่การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนต่อการท่องเที่ยวอาจไม่ได้เป็นไปโดยเชิงบวกเสมอไป แต่กระนั้น พวกเขาก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สามารถรับนำการ

ท่องเที่ยวไปปรับใช้กับสภาพการดำเนินชีวิตของตนเองได้ ด้วยเหตุนี้ อาจนำไปสู่ความเข้าใจเพิ่มเติมว่า ผู้คนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบไม่ได้ถูกกระทำจากอิทธิพลภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขาก็สามารถมีปฏิริยาโต้ตอบได้ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งบางครั้งอาจเป็นไปได้ถึงขั้นที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบใหญ่ทีเดียว

แนวคิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนเจ้าบ้านและนักท่องเที่ยว: The Tourist Gaze

John Urry (1990) เป็นนักวิชาการที่เริ่มตั้งประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับ The Tourist Gaze เพื่อที่จะอธิบายถึงความสงสัยใคร่รู้ที่นักท่องเที่ยวมีต่อ 'ผู้อื่น' และ 'สถานที่อื่นๆ' ซึ่งแน่นอนว่า เป็นแรงจูงใจสำคัญที่นำไปสู่การเดินทางในครั้งนั้นๆ พุดโดยอีกนัยหนึ่ง การท่องเที่ยวก็เป็นไปเพื่อการเสาะแสวงหาสถานที่ใหม่ๆ ที่มีความแปลกตาและน่าสนใจนั่นเอง และในการค้นหาแหล่งท่องเที่ยวซึ่ง 'แปลกออกไป' และ 'ไม่อยู่ในวิถีปกติของชีวิตประจำวัน' อย่างเช่นสถานที่ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลนั้น นักท่องเที่ยวก็ต้องการจะสร้างปฏิสัมพันธ์กับความรู้สึกของ 'ความเป็นอื่น' ที่เกิดขึ้นในแหล่งที่เดินทางไป ทั้งนี้ ความรู้สึกใน 'ความเป็นอื่น' ที่ว่านี้อาจไม่ใช่สิ่งที่เป็นนามธรรมจนไม่อาจสัมผัสได้ หากแต่สามารถถูกนำมารวบรวมและใช้เพื่อนำเสนอในฐานะของสินค้าประเภทหนึ่งให้กับนักท่องเที่ยวผู้เป็นลูกค้าหรือผู้บริโภคก็ได้ เช่น กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ลอยเรือขายสินค้าพื้นบ้านในตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่จังหวัดราชบุรี เป็นต้น ซึ่งแน่นอนว่า ภาพดังกล่าวอาจไม่ใช่สิ่งที่ดูแปลกตามากจนเกินไปสำหรับคนไทยทั่วไป แต่ในมุมมองของนักท่องเที่ยวต่างชาติ สิ่งเหล่านี้สามารถมีพลังก่อให้เกิดความรู้สึกใน 'ความเป็นอื่น' ขึ้นมาได้อย่างรุนแรงและกลายเป็นสิ่งที่สร้างความดึงดูดใจและความน่าสนใจให้กับสถานที่ท่องเที่ยวนั้นๆ ให้มีความโดดเด่นขึ้นมาทันที

และด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีในปัจจุบัน ทั้งในด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร ก็ได้ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสามารถมีช่องทางในการเข้าถึง 'ความเป็นอื่น' ดังกล่าวนี้อย่างสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น ส่งผลให้แทบจะไม่มีสถานที่ใดในโลกที่ทำให้เรายังเกิดความรู้สึกว่า อยู่ไกลเกินเอื้อมได้อีกต่อไป ทั้งนี้ มีปัจจัยจำนวนมากที่สามารถมีอิทธิพลต่อรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น คุณลักษณะ จุดประสงค์ของการเข้าไปเยี่ยมเยือน หรือจำนวนของนักท่องเที่ยวทั้งหมดที่เข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ในกรณีนี้ เราอาจพบว่า ชุมชนขนาดเล็กที่มีประชากรประมาณ 500 คนและมีข้อจำกัดด้านแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอาจได้รับผลกระทบเป็นอย่างมากแล้วในด้านการดำเนินชีวิตจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังชุมชนเพียงสัปดาห์ละ 40 คน (หรืออาจคิดเป็นจำนวนมากกว่า 2,000 คนต่อปี) หรือในด้านของจุดประสงค์ในการเดินทางที่อาจมีได้หลากหลาย (ทัศนียภาพ / กลุ่มชาติพันธุ์ / สภาพธรรมชาติ) เราอาจพบว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจคุกคามต่อวิถี

ชีวิตของผู้คนท้องถิ่นได้มากขึ้นกรณีที่มีการท่องเที่ยวมีผลต่อการดำเนินชีวิตตามปกติ เช่น การเข้าเยี่ยมชมวิถีชีวิตของหมู่บ้านชาวนา เป็นต้น

Urry ได้อธิบายว่า ประสบการณ์เดินทางของนักท่องเที่ยวสามารถเริ่มต้นขึ้นได้ตั้งแต่ก่อนการออกเดินทางจากการคาดหวังในสิ่งที่พวกเขาคาดว่าจะต้องประสบตอนที่ไปถึง ณ สถานที่แห่งนั้น โดยที่ความคาดหวังที่ว่านี้ ได้ถูกสร้างขึ้นจากภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวที่ถูกลำเลียงลงในรายการนำเที่ยว รายการโทรทัศน์ นิตยสาร รวมถึงแหล่งอื่นๆ ที่ใช้ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น บนอินเทอร์เน็ต บทความในวารสารการท่องเที่ยว หนังสือพิมพ์และนิตยสารที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้น กระบวนการที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้อย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมอื่นๆ ก็คือ การสร้างการผลิตซ้ำและการเสริมแรงด้านภาพลักษณ์นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ ความสนใจของแวดวงวิชาการเกี่ยวกับแนวทางหรือวิธีการที่ภาพเหล่านี้ถูกนำมาเสนอเพื่อสร้างประสบการณ์และความรู้สึกให้กับนักท่องเที่ยวจึงกลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งจะกลายเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเราไปสู่แนวคิดของจินตนาการทางภูมิศาสตร์ (Geographical Imagination)

ในที่นี้ จินตนาการทางภูมิศาสตร์จะหมายถึง วิธีการที่เราทำความเข้าใจกับสภาพของโลกตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ รวมถึงวิธีการที่เราจะนำเสนอภาพเหล่านั้นให้กับตัวเราเองและผู้อื่น (Massey, 1995: 41) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเราไม่สามารถหามาตรฐานหรือเกณฑ์กลางในการนำเสนอจินตนาการทางภูมิศาสตร์เหล่านี้ได้ และด้วยเหตุผลที่ภาพลักษณ์แทบจะเป็นปัจจัยหลักที่ชวนในการกำหนดความสำเร็จของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ภาพลักษณ์เหล่านี้จึงจำเป็นต้องถูกคัดเลือกขึ้นมา โดยเน้นเฉพาะในมุมมองและความหมายที่สื่อถึงความงามและความแปลกตาเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น ดังนั้น จึงอาจนำไปสู่คำถามเกี่ยวกับความเป็นจริงของภาพลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้ถูกรวบรวมมานำเสนอเพื่อกิจกรรมทางธุรกิจ โดยที่อาจจะเกินความเป็นจริงและเป็นอุดมคติอย่างมาก ในท้ายที่สุด สถานที่ท่องเที่ยวก็จะเป็นเพียงสินค้าที่ถูกลำเลียงโดยที่คุณค่าของภาพลักษณ์แทบจะถูกลดทอนออกไปจนหมด โดยเฉพาะในส่วนที่ถูกลำเลียงผ่านสื่อที่มองเห็นได้ด้วยตาประเภทต่างๆ ก็มักจะมีความจริง แต่ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถถ่ายทอดหรือแสดงให้เห็นความละเอียดอ่อนของวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ ได้เลย

ปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนให้การนำเสนอภาพลักษณ์ในรูปแบบอุดมคติของแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างประสบผลสำเร็จเห็นจะเป็นความก้าวหน้าของวิทยาการด้านการสื่อสาร ซึ่งกลายเป็นสื่อที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดภาพลักษณ์ที่ถูกปรับเปลี่ยน คลุมเครือ ไม่ชัดเจนและสร้างความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนี้ไปยังสายตาของผู้คนเป็นจำนวนมาก รวมทั้งทำให้การเผยแพร่นี้เป็นได้อย่างรวดเร็วมาก

การปรับเปลี่ยนของภาพลักษณ์นี้จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ระดับความรู้สึก 'ความเป็นอื่น' เองก็ถูกจำกัดด้วยกรอบแห่งภาพลวงตาที่บดบังข้อเท็จจริงหลายๆ ประการออกไป ยกตัวอย่างเช่น การนำเสนอภาพของสารคดีนำเที่ยวเกาะที่อาจนำไปสู่ความเข้าใจที่ผิดพลาดในกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่มองภาพของชายหาดที่มีความสวยงามตามธรรมชาติกับทิวของต้นมะพร้าวไกลสุดสายตา ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากกิจกรรมโฆษณา / ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว ทั้งที่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว ปัญหาความแออัดของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ความยากจนและปัญหาด้านที่อยู่อาศัยที่ไม่ถูกต้องตราหลักสูชขนามัยได้ถูกตัดออกไปในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถานที่นั้นๆ ให้แก่นักชมนอก นอกจากนั้นยังดูเหมือนว่า ผู้คนท้องถิ่นเองก็ถูกนำเสนอออกมาในรูปของผู้คนที่มีความเป็นมิตรเต็มไปด้วยรอยยิ้มที่พร้อมจะให้บริการกับนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ เป็นต้น

พัฒนาการโครงสร้างทางสังคมของผู้คนและแหล่งท่องเที่ยวในประเทศกำลังพัฒนา

เราอาจพบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากไม่น้อยที่ถูกก่อสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาในแนวทางที่มุ่งเน้นในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะบางประเภท ในกรณีของต่างประเทศนั้น เราอาจพบว่า ภาพลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยวแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและแอฟริกาตะวันตกค่อนข้างจะมีความโน้มเอียงไปทางด้านของแหล่งท่องเที่ยวทางทะเล การอาบแดดและบริการทางเพศซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่เราอาจไม่คุ้นเคยนักกับภาพลักษณ์อีกรูปแบบหนึ่งของเมืองกัลกัตตาในประเทศอินเดีย เป็นตัวอย่างที่ดีของแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับการประกอบกิจการ สถานที่ซึ่งนักท่องเที่ยวอีกจำนวนหนึ่งเดินทางมาเพื่อชื่นชมและทิวทัศน์ถึงแม่ชีเทเรซาและบรรดาสานุศิษย์รวมทั้ง ย้ำเตือนภาพที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง City of Joy โดยนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน ณ เมืองแห่งนี้ย่อมมองภาพของตนเองในฐานะนักเดินทางอิสระที่อาจใช้เวลาพักอยู่ที่นั่นนานหลายสัปดาห์หรือหลายเดือนเพื่อเข้าไปให้ความช่วยเหลือคลินิกข้างทางที่ให้บริการแก่ผู้มีฐานะยากจน

เช่นเดียวกัน นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปยังทวีปแอฟริกาและเอเชียต่างก็ได้รับอิทธิพลจากต้นแบบทางความคิดที่อยู่ในใจของพวกเขาเกี่ยวกับการเดินทางไปยัง 'แอฟริกาที่น่าสะพรึงกลัว' และ 'เอเชียที่น่าประหลาดใจ' ซึ่งแน่นอนว่า มักจะเป็นผลพวงที่เกิดจากความเข้าใจที่ได้รับจากการสื่อโทรทัศน์ ข่าวและรายการสารคดีต่างๆ ก่อให้เกิดความเข้าใจต่อแอฟริกาในฐานะของดินแดนที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ความอดอยากและความรุนแรงทางการเมือง เป็นต้น ทั้งนี้ เมื่อเราย้อนกลับมาดูแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตภาคกลางนั้น เราก็อาจพบลักษณะของรูปแบบตายตัวทางความคิดในลักษณะแบบนี้ได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น กรณีของพัทยา ซึ่งได้ถูกนำเสนอในภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวที่ตอบสนององกิจกรรมด้านความบันเทิงต่างๆ โดยเฉพาะในกิจกรรมกลางคืน ซึ่งเป็นภาพที่ค่อนข้างตายตัวและได้ดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศมา

ณ แห่งนี้ปีละจำนวนมาก หรือในอีกด้านหนึ่งเราก็อาจพบว่า การนำเสนอจินตนาการทาง ภูมิศาสตร์ให้กับสถานที่ท่องเที่ยวผ่านทางสื่อต่างๆ ที่เพิ่มมากขึ้นก็สามารถสร้างแรงบันดาลใจ ให้กับการเดินทางได้เช่นกัน เช่น การเยี่ยมชมบ้านเกิดบุคคลสำคัญหรือสถานที่สำคัญทาง ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

จากวิธีการที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนในประเทศกำลังพัฒนาถูกก่อร่างขึ้นด้วย กระบวนการทางสังคมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น เมื่อเรานึก ถึงแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น เกาะบาหลี เราก็มักจะได้รับอิทธิพลที่สร้างความสนใจใน สถานที่ด้วยภาพในสื่อการโฆษณาเกี่ยวกับชายหาดและทะเลที่สวยงามมากกว่าที่จะเกิดจากผู้คน ในท้องถิ่น นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอย่างมากอีกด้านหนึ่งก็คือ วิธีการในการตีความและให้ ความหมายของสถานที่ท่องเที่ยวที่แม้จะเป็นที่เดียวกันอย่างเช่น ทุ่งนา ชายหาดหรือวัดเองก็ได้รับการ สร้างมุมมองที่มีความแตกต่างออกไปจากในทัศนะของนักท่องเที่ยวในแต่ละประเทศ ส่งผล ให้ความหมายเชิงวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวสามารถถูกต่อรองและปรับเปลี่ยนได้ตาม ผู้นำไปใช้ที่แตกต่างกันไป ในที่นี้ แนวคิดหนึ่งในการทำความเข้าใจกับสถานที่ (Reading landscapes) เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ผู้ใดหรือกลุ่มใดมีบทบาทสำคัญในการควบคุมและ จัดการทรัพยากร เช่น การใช้ชายหาดในฐานะของแหล่งทำมาหากิน สถานที่ประกอบพิธีกรรม แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ จะเป็นประโยชน์ที่มองให้เห็นแนวโน้มความสนใจร่วมของชุมชนที่จะมีผล ต่อรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวได้ต่อไป

สำหรับในการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวกับการพัฒนานั้น มุมมองหนึ่งที่มีความ น่าสนใจซึ่งควรได้รับการค้นคว้าเพิ่มเติมก็คือ มุมมองของ 'ความเป็นอื่น' ที่เกิดขึ้นกับบุคคลบาง กลุ่มในชุมชนที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยเฉพาะในกลุ่มบุคคลที่ได้รับการจัดอยู่ในชายขอบของ ชุมชน ในที่นี้ เราอาจใช้ตัวอย่างจากกลุ่มของสตรี ซึ่งในหลายกรณีเป็นเป้าหมายหลักและแรงจูงใจ ที่นำไปสู่การเดินทาง ทั้งในแบบที่เปิดเผยและไม่เปิดเผยเจตนาของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะกลุ่ม นักท่องเที่ยวชาย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนอาจสังเกตได้จากการแสดงทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆ ที่มักจะมีสตรีเป็นภาพหลักที่นำเสนอต่อสายตาของนักท่องเที่ยว ทำให้สตรีอาจตกไปสู่การเป็น เป้าหมายในประเด็นทางเพศได้ ปรัชญาการณดังกล่าวที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า เป็นผลกระทบในเชิง ลบที่เป็นผลจากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวซึ่งอาจเป็นผลจากการนำเสนอของสื่อดังที่ได้กล่าว ไปแล้วและอาจเป็นประเด็นที่จะต้องมีการศึกษาอย่างใกล้ชิดในแง่ของภาพลักษณ์สตรีในชุมชน ท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลจากกระบวนการด้านการท่องเที่ยว

นัยทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ตามแนวทางการศึกษาแบบ Postmodernism นักวิชาการได้ให้ความสนใจกับการศึกษามุมมองที่มีความเป็นอัตวิสัยและมีอคติที่สร้างภาพลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวขึ้นในใจของนักท่องเที่ยวผ่านวรรณกรรมด้านการท่องเที่ยว โดยที่คุณลักษณะของผู้ผลิตเอกสารนั้นๆ ทั้งในด้านของสถานภาพทางชนชั้น วัฒนธรรม เชื้อชาติ เพศ ต่างก็มีอิทธิพลทางความคิดต่องานที่ออกมาได้เป็นอย่างมาก และเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นมุมมองทางอัตลักษณ์ของแต่ละคน รวมไปถึงเปิดเผยความโน้มเอียงในเชิงโลกทัศน์ที่ไม่เท่าเทียมกันของแต่ละบุคคลได้ ทั้งนี้ บันทึกการสำรวจงานเขียนเกี่ยวกับการเดินทาง การท่องเที่ยวและอื่นๆ ต่างก็เป็นสื่อที่มักถูกนำมาใช้ในการนำเสนอ แต่สิ่งสำคัญสำหรับการพิจารณาก็คือ วิธีที่ถูกนำมาใช้ในการนำเสนอซึ่งโดยท้ายที่สุดแล้ว ก็มักจะเกิดความโน้มเอียงของการสร้างมโนทัศน์ครอบงำทางวัฒนธรรมที่เกิดจากมุมมองที่แตกต่างกันออกไปของบุคคลเมื่อได้ทำการติดต่อปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นการเหยียดเชื้อชาติ หรือการเลือกปฏิบัติทางชาติพันธุ์ เป็นต้น

ท่ามกลางสื่อหลากหลายประเภทและรูปแบบ เอกสารประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในสื่อที่มักถูกเลือกนำมาวิเคราะห์เกี่ยวกับการนำเสนอในเชิงความหมายและสัญลักษณ์ค่อนข้างบ่อยครั้ง โดยที่แผ่นพับเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้บุคคล สภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นถูกนำเสนอออกมาสู่สายตาและการรับรู้ (Tourist gaze) ของนักท่องเที่ยวผ่านรูปถ่ายที่ปรากฏในเอกสารนั้นๆ และด้วยวิธีนี้เอง ความหมายที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนของวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์จะถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นสิ่งง่ายๆ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจของนักท่องเที่ยวโดยอาศัยเทคโนโลยีทันสมัยเป็นหลัก และในการตีความหมายของวัฒนธรรมจากแผ่นพับนี้เอง ความรู้สึกของความแปลกประหลาดสามารถถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างง่ายดายโดยการตีความถึงอะไรก็ตามที่ปราศจากองค์ประกอบหรือลักษณะของความทันสมัย เช่น ภาพของผู้คนที่สวมใส่เสื้อผ้าแบบชนกลุ่มชาติพันธุ์ ภาพของกระท่อมที่สร้างขึ้นจากไม้ไผ่และใบไม้ หรืออาจเป็นภาพสตรีพื้นเมืองที่แบกแจกันน้ำไว้บนศีรษะแทนที่จะเป็นภาพของผู้คนที่เปิดก๊อกน้ำเพื่อรองน้ำประปา เป็นต้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกด้านหนึ่งเมื่อเราทำการวิเคราะห์ภาพของผู้หญิงและผู้ชายที่ถูกนำเสนอลงในแผ่นพับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวก็คือ เรามักจะพบภาพผู้หญิงในเครื่องแต่งกายแบบประจำเผ่าหรือชุดที่มีความสวยงามถูกนำเสนอในฐานะของสิ่งที่ดึงดูดความสนใจและก่อให้เกิดความรู้สึกเกี่ยวกับความสวยงาม ซึ่งค่อนข้างแตกต่างออกไปจากภาพลักษณ์ของผู้ชายที่สวมใส่ชุดประจำเผ่าซึ่งเชื่อมโยงด้านความหมายไปถึง ความฉลาด ชายชราและชายผู้เป็นนักรบ โดยในความแตกต่างด้านภาพลักษณ์ระหว่างหญิงและชายนี้ มุมมองของผู้หญิงที่มีความโน้มเอียงในการสื่อไปยังภาพของความงามและความสงบเสถียรโดยธรรมชาติเป็นสิ่งจำเป็นที่ถูกนำมาใช้ใน

การปรับความหมายของมิตีความเป็นดั้งเดิมให้มีความอ่อนลง ดังนั้น ภาพของผู้หญิงจึงมักถูกสื่อออกมาในบทบาทของการทำกิจกรรมในครัวเรือน เช่น การดักน้ำลงบรรจุในภาชนะขนาดใหญ่หรือการบดเมล็ดธัญพืช สิ่งเหล่านี้เป็นไปเพื่อเป้าหมายในการแปลงวิถีชีวิตของผู้คนให้ออกมาเป็นภาพเสมือนจริงให้กับนักท่องเที่ยว ในขณะที่การนำเสนอภาพของผู้ชายเองอาจปรากฏได้ในบทบาทที่หลากหลายมากกว่า นอกจากนั้น การที่ภาพที่ปรากฏในการนำเสนอมีแนวโน้มที่จะแสดงภาพเฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้หญิงหรือกลุ่มเด็ก มากกว่าการจะนำเสนอภาพผู้คนที่หลากหลายได้ แสดงให้เห็นความเป็นจริงของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นที่ แม้แต่วัฒนธรรมของชุมชนเจ้าบ้านเองก็ต้องถูกนำมาจัดสรรเป็นส่วนๆ เพื่อนำเสนอให้กับนักท่องเที่ยว

และเช่นเดียวกัน หนังสือแนะนำเที่ยวก็ได้รับความสนใจจากนักวิจัยด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับมุมมองของผู้อ่านหนังสือเหล่านี้ที่อาจเข้าใจไปว่า พวกเขาได้เรียนรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ เรียบร้อยแล้ว ทั้งที่จริงแล้ว หนังสือแนะนำเที่ยวเป็นสิ่งที่นำเสนอเพียงแค่มุมมองพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ในกรณีนี้ อาจยกตัวอย่างได้จากการกล่าวถึงประเพณีหรือธรรมเนียมของท้องถิ่นซึ่งมักถูกนำเสนอในลักษณะของคำเตือนที่ให้ภาพของพิธีปฏิบัติต่างๆ ของท้องถิ่นในฐานะของสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือมีความอันตรายและไม่ควรลอกเลียนแบบ เป็นต้น

การค้นหาประสบการณ์ของ 'ความแท้จริง'

การรับรู้เกี่ยวกับมุมมองของการนำเสนอภาพลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีอคติของชุมชนท้องถิ่นในวรรณกรรมด้านการท่องเที่ยวได้นำไปสู่การตั้งคำถามในประเด็นสำคัญต่อไปถึงความแท้จริงที่เกิดขึ้นในประสบการณ์การท่องเที่ยว ในที่นี้ แม้ว่าอาจมีนักวิชาการหลายคนให้มุมมองเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ถูกกระทำและปรับเปลี่ยนตามใจชอบเพื่อตอบสนององกระบวนการด้านการท่องเที่ยว ในมุมมองของ Postmodernism กลับพยายามทำการตีความเกี่ยวกับความแท้จริงในแง่มุมที่ต่างออกไป โดยเน้นให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากยังคงมีความสุขกับแหล่งท่องเที่ยวหรือสิ่งดึงดูดใจ ณ สถานที่นั้นได้แม้ว่าพวกเขาจะรู้เป็นอย่างดีว่า สิ่งเหล่านี้ถูกวางแผนหรือสร้างขึ้นมากก็ตาม ในขณะเดียวกัน สิ่งนี้ก็อาจเป็นกลไกที่ช่วยปกป้องภาพชีวิตส่วนตัวที่แท้จริงของผู้คนในชุมชนจากการเป็นเป้าสายตาของนักท่องเที่ยวก็เป็นได้ ทั้งนี้ ความรู้สึกในความจริงแท้ก็เป็นสิ่งที่สามารถต่อรองได้ เนื่องจากความจริงแท้ของสิ่งที่อยู่ในบริบทของการท่องเที่ยวนั้นไม่ใช่องค์ประกอบรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้อย่างแท้จริง แต่กลับเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจจากบริบทของผู้ที่ให้ความหมายมากกว่า (Moscardo and Pearce, 1999: 48) จากมุมมองนี้อาจช่วยสนับสนุนฐานความเชื่อที่ว่า วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเร็วกว่าที่จะยึดติดอยู่กับเวลาหรือสถานที่

ในการวิเคราะห์ด้วยแนวคิด Postmodernism ยังทำการวิพากษ์เกี่ยวกับรูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่ของการท่องเที่ยวที่พยายามมุ่งเน้นการแสวงหาประสบการณ์ของความจริงแท้ในระดับที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจจะไม่ใช่การกระทำที่เป็นการยกระดับทางด้านแนวคิดเสมอไป ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่อาจฟังดูทันสมัยสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะเปลี่ยนแนวทางในการท่องเที่ยวไปสู่มุมมองของการเป็นมิตรกับธรรมชาติโดยที่อาจไม่ได้ก่อให้เกิดความเข้าใจเพิ่มเติมที่แท้จริงนอกจากการตอบสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลเท่านั้น กรณีนี้เช่นเดียวกับสิ่งที่ Urry ได้กล่าวไว้ว่า นักท่องเที่ยวที่พยายามเสาะแสวงหาประสบการณ์ในการท่องเที่ยวที่แท้จริงโดยการพยายามหลีกเลี่ยงการไปยังแหล่งท่องเที่ยวตามรูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักก็จะต้องเสาะแสวงหาสถานที่ที่มีความห่างไกลมากขึ้นไปอีก และในท้ายที่สุด ก็จะทำให้เรากลับไปสู่จุดเดิมของกระบวนการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจำนวนมากได้รุดล้าเข้าไปในเขตของชุมชนท้องถิ่นที่อย่างห่างไกลมากขึ้นก็เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้เราจะได้พยายามมีความโน้มเอียงไปในกระแสของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่พยายามค้นหาประสบการณ์แห่งความจริงแท้ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในสถานที่ท่องเที่ยว ความจริงที่พบซึ่งเป็นผลผลิตมาจากกระบวนการพัฒนาได้ส่งผลให้ความจริงแท้เหล่านั้นในท้ายที่สุดก็จะต้องค่อยๆ สูญสลายลงไป เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกสำหรับผู้ชื่นชอบการผจญภัยหรือสัมผัสกับประสบการณ์ทางวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตที่แท้จริงในบริบทของชุมชนนับวันก็จะต้องลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ และความจริงแท้ทางวัฒนธรรมก็กำลังต้องเผชิญกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ในกรณีนี้ คำอธิบายอาจจะเกิดจากการที่นักท่องเที่ยวได้ถูกดึงดูดไปสู่แหล่งท่องเที่ยวด้วยความรู้สึกในความจริงแท้และความเป็นอื่นในทางวัฒนธรรม แต่เมื่อผ่านไประยะหนึ่งก็จะพบว่า 'ผู้ที่เป็นอื่น' หรือ 'วัฒนธรรมที่เป็นอื่น' นั้นก็ได้เกิดการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มาจากภายนอก นอกจากนี้ ในช่วงของกระแสเวลาที่เปลี่ยนไป เราก็อาจสังเกตเห็นการเคลื่อนย้ายของนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ซึ่งสามารถตอบสนองความรู้สึกในด้านความจริงแท้และความเป็นอื่นได้ในระดับที่มากกว่า และดีกว่า ยกตัวอย่างเช่น ความรู้สึกของนักท่องเที่ยวที่มีต่อบ้านเรือนไทย วัดและตลาดชุมชนเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว ซึ่งในปัจจุบันความรู้สึกที่ว่านี้อาจจะย้ายไปอยู่ที่ประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น

จากมโนทัศน์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นอย่างค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับมุมมองของนักท่องเที่ยวที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาและสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับบริบทของชุมชนที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สิ่งนี้ยังให้นัยสำคัญกับรัฐบาลของประเทศต่างๆ ที่ต้องการรักษาระดับความนิยมในด้านการท่องเที่ยวของตนไว้ โดยเราอาจจะสังเกตได้จาก การตั้งคำขวัญเพื่อประชาสัมพันธ์ให้เกิดความสนใจในการ

ท่องเที่ยวโดยนำแนวคิดของความเป็นเอกลักษณ์และความจริงแท้ทางวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสาน อยู่ในคำขวัญเหล่านั้นอย่างชัดเจนและกลายเป็นแนวโน้มที่กำลังเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิด Postmodernism ได้นำเราไปสู่ความเข้าใจและมุมมองในระดับที่ลึกมากขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวในฐานะของเครื่องมือการพัฒนา ซึ่งได้มีการนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและการท่องเที่ยวในบริบทของประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ The Tourist Gaze และ Geographical Imagination ที่ช่วยเปิดเผยให้เห็นถึงอิทธิพลจากมุมมองของปัจเจกบุคคลที่มีต่อการมองโลกและผู้คนอื่นๆ โดยเฉพาะในสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม นอกจากนี้ ในแนวคิดนี้ยังได้อธิบายไปถึงภาพลักษณ์และความหมายในเชิงวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่ถูกปรับเปลี่ยนและลดความซับซ้อนลงเพื่อให้สอดคล้องกับการตีความหมายและความเข้าใจของนักท่องเที่ยว โดยถูกนำเสนอผ่านวรรณกรรมด้านการท่องเที่ยวและการโฆษณาประชาสัมพันธ์หลากหลายประเภท ซึ่งบ่อยครั้งก็มักจะมีความคิดเห็นของมุมมองที่นำเสนอ มีลักษณะบางประการที่ไม่เหมาะสมและแน่นอนอาจก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบต่อวิถีของวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมได้

ถึงกระนั้น รัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนายังมักจะเลือกใช้กลยุทธ์ด้านความแตกต่างของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อตอบสนองความต้องการค้นหาประสบการณ์ของ 'ความจริงแท้' และ 'ความเป็นอื่น' ที่อยู่ในใจของนักท่องเที่ยวผู้ค้นหาสิ่งที่จะเติมเต็มประสบการณ์ชีวิตนอกเหนือจากสิ่งที่ประสบพบเจอตามปกติในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ การศึกษาด้วยมุมมองแบบ Postmodernism ยังแสดงให้เห็นข้อจำกัดของทฤษฎีกระแสหลักที่นำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยว เช่น ทฤษฎีการพึ่งพา ในแง่มุมมองปัญหาในลักษณะภาพกว้างเกินไป เช่น การเสนอแนะว่า กระบวนการในด้านการท่องเที่ยวทั้งหมดเป็นสิ่งที่ถูกควบคุมจากปัจจัยภายนอก ซึ่งนำไปสู่การเอารอดเอาเปรียบในการต่อผู้คนและทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น ในทางกลับกันแนวคิด Postmodernism กลับมีมุมมองว่า ชุมชนเองก็มีศักยภาพที่จะจัดตั้งการรวมกลุ่มและมีตัวแทนที่ทำหน้าที่ในการเจรจาต่อรองหรือปรับบทบาทของตนเองกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ได้ด้วยเช่นกัน

ในที่นี้ การอธิบายด้วยมุมมองของ Postmodernism เองก็มีข้อจำกัดในตนเองได้ในหลายประการซึ่งจำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนแก้ไขเพื่อให้สามารถเป็นที่ยอมรับได้กับแวดวงทาง

วิชาการในระดับกว้างและเพื่อจะสามารถค้นหารูปแบบในการจัดการการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมมากที่สุดได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะคำวิพากษ์เกี่ยวกับแนวคิดที่ให้น้ำหนักกับรายละเอียดและเนื้อหาที่ปรากฏในการวิเคราะห์ จนบางครั้งก่อให้เกิดความยากลำบากในการที่จะนำไปใช้ในการศึกษาวิจัยที่จะนำไปสู่การนำเสนอแนวทางเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาและการกำหนดนโยบายในทางปฏิบัติ กล่าวคือ แนวคิด Postmodernism ก่อให้เกิดคำอธิบายและคำวิพากษ์ในระดับลึก แต่ยังไม่ได้เจาะลึกลงไปเกี่ยวกับการสร้างกรอบแนวคิดถึงสิ่งที่ควรจะดำเนินการเพื่อที่จะช่วยปรับปรุงหรือแก้ไขปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามคำวิพากษ์เหล่านี้ได้ และในบางครั้งก็อาจเป็นการนำเสนอมุมมองที่ค่อนข้างจะต่อต้านการพัฒนาอีกด้วย ดังนั้น สิ่งนี้จึงไม่อาจเป็นประโยชน์ได้มากนักกับชุมชนท้องถิ่นของประเทศกำลังพัฒนาที่ให้ค่าของการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นเครื่องมือหลักที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและนำการพัฒนาเข้ามาสู่พื้นที่ของตนเอง แต่อย่างน้อย แนวคิดนี้ก็เป็นที่หนึ่งทางเลือกก็อาจช่วยให้เรามองเห็นภาพในอีกด้านหนึ่งของการพัฒนา รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้นำเสนอภาพของการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวในฐานะของผู้รับสื่อได้วางบทบาทของตนเองอย่างเหมาะสมต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วม การสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาในปัจจุบัน เป็นเรื่องค่อนข้างปกติที่เรามักจะพบการนำแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม การสร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแนวคิดที่ได้รับความนิยมเหล่านี้ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาด้านการพัฒนา แม้ว่าอาจจะมีการตีความหมายในการนำไปใช้ที่อาจไม่ถูกต้องนักในหลายครั้งก็ตาม ทั้งนี้ อาจมาจากการที่แนวคิดเหล่านี้ได้ถูกหน่วยงานและบุคคลจำนวนมากนำไปใช้ในบริบทที่หลากหลายจนทำให้กลายเป็นสิ่งที่ฟังดูเหมือนแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนา หากแต่ขาดความสาระสำคัญที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งไปอย่างน่าเสียดาย ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่อาจต้องกลับมาทบทวนเกี่ยวกับประเด็นหลักของแนวคิดทั้ง 3 นี้เสียใหม่เพื่อให้ผู้ที่ทำการศึกษาได้เกิดความเข้าใจต่อวิธีการและกระบวนการที่ชุมชนจะสามารถได้รับประโยชน์และมีบทบาทในการควบคุม บริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ คำว่า การมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งมีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างมากต่อแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเป็นการให้ความสำคัญกับประชากรในบริบทของท้องถิ่น โดยอาศัยยุทธศาสตร์ระดับย่อยที่มีรากฐานจากความต้องการของชุมชนเป็นพื้นฐานสำหรับการกำหนดโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา สำหรับในส่วนของแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่แม้ว่าจะมีการนำมาใช้อย่างหลากหลาย แต่โดยจุดร่วมแล้ว เราก็จะพบประเด็นที่คล้ายคลึงกันในการเน้น

ไปที่ 'สภาพแวดล้อม' ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่ใช้ในการโต้เถียงหรือวิพากษ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา และในท้ายที่สุด การศึกษากรอบแนวคิดเกี่ยวกับ 'การเสริมสร้างความเข้มแข็ง' จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยกำหนดว่า ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างไรและในรูปแบบไหนเพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดนั่นเอง โดยมีเป้าหมายหลักที่ต้องการแสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวสามารถมีส่วนช่วยสร้างโอกาสให้กับชุมชนในการสร้างสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของสมาชิกได้อย่างไร โดยความเชื่อที่ว่า การท่องเที่ยวเป็นเสมือนทางออกในการแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนาที่สั่งสมมาเป็นเวลานานของชุมชนท้องถิ่นกลับไม่ช่วยให้เกิดประโยชน์ได้เลยในกรณีนี้ เนื่องจากมักจะเป็นไปได้ยากที่ชุมชนจะมีศักยภาพถึงในระดับที่สามารถเข้าไปกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเองหรือมีอำนาจเข้าไปจัดการกับการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ ซึ่งในท้ายที่สุด ชุมชนเองอาจต้องการการสนับสนุนบางประเภทตัวแทนภายนอกเพื่อให้เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่และเท่าเทียม

แนวคิด Neo-populist กับงานศึกษาด้านการพัฒนา

การก่อตัวของแนวคิดนี้เป็นผลมาจากข้อวิพากษ์จากงานพัฒนาในช่วงทศวรรษที่ 1970 เกี่ยวกับแนวคิดความทันสมัยกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับมุมมองจากระดับบนลงสู่ล่างที่เน้นภาครัฐมากกว่าภาคประชาชน โดยในกรอบแนวคิดของ Neo-populist ได้สนับสนุนว่า หลักของการพัฒนาอยู่ที่การเพิ่มความเข้มแข็งให้กับกลุ่มคนที่ไม่สามารถรับประโยชน์ต่างๆ จากภาครัฐได้ รวมทั้งสร้างโอกาสให้เขาเหล่านั้นสามารถมีบทบาทในการจัดการและควบคุมกลไกการดำเนินชีวิตและความกินดีอยู่ดีของตนเอง นอกจากนั้น ยังรวมไปถึงการให้คุณค่าต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ทักษะฝีมือและความพยายามของท้องถิ่นในการจัดการสภาพแวดล้อม ทั้งทางด้านกายภาพและวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ แนวคิด Neo-populist จึงอาจจัดได้ว่า เป็นพื้นฐานทางความคิดที่สำคัญ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิพากษ์วิจารณ์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหลัก

ทั้งนี้ แนวคิดของ Neo-populist และ Postmodernism ต่างก็มีจุดร่วมกันในด้านของการปฏิเสธแนวคิดการพัฒนากระแสหลักที่ต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในลักษณะสากลเหมือนกัน แต่มุ่งเน้นที่จะอธิบายสิ่งต่างๆ จากมุมมองที่มีความแตกต่างกันออกไปและมุ่งตั้งคำถามกับนัยของการพัฒนาที่แท้จริงด้วย นอกจากนั้น แทนที่จะมุ่งเน้นแต่การวิพากษ์การท่องเที่ยวในฐานะของเครื่องมือในการพัฒนา แนวคิดแบบ Neo-populist ยังให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับการค้นหารูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมที่จะช่วยเพิ่มระดับความอยู่ดีกินดีของผู้คนในท้องถิ่นได้ ในการนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนพยายามจะศึกษาวิธีการ

เพิ่มความเข้มแข็งให้กับสถาบันที่จะมีส่วนช่วยในการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน รวมไปถึงการส่งเสริมสถานะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่ดีของประชากรโดยส่วนรวมอีกด้วย โดยพยายามศึกษาหารูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวที่สามารถผสมผสานเข้าได้กับองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ของเศรษฐกิจในท้องถิ่น ทั้งในด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจร่วมและศักยภาพของชุมชนและประชากรซึ่งต่างก็มีความแตกต่างกันออกไป

ในการทำความเข้าใจกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวจากมุมมองของแนวคิด Neo-populist สามารถให้ประโยชน์ได้สูงสุดในด้านของการให้ความสำคัญกับสังคมส่วนรวมมากกว่าจะเป็นการสร้างข้อสรุปให้การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่ควรจะได้รับ การชี้แนะจากระบบตลาดรวมทั้งได้รับการสนับสนุนกับควบคุมจากรัฐ โดยเป็นการให้ความหวังใจต่อส่วนรวม ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการทางสังคมของชุมชนและการสร้างเครือข่ายของความร่วมมือ สร้างโอกาสให้กับประชากรในระดับรากหญ้าในการพัฒนาและมีส่วนร่วม โดยไม่จำเป็นจะต้องถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบของระบบตลาดหรือภาครัฐเพียงเท่านั้น ทั้งนี้ มุมมองแบบ Neo-populist ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าเป็นพลังของภาคประชาชนซึ่งเป็นศักยภาพที่มีอยู่ในสังคมโดยส่วนรวมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาที่ใ้บุคคลเป็นศูนย์กลาง ด้วยเหตุนี้ กลยุทธ์หลักของการทำงานด้วยกรอบของแนวความคิดนี้ จึงเป็นการมุ่งเน้นไปที่การทำงานร่วมกับองค์กรภาคประชาชนและองค์กรอาสาสมัครต่างๆ

ในการที่จะบรรลุเป้าหมายในระยะยาวอย่างประสบความสำเร็จได้นั้น ชุมชนท้องถิ่นจะต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการด้านการวางแผนและการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว รวมถึงช่วยในการกระตุ้นให้เกิดการสะท้อนความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาความทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบในทางบวกหรือทางลบก็ตาม ในกรณีนี้ การดำเนินการเพื่อให้วัตถุประสงค์ดังกล่าวปรากฏออกมาได้อย่างเป็นรูปธรรมสามารถเป็นไปได้ตั้งแต่ในระดับทางการ โดยรวมอยู่ในระบบการวางแผนและจัดการโดยนำชุมชนเข้ามาเป็นประเด็นหลักในการพิจารณา หรือถ้ามองในทางตรงข้ามอีกลักษณะหนึ่ง การรวมตัวประท้วงโดยกลุ่มชาวชุมชนท้องถิ่นที่ไม่ได้รับความพึงพอใจจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของพวกเขาก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถเป็นไปได้เช่นกัน เพื่อเป็นการแสดงจุดยืนที่ชัดเจนของชุมชนที่มีต่ออำนาจแบบเบ็ดเสร็จของภาครัฐ เป็นต้น

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยวประมาณทศวรรษที่ 1970 ในฐานะของแนวคิดหนึ่งที่ทำกรวิพากษ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะผลกระทบในด้านที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยที่ได้มีการศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับผลกระทบที่มีในด้านของการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (การถางป่าชายเลนเพื่อใช้ก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง) การนำทรัพยากรมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยโดยที่ไม่คำนึงถึงขีดจำกัด (การนำน้ำปริมาณมากที่มีความจำเป็นต่อกิจกรรมภาคการเกษตรมาใช้ในสนามกอล์ฟ) การเกิดมลภาวะ (ของเสียจากสถานที่ตากอากาศที่สูงส่งแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคของชุมชน) เหล่านี้เป็นต้น ในที่นี้ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางงานศึกษาที่ให้ภาพในเชิงลบของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ยังได้มีการกล่าวไปถึง ความสัมพันธ์ที่เป็นไปได้ในเชิงบวกระหว่างการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ เนื่องจากการที่นักท่องเที่ยวเองก็ชื่นชอบและยังต้องการสัมผัสกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ยังคงความสวยงามและมีความน่าดึงดูดใจ โดยในเวลาต่อมา คำศัพท์ 'การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน' ได้ถูกนำมาใช้และได้รับการตีความในฐานะอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบทางเลือก โดยครอบคลุมไปถึงหลักการ การกำหนดนโยบายและรูปแบบการบริหารจัดการที่นำเสนอว่า ในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยววันั้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นพื้นฐานสำคัญของชุมชน ทั้งในด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม จำเป็นจะต้องได้รับการปกป้องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งทางแนวคิดเกี่ยวกับการมีจุดยืนที่จะไปสู่สภาพของความยั่งยืนก็ได้รับการตีความแตกต่างกันออกไป ในด้านหนึ่ง เป็นมุมมองที่สนับสนุนว่า การพัฒนาที่มีการดำเนินการอย่างระมัดระวังและมีความรับผิดชอบในการนำทรัพยากรมาใช้ สามารถที่จะสอดคล้องร่วมไปกับการอนุรักษ์ได้ (มุมมองในระดับอ่อน) ขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่งยังมีอีกมุมมองที่เน้นความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากร นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการคัดค้านข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาในทุกกรณี (มุมมองในระดับแข็งกร้าว) โดยที่ทั้ง 2 มุมมองนี้ต่างก็ได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบการศึกษาวิจัยในด้านการท่องเที่ยวอย่างค่อนข้างแพร่หลาย ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า จะต้องมีความคิดเบื้องหลังและเป้าหมายในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับในกรณีที่งานศึกษาวิจัยนั้น ได้ทำการอ้างอิงมุมมองในระดับอ่อนยอมแสดงให้เห็นฐานความเชื่อในลักษณะที่สถานการณ์ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องสามารถรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการปกป้องสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นจริง ในกรณีนี้ ได้เกิดข้อโต้แย้งตามมาเกี่ยวกับการวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดนี้ใน

ประเด็นที่มุ่งให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากจนเกินไป นอกจากนั้น ยังมีผู้ที่เสนอว่า ระดับที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เกิดจากการท่องเที่ยวนั้นเป็นสิ่งที่จริงได้ยากในทางปฏิบัติ โดยที่หลักฐานสามารถพบได้จาก กระบวนการที่การท่องเที่ยวได้ปรับเปลี่ยนและสร้างภาพลักษณ์กับผลิตภัณฑ์ที่ตนนำเสนอขึ้นใหม่ในฐานะของกิจกรรมที่ให้ความสำคัญและเป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม ดังนั้น ในการนำคำว่า 'การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน' มาใช้อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันจึงจำเป็นจะต้องเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมมาเป็นลำดับแรก รวมไปถึงมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาอีกด้วย

ทั้งนี้ มุมมองการพัฒนาจะยิ่งมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้นในกรณีที่มีความต้องการของชุมชนกลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ผ่านมาระหว่างเราอาจพบว่า ความพยายามที่เกิดขึ้นในการที่จะจัดการการท่องเที่ยวโดยมักจะให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมโดยมุ่งเน้นไปที่การอนุรักษ์ทรัพยากรเป็นสิ่งสำคัญจนอาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการนำแนวคิดการพัฒนาเข้ามาร่วมประยุกต์ใช้ จึงมักจะละเลยความต้องการที่มีความจำเป็นอย่างแท้จริงของชุมชนไป ทั้งที่การให้ความสำคัญต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ควรจะเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความพยายามที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยอยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ผู้คนในท้องถิ่นมีความจำเป็นมากกว่าที่จะต้องได้รับประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ มากกว่าการมีฐานมุมมองว่า ทรัพยากรเหล่านั้นควรจะได้รับบริหารจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการให้แก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้ การพิจารณาความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของฝ่ายต่างๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การบ่งชี้อำนาจในการที่จะเข้าถึงในการใช้และบริหารทรัพยากรนั้นๆ

นอกจากประเด็นเหล่านี้ สิ่งที่คุณศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาเพิ่มขึ้นก็คือ ประเด็นด้านความหลายของการใช้กลยุทธ์เพื่อการพัฒนา โดยที่ไม่จำเป็นจะต้องผลักดันให้ชุมชนจะต้องให้ค่ากับการท่องเที่ยวในขณะที่ต้องสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจหรือวิถีการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงของตนเองลงไป และเพื่อให้การท่องเที่ยวสามารถทำหน้าที่ได้ทั้งในการอนุรักษ์ธรรมชาติและช่วยปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรท้องถิ่น แนวทางหนึ่งที่จะนำมาใช้ได้ก็คือ การสร้างระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ภายใต้กรอบการดำเนินการตามแนวคิดนี้ ชุมชนจะรับนำการท่องเที่ยวเข้ามาในฐานะของกลยุทธ์หนึ่งในการพัฒนาที่จำเป็นจะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชน ในขณะที่วิถีการดำเนินชีวิตแบบเกษตรกรรม การผลิตงานหัตถกรรมและอื่นๆ ยังคงได้รับการธำรงไว้ในวิถีทางที่ยั่งยืน และด้วยมุมมองดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการตั้งประเด็นเกี่ยวกับการจัดตั้งพื้นที่สงวน (Protected areas) ได้ต่อไป ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยน่าจะให้ความสำคัญในการศึกษาเพิ่มมากขึ้น

แนวคิดของพื้นที่อนุรักษ์มีเจตนาเพื่อการปกป้องสภาพแวดล้อมที่ยังคงความบริสุทธิ์ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถตอบสนองความต้องการพักผ่อนหย่อนใจให้กับนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนได้อีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏในปัจจุบัน ในการนำแนวคิดของพื้นที่อนุรักษ์ไปใช้ในทางปฏิบัติกลับละเลยความต้องการของชุมชนไปอย่างเสียตายจนส่งผลให้การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ถูกครอบงำด้วยกรอบความคิดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากภายนอกและกลับกลายเป็นว่า การให้น้ำหนักความสำคัญตกไปอยู่ที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสัตว์ป่ามากกว่าวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อนึ่ง จากการศึกษาที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องทำการพึ่งพาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในระดับสูงเพื่อการดำรงชีวิต จึงได้นำไปสู่ฐานความคิดที่ว่า การตีความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในระดับที่แตกต่างกันออกไปอาจเป็นสิ่งที่อาจจะดูเหมาะสมมากกว่า โดยจะขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานของแต่ละประเทศหรือพื้นที่นั้นๆ ในกรณีของชุมชนในประเทศกำลังพัฒนามักอาจจะใช้มุมมองแบบที่ไม่แข็งแกร่งจนเกินไปเพื่อปัจจัยบังคับบางประการ เช่น แนวคิดในการสร้างรายได้ สามารถที่จะได้รับการให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ ได้

สิ่งท้าทายของมโนทัศน์ 'การมีส่วนร่วม'

ความท้าทายประการสำคัญในการนำแนวคิดของการมีส่วนร่วมมาใช้ในงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการนำชุมชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผนหรือดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว มักไม่ได้เกิดจากการตั้งคำถามว่า ชุมชนควรจะเข้ามามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ของตนเองหรือไม่ แต่อยู่ที่คำถามสำคัญว่าก็คือ ชุมชนควรจะได้นำเข้ามามีบทบาทร่วมได้อย่างไร รวมถึงขอบเขตที่แท้จริงของ 'การมีส่วนร่วม' ควรที่จะกินความหมายครอบคลุมไปถึง 'การควบคุม' ได้ด้วยหรือไม่ ประเด็นเกี่ยวกับการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและการควบคุมเหนือกิจกรรมทางการท่องเที่ยวและการกระจายประโยชน์ในทางเศรษฐกิจต่างหากที่เป็นสิ่งท้าทายมากที่สุดสำหรับพื้นที่หรือแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

เพื่อให้การกำหนดระดับของการมีส่วนร่วมเป็นไปได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น แนวคิดของ Pretty (1995) ซึ่งจำแนกระดับของการมีส่วนร่วมออกเป็น 7 ระดับจึงเป็นสิ่งที่ประโยชน์ได้อย่างมาก โดยเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมเชิงรับ (Passive participation) ในระดับต่ำสุดไปจนถึงการมีส่วนร่วมเชิงรุก (Active participation) ในระดับสูงสุด โดยเขาได้อธิบายว่า กรณีที่ชุมชนแสดงระดับของการมีส่วนร่วมในเชิงรับในกระบวนการท่องเที่ยวอัน อาจตีความได้ว่า ผู้คนในชุมชนอาจได้รับโอกาสในการถูกจ้างเป็นคณงานในสถานประกอบการหรืออาจได้รับค่าตอบแทนจำนวนเล็กน้อยจากค่าเช่าสถานที่เที่ยว และในขณะเดียวกัน พวกเขาเองก็ไม่สามารถจะมีบทบาทหรืออำนาจต่อรองและมีส่วนร่วมในการควบคุมหรือจัดการด้านการท่องเที่ยวในแหล่งพื้นที่ของ

ตนเอง ในทางกลับกัน การมีส่วนร่วมในลักษณะเชิงรุกจะสร้างโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการด้านการท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยังสามารถมีบทบาทได้ในทางตรงต่อการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ที่เป็นเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า การร่วมมือในเชิงรุกจะต้องมาจากการเข้าร่วมมีบทบาทจากสมาชิกของชุมชนเท่านั้น โดยในการศึกษาซึ่งพบจากงานของต่างประเทศซึ่งน่าจะนำมาประยุกต์ใช้กับการวิจัยในบริบทของไทยได้ก็คือ การศึกษาเปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างการมีส่วนร่วมแบบที่ถูกกำหนดโดยตรงจากภาครัฐ ในส่วนของกระบวนการและการตัดสินใจทั้งหมด กับการรวมกลุ่มที่มีกิจกรรมเคลื่อนไหวเพื่อการควบคุมและบริหารจัดการกระบวนการและทรัพยากรทางการท่องเที่ยวโดยสมาชิกของชุมชนเอง ทั้งนี้ แม้ว่าเราอาจพบข้อแตกต่างค่อนข้างมากระหว่างสถานการณ์ข้างต้นก็ตาม แต่ก็ยังพบว่า ในทั้ง 2 กรณีที่กล่าวมานี้ ต่างก็เป็นการช่วยเปิดโอกาสให้ตัวแทนของท้องถิ่นได้แสดงบทบาทของตนออกมาได้ ในทางคล้ายคลึงกัน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในเชิงรุกก็อาจไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เฉพาะขอบเขตของรูปแบบการท่องเที่ยวในระดับย่อย เช่น โฮมสเตย์ เท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับรูปแบบการท่องเที่ยวระดับใหญ่ เช่น รีสอร์ท ให้ประสบความสำเร็จได้เช่นกัน ถ้าหากว่าสมาชิกในชุมชนนั้นสามารถมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของและการบริหารจัดการกิจการนั้นๆ ได้

นอกจากนั้น จากฐานความคิดของการมีส่วนร่วมที่อาจฟังดูแล้วเป็นสิ่งที่ค่อนข้างเป็นเรื่องอุดมคติ แต่ในการนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติใช้เพื่อก่อให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพกลับเป็นเรื่องที่ยากมากขึ้นไปอีก โดยจากการศึกษาที่เกี่ยวข้องได้ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาและข้อจำกัดของชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและกระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ดังนี้คือ

1. เนื่องจากสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่มักจะขาดกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งที่ตนอาศัยอยู่ ด้วยเหตุนี้ การมีส่วนร่วมในด้านการท่องเที่ยวจึงเป็นไปในลักษณะที่ถูกครอบงำหรือถูกแสดงบทบาทจากผู้ที่เป็นบุคคลภายนอกมากกว่า
2. วิธีการและกระบวนการในการถ่ายทอดทักษะที่เหมาะสม ความรู้และทรัพยากรในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำและมักไม่เพียงพอ

3. ชุมชนท้องถิ่นซึ่งสมาชิกมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีมักจะต้องพบกับข้อจำกัดในการรวบรวมหรือโน้มนำแหล่งเงินทุนจากภายนอกเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาบริการด้านการท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยว
4. เนื่องจากสภาพที่แท้จริงของชุมชนมักจะประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความแตกต่างหลากหลายออกไป ซึ่งในบางกรณีอาจส่งผลให้เกิดการแข่งขันเพื่อแย่งชิงการมีโอกาสหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวบางอย่างที่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก

จากข้อสรุปทั้ง 4 ประการข้างต้นเมื่อเราได้นำมาพิจารณาก็จะพบได้ว่าเป็นปัจจัยที่ผลในระดับสูงต่อการสร้างการมีส่วนร่วมเชิงรุกของชุมชน ในประการแรกนั้น ชุมชนจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการด้านการท่องเที่ยวได้ ก็จะต้องเริ่มจากการสร้างความรู้สึกของการเป็นเจ้าของในทรัพยากรนั้นๆ เสียก่อน เพื่อที่พวกเขาจะได้แสวงหาแนวทางในการที่จะเข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ อย่างเหมาะสม ในประการต่อมาเรามักพบว่า กลยุทธ์การพัฒนาโดยใช้การท่องเที่ยวมักจะละเลยความสำคัญของการจัดโครงการหรือกิจกรรมที่จะเข้าไปมีส่วนช่วยในการให้ความรู้และประสบการณ์ซึ่งสมาชิกในชุมชนมักจะขาดไป นอกจากนี้ การรณรงค์เพื่อการสร้างการตระหนักรู้และการเพิ่มศักยภาพควรจะต้องถูกนำมาดำเนินการตั้งแต่ในระยะแรกของขั้นตอนการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว มากกว่าที่จะถูกนำมาบรรจุไว้ในช่วงระยะสุดท้ายของโครงการ

สำหรับในประการที่ 3 นั้น ปัญหาของการขาดแคลนเงินทุนสามารถเป็นปัจจัยหลักที่จะส่งผลกระทบต่อการลงทุนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก โดยเป็นที่ค่อนข้างแน่นอนว่า การให้ชุมชนได้รับสิทธิในการควบคุมทรัพยากรย่อมเป็นเรื่องที่ปฏิบัติได้ยากถ้าหากชุมชนต้องตกอยู่ใต้ภาวะหนี้สินจากผู้ให้กู้ยืมภายนอกหรือต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกที่มีบทบาทและอิทธิพลสูงเพื่อที่จะได้มาซึ่งเงินทุนในการบริหารจัดการกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว และในประการสุดท้ายนั้น ด้วยลักษณะของประชากรที่มีความแตกต่างหลากหลายของชุมชนได้ส่งผลให้กลุ่มสมาชิกในระดับชายขอบมีข้อจำกัดอย่างมากในการมีส่วนร่วมเชิงรุกต่อกระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว โดยในท้ายที่สุด ผลประโยชน์ต่างๆ ก็มักจะตกไปอยู่กับกลุ่มชนชั้นนำของชุมชนผู้มีอำนาจในการจัดการกลไกของการมีส่วนร่วมเพื่อให้ตอบสนองผลประโยชน์ภายในกลุ่มของตนเอง และด้วยบทบาทที่มีเหนือสมาชิกอื่นๆ นี้เองที่ช่วยให้ชนชั้นนำเหล่านี้มีฐานะที่ร่ำรวยขึ้นได้อย่างง่ายดายเนื่องจากโอกาสที่เปิดรับในการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกและสร้างความมั่นใจได้ว่า ผลประโยชน์ที่ได้รับจะต้องตกไปสู่กลุ่มของตนเองหรือครอบครัว

ในอีกด้านหนึ่ง ขอบเขตในการดำเนินงานกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวสามารถเป็นตัวบ่งชี้ที่ดีถึงแนวโน้มของความสำเร็จที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ โดยที่สามารถมีผลต่อระดับของความเข้มข้นและรูปลักษณะของความร่วมมือต่างๆ โดยที่อาจเป็นการง่ายขึ้นสำหรับชุมชนในการที่จะควบคุมกระบวนการทางการท่องเที่ยวภายในขอบเขตของระดับย่อยมากกว่าในระดับขนาดใหญ่ ซึ่งในขณะเดียวกันนี้ การดำเนินงานภายในขอบเขตระดับย่อยจะเป็นตัวช่วยเปิดโอกาสให้กลุ่มที่ถูกจำกัดบทบาทในชุมชน เช่น กลุ่มสตรี ผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไปได้ เหนือสิ่งอื่นใด สิ่งที่จะต้องพิจารณาในฐานะประเด็นสำคัญที่สุดในกรณีนี้ก็คือ สิทธิในการควบคุมและบริหารจัดการของชุมชน ซึ่งแปลความหมายว่า ชุมชนจะต้องได้มีอำนาจในการตัดสินใจว่า การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมในฐานะของเครื่องมือในการพัฒนาสำหรับพวกเขาหรือไม่ และหากเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมแล้ว การท่องเที่ยวควรจะถูกดำเนินการออกมาในลักษณะใด โดยที่แน่นอนว่า สมาชิกในชุมชนย่อมจะต้องมีบทบาทในการยับยั้งหรือคัดค้านกระบวนการพัฒนาทางการท่องเที่ยวซึ่งถูกพิจารณาว่ามีอิทธิพลในทางลบต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิก ทั้งนี้ ในหลายกรณีก็จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเหมาะสมและให้กิจกรรมต่างๆ สามารถดำเนินอยู่บนหลักของความเท่าเทียมกัน

กรอบแนวคิดของการเสริมสร้างความเข้มแข็ง

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับกรอบแนวคิดของการสร้างความเข้มแข็งอาจเริ่มต้นได้จากการมองการเสริมสร้างความเข้มแข็งในฐานะของกระบวนการที่กระตุ้นให้ปัจเจกบุคคล ครัวเรือน กลุ่มสมาชิกในท้องถิ่น ชุมชน ภูมิภาคและประเทศเกิดพลังในการจัดการสภาพชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมโดยรอบของตนเองได้ ทั้งในด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจ สังคม จิตใจและด้านการเมืองอีกด้วย โดยการที่จะพิจารณาว่า ชุมชนได้รับการเสริมสร้างความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจจากกระบวนการทางการท่องเที่ยวหรือไม่นั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ การวิเคราะห์สภาพโอกาสที่เกิดขึ้นกับการจ้างงานภายในชุมชน ทั้งในภาคทางการและภาคนอกระบบ รวมถึงโอกาสทางธุรกิจอื่นๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ แม้ผลที่ได้ในเชิงเศรษฐกิจเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นค่อนข้างเป็นปกติของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แต่ประเด็นที่น่าสังเกตอาจอยู่ที่ความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นในการจัดสรรหรือกระจายประโยชน์ที่เกิดขึ้นไปยังสมาชิกของชุมชนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ซึ่งโดยทั่วไปแล้วก็มักจะเป็นกลุ่มชนชั้นนำของชุมชนที่ได้รับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว ในขณะที่สมาชิกกลุ่มอื่นๆ ที่เหลือ โดยเฉพาะกลุ่มสตรีหรือเยาวชนมีอุปสรรคค่อนข้างมากในการได้รับโอกาสเข้าถึงประโยชน์เหล่านี้

สำหรับกรณีต่อมา ชุมชนที่สามารถมองเห็นอนาคตหรือแนวโน้มที่ดีที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของสมาชิก มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองและแสดงออกถึงความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของตนเอง เหล่านี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นลักษณะของชุมชนที่มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งในทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมขนาดเล็ก การอนุรักษ์ธรรมเนียมหรือความเชื่อของชุมชนไว้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการธำรงรักษาความรู้สึกระหว่างกันในคุณค่าแห่งตนเองและวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ โดยที่กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจและเคารพต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนก็อาจกล่าวได้ว่า มีส่วนร่วมในการช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้ด้วย ในทางกลับกัน การลดทอนความเข้มแข็งของชุมชนที่เกิดจากการท่องเที่ยวก็สามารถเป็นไปได้เช่นกัน ในกรณีที่ ชาวชุมชนเกิดความรู้สึกถึงฐานะที่ไม่เท่าเทียมหรือด้อยกว่า ในสถานการณ์ที่พวกเขาจะต้องคอยบริการหรือสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนโดยได้รับค่าตอบแทนเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น หรือในกรณีที่ชาวชุมชนเกิดความรู้สึกว่า พวกเขาไม่ได้มีบทบาทร่วมในการควบคุมกระบวนการและทิศทางของการพัฒนา เป็นต้น ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจให้กับชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องกระทำเป็นอันดับแรกก่อน เพื่อให้ชุมชนสามารถตัดสินใจได้ก่อนในเบื้องต้นว่า การรับการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมจริงหรือไม่ และเพื่อให้สามารถติดตามกระบวนการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมาได้

ในด้านของการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมจะมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความเชื่อมั่นและเอกภาพให้กับชุมชนอย่างเข้มแข็งในการเข้ามามีส่วนร่วมต่อกระบวนการทางการท่องเที่ยว โดยกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่สามารถจัดตั้งและรวมตัวกันได้อย่างเข้มแข็ง เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกิจกรรมทางศาสนา กลุ่มสตรีและการรวมกลุ่มเพื่อพบปะกันระหว่างสมาชิกต่างก็จัดได้ว่า เป็นสัญญาณที่ดีของชุมชนที่มีการสร้างความเข้มแข็ง แต่ในทางกลับกัน การลดทอนความเข้มแข็งทางสังคมของชุมชนอาจปรากฏได้เช่นกันในกรณีที่กิจกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาขอทาน การสูญเสียกรรมสิทธิ์บนที่ดินที่เป็นของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม การสูญเสียสิทธิในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร ความเสื่อมสลายทางวัฒนธรรมหรือปัญหาการค้าประเวณี เป็นต้น ทั้งนี้ จากการที่พลวัตหรือการรวมกลุ่มของชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการหรือกิจกรรมในการพัฒนาการท่องเที่ยว การออกแบบโครงการโดยคำนึงถึงแนวทางในการจัดสรรหรือกระจายผลประโยชน์และต้นทุนด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้กับสมาชิกในกลุ่มอย่างเท่าเทียมตั้งแต่ในช่วงแรกของการดำเนินการจะมีส่วนช่วยได้อย่างมากที่จะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชนนั้นๆ

นอกจากนั้นการสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองของชุมชนโดยผ่านการพัฒนาการ
 ท้องเที่ยวก็เป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้เช่นกัน โดยการนำเสียงสะท้อนหรือความคิดเห็นที่ได้รับจาก
 ชาวชุมชนมาเป็นแนวทางให้กับโครงการเพื่อการพัฒนาที่จะเกิดขึ้น ตั้งแต่ในขั้นตอนของการศึกษา
 โอกาสและความเป็นไปได้จนกระทั่งไปถึงขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยขณะเดียวกันก็ต้องมี
 การจัดองค์ประกอบเพื่อเผยแพร่และให้ความรู้กับชุมชนอย่างเหมาะสมและต่อเนื่องเช่นกัน
 นอกจากนี้ยังอาจรวมถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการตรวจสอบและประเมินผลการ
 ดำเนินโครงการหรือกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเมื่อเวลาผ่านไป และการนำกลุ่มที่มีศักยภาพกลุ่ม
 อื่นๆ ในชุมชน เช่น สตรีและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่จะเกิดขึ้นต่อไป
 ทั้งภายในระดับของชุมชนและในระดับอื่นๆ ที่กว้างขึ้น โดยที่การสร้างความเข้มแข็งทางการเมือง
 ของชุมชนควรจะเป็นกระบวนการที่ดำเนินควบคู่ไปกับการสร้างความเข้มแข็งทางด้านจิตใจเพื่อให้
 สมาชิกเกิดความตระหนักในคุณค่าและมีความมั่นใจในศักยภาพของตนเองในการแสดงออกถึง
 ความต้องการที่แท้จริงและสิ่งที่ทั้งชุมชนคาดหวังจากผลที่เกิดจากกระบวนการท่องเที่ยวในฐานะ
 ของเครื่องมือการพัฒนาทางวัฒนธรรมนั่นเอง

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น เราอาจได้เห็นความพยายามของการตั้งประเด็นการศึกษา
 เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในฐานะของเครื่องมือการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่าง
 ต่อเนื่องและมีแนวโน้มของการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมมากขึ้นในปัจจุบัน โดยในแนวคิดส่วนสุดท้ายที่มี
 ความเกี่ยวข้องกับพัฒนาอย่างยั่งยืนและแนวคิดแบบ Neo-populist ที่ถูกใช้เป็นกรอบใน
 การศึกษาค้นคว้าจะให้น้ำหนักในด้านของวิธีการที่จะช่วยให้ชุมชนในท้องถิ่นได้รับโอกาสในการ
 ที่จะเข้าร่วมในกระบวนการทางการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ รวมถึงการ
 สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้วยการอาศัยประสบการณ์ของพวกเขาเอง ทั้งนี้ ย่อมไม่ได้
 หมายความว่า การท่องเที่ยวเป็นเรื่องของกระบวนการในระดับโลกที่ก่อให้เกิดผลกระทบที่
 ผิดลึกในระดับของชุมชน โดยที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งใดได้เลย ในทางตรงกันข้าม การ
 ท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เกิดการเจรจาต่อรองได้ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องร่วม
 ไปกับความต้องการของทั้งในระดับประเทศและระดับของท้องถิ่น โดยการรวมกลุ่มของชุมชนจะ
 เป็นพลังสำคัญได้อย่างมากในการมีบทบาทต่อโครงการหรือกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่จะ
 เกิดขึ้นภายในพื้นที่ของชุมชน

ประเด็นสำคัญที่การศึกษาวินิจฉัยส่วนใหญ่ได้ให้น้ำหนักเพิ่มมากขึ้นในด้านการท่องเที่ยว
 การพัฒนาก็คือ บทบาทและความรับผิดชอบของรัฐบาลที่มีต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
 เนื่องจากภาครัฐเป็นผู้แสดงบทบาทและความรับผิดชอบหลักต่อการก่อรูปของกระบวนการ
 พัฒนาการท่องเที่ยว ไปจนถึงอิทธิพลที่มีและผลกระทบด้านต่างๆ ที่ปรากฏและเกิดขึ้นกับชุมชน

ในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนั้น แนวทางการศึกษายังมีความสนใจในบทบาทของกลุ่มเคลื่อนไหวอื่นๆ เช่น กลุ่ม NGOs หรือกลุ่มอาสาสมัครในรูปแบบต่างๆ ควรจะมีในส่วนของ การช่วยสนับสนุนด้านการพัฒนาในระดับของชุมชนโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญ ทั้งนี้ แนวคิดแบบ Neo-populist ได้ให้ข้อสังเกตที่ชัดเจนเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะของสิ่งที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบในมุมมองว่า สมาชิกของชุมชนได้เกิดความตระหนักในประโยชน์ที่การท่องเที่ยวจะส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของพวกเขาได้หรือไม่ โดยการนำเสนอแนวคิดของการมีส่วนร่วมเชิงรุกเพื่อให้ชุมชนสามารถมีบทบาทในการควบคุม เช่นเดียวกันกับการได้โอกาสที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียม แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มในการสร้างระดับของความร่วมมือได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในเชิงรับเพียงอย่างเดียว นอกจากนั้น ชุมชนอาจส่งเสริมโอกาสของการมีส่วนร่วมได้มากขึ้นโดยผ่านรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางเลือกในขอบเขตการดำเนินงานระดับย่อยที่อาศัยทักษะและทรัพยากรของท้องถิ่นเป็นพื้นฐานหลัก

ท้ายที่สุดนี้ เราอาจเกิดคำถามบางประการเกี่ยวกับแนวคิดแบบ Neo-populist ในการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวกับการพัฒนาในการกล่าวถึงศักยภาพของการนำรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกมาใช้กับชุมชน ทั้งนี้ สิ่งสำคัญที่แท้จริงอาจไม่ได้อยู่ที่ตัวรูปแบบเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องมุ่งเน้นไปที่การควบคุม จัดสรรและกระจายประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดโครงการหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นให้สามารถเป็นไปได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่ว่าจะมีความนิยมเอียงของรูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักหรือการท่องเที่ยวแบบทางเลือกก็ตาม นอกจากนั้น อาจเป็นเรื่องที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์นักถ้าเราจะพยายามลดความสำคัญหรือละเลยรูปแบบการท่องเที่ยวกระแสหลักไป ทั้งที่รูปแบบดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดอิทธิพลต่อภาคอุตสาหกรรมนี้เป็นอย่างสูง ทั้งในระดับประเทศหรือระดับโลกก็ตาม รวมถึงความจริงอีกประการที่การท่องเที่ยวกระแสหลักก็สามารถก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในท้องถิ่นได้ด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ กรอบแนวความคิดในการสร้างความเข้มแข็งสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในการบริบทที่หลากหลายของการศึกษาชุมชนกับการท่องเที่ยวซึ่งจะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจในเงื่อนไขที่จะช่วยให้ชุมชนสร้างความเข้มแข็งจากการได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวได้ต่อไปในอนาคต

มิติของการดูแลสุขภาพกับการพัฒนา

จากพื้นฐานทางความคิดของระบบสังคมแล้ววัฒนธรรมที่ได้ทำให้เราพบว่า ทุกกลุ่มสังคมย่อมประกอบไปด้วยวัฒนธรรมที่สมาชิกในกลุ่มรับรู้และนำมาใช้ในการอยู่ร่วมกัน นอกจากนั้น เรายังได้ทราบว่า กลุ่มสังคมก่อตัวขึ้นจากลักษณะของโครงสร้างที่มีการตั้งกฎระเบียบต่างๆ ให้กับสมาชิกที่มีความสัมพันธ์กันทั้งในรูปของปัจเจกบุคคลหรือผ่านสถาบันทางสังคม และที่ยังมีความสำคัญก็คือ สังคมในทุกระดับจะต้องแสวงหาแนวทางในการที่จะจัดการกับสิ่งคุกคามที่เกิดขึ้นซึ่งปรากฏในรูปของโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ทั้งนี้ โรคภัยถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันซึ่งมนุษย์จะต้องพยายามคิดค้นวิธีการที่จะป้องกัน ควบคุมและรักษาสิ่งเหล่านี้ ทั้งนี้ นัยสำคัญที่สะท้อนให้ปรากฏค่อนข้างชัดก็คือ โดยแท้จริงแล้ว พฤติกรรมโดยรวมของมนุษย์นั่นเองที่เป็นตัวการโน้มนำไปสู่ภาวะการเกิดโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยจะสังเกตได้โดยง่ายจากพฤติกรรมในการสูบบุหรี่ การสร้างมลภาวะแก่สภาพแวดล้อม พฤติกรรมการบริโภคที่เอื้อต่อภาวะโรคอ้วน หรือน้ำหนักเกิน ภาวะทุพโภชนาการ การติดโรค รวมไปถึงสภาพแวดล้อมในการทำงานที่สามารถนำไปสู่ภาวะความตึงเครียดรุนแรงและเรื้อรัง สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างโรค พฤติกรรมของมนุษย์และการสาธารณสุข

ในกรณีนี้ แบบแผนทางวัฒนธรรมก็คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อจัดการและรับมือกับโรคภัยและความตึงเครียดในด้านต่างๆ นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโรคภัยทั้งแนวทางดั้งเดิมหรือแนวทางสมัยใหม่ซึ่งประกอบไปด้วย การศึกษาสาเหตุของโรค การวินิจฉัยโรค การทำนายโรค การบำบัดรักษา รวมถึงองค์การในการสร้างเสริมระบบสุขภาพ ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการรับมือกับโรคภัยทั้งสิ้น ทั้งนี้ โดยทั่วไปแบบแผนที่ปรากฏในแต่ละวัฒนธรรมอาจพบได้ทั้งข้อเหมือนและข้อแตกต่าง เนื่องจากทุกวัฒนธรรมต่างก็มีลักษณะร่วมในความต้องการที่จะแก้ไขปัญหา การจัดระเบียบขององค์กรและระบบเทคโนโลยี ดังนั้น การศึกษาแนวทางในการจัดการกับโรคภัยจึงจำเป็นจะต้องกระทำโดยพิจารณาจากบริบทเฉพาะของวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมของผู้คนในกลุ่มนั้นๆ

แนวความคิดและการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับวิถีทางที่มนุษย์ตอบสนองต่อโรคภัยและอาการเจ็บป่วย การปรับปรุงระบบขององค์กรและเทคโนโลยี (ระบบการดูแลสุขภาพและเภสัชวิทยา) จึงกลายเป็นจุดสนใจที่สำคัญยิ่งของศาสตร์ในด้านสังคมวิทยาการแพทย์และมานุษยวิทยาการแพทย์ โดยในศาสตร์ของมานุษยวิทยาการแพทย์จะมีจุดหลักในการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมโดยอาศัยระเบียบวิธีเชิงคุณภาพในการสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลในเชิงลึก ในขณะที่แนวทางการศึกษาของสังคมวิทยาการแพทย์จะเน้นไปที่ปรากฏการณ์และกระบวนการทางสังคม โดยใช้ระเบียบวิธีการศึกษาที่เป็นระบบและการ

เก็บข้อมูลแบบเชิงปริมาณ นอกจากนั้น การนำแนวทางการศึกษาด้านสังคมศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ในการรับมือกับโรคภัยและการเจ็บป่วยจะช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจในมุมมองเกี่ยวกับระบบ นิเวศ สภาพแวดล้อม ระบาดวิทยาและลักษณะทางโครงสร้างของสังคมนั้นๆ โดยเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งหรือจุดอ่อนของระบบสังคมในการที่จะต้านทานหรือมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคและการเจ็บไข้ได้ป่วยภายในสังคมนั้นๆ

แบบแผนทางพฤติกรรมเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ

พฤติกรรมสุขภาพที่มีความสัมพันธ์กับโรคทางโภชนาการ

นิยามของอาหาร : แต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีระบบความเชื่อที่สืบทอดกันมาหลายศตวรรษ เกี่ยวข้องกับเรื่องของอาหาร โดยประเด็นที่สำคัญก็คือ อาหารทุกชนิดไม่ใช่สิ่งที่สามารถจะรับประทานได้หมด โดยอาจมีอาหารบางประเภทที่ถูกจัดให้เป็นสิ่งที่ไม่ใช่อาหาร อาหารที่เป็น พิเศษหรืออาหารต้องห้าม เป็นต้น

สิ่งที่ไม่ใช่อาหาร : ในขอบเขตของบางวัฒนธรรมอาจปรากฏได้ว่า ไม่ใช่อาหารทุกชนิดที่มี อยู่จะสามารถนำมารับประทานได้ ทั้งนี้ ทุกวัฒนธรรมจะมีวิธีการที่ใช้ในการจำแนกวัตถุดิบต่างๆ ออกเป็นสิ่งที่นำมาเป็นอาหารได้กับสิ่งที่ไม่จัดว่าเป็นอาหาร ทั้งนี้ โดยมีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนระบบ ความเชื่อและบริบทของสภาพแวดล้อมเฉพาะในแต่ละวัฒนธรรมนั้นๆ เป็นหลัก ยกตัวอย่างเช่น ในขณะที่หนุณา คางคกหรือหอยน้ำจืดอาจเป็นสิ่งที่นำมาใช้เป็นอาหารประจำวันของชาวชนบทได้ แต่สำหรับสัตว์ที่ถูกเลี้ยงไว้เพื่อจุดประสงค์ในการใช้งาน เช่น โค กระบือหรือม้า อาจเป็นสิ่งที่ ชาวบ้านมองว่า ไม่ใช่สิ่งที่จะสามารถนำมารับประทานได้ตามปกติ เนื่องจากสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์ที่ นับว่าให้คุณประโยชน์ ช่วยในการหาเลี้ยงชีพ หรือในทางกลับกัน ขณะที่ผู้คนในเมืองรับประทาน เนื้อวัวเป็นเรื่องปกติ แต่หนุณา คางคกหรือหอยน้ำจืด ก็อาจไม่ใช่สิ่งที่จะนำมาเป็นอาหารประจำวัน สำหรับพวกเขาด้วยเช่นกัน

อาหารที่เป็นพิเศษในทางวัฒนธรรม : เราอาจพบได้ว่า ในแต่ละวัฒนธรรมก็อาจมีอาหาร ประมาณ 1 หรือ 2 ประเภทหรืออาจมากกว่านั้นที่ได้ถูกยกระดับให้กลายเป็นอาหารพิเศษที่ผู้คน รับประทานอยู่เป็นประจำเกือบทุกมื้อ เช่น ข้าว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นอาหารหลักของประชากรใน ประเทศไทย โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่มีภูมิลำเนาในเขตภาคกลาง นอกจากนั้น อาหารที่เป็นพิเศษ เหล่านี้ยังอาจพบว่า ไปปรากฏอยู่ในฐานะของสัญลักษณ์สำคัญในการประกอบพิธีกรรมหรือ เทศกาลต่างๆ ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ วัฏจักรชีวิตของบุคคลหรือชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในส่วน นี้ก็อาจเป็นการเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อท้องถิ่นหรือความเชื่อในทางศาสนาได้อีกด้วย

อาหารที่เป็นยา : ในวัฒนธรรมต่างๆ มักจะมีการจำแนกอาหารที่สามารถทำหน้าที่ในฐานะยารักษาโรคไว้ด้วย ในวัฒนธรรมของชาวไทยภาคกลางก็เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การนำพืชสมุนไพรมาใช้เป็นยาประจำบ้านจำนวนหลากหลายชนิด โดยในปัจจุบันได้มีการศึกษาวิจัยในเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการนำสารที่เป็นประโยชน์ในพืชสมุนไพรพื้นบ้านของประเทศไทยหลายชนิดมาใช้เป็นยารักษาโรค

อาหารที่มีความเชื่อมโยงกับร่างกาย : ในการศึกษาความเชื่อในการบริโภคอาจพบฐานความเชื่อในบางลักษณะที่เชื่อมโยงรูปลักษณะที่ปรากฏภายนอกของอาหารเข้ากับลักษณะของอวัยวะภายในร่างกาย ทั้งนี้ จากความเชื่อที่ว่า ร่างกายของแต่ละคนจะมีความเข้ากันได้กับอาหารที่มีความแตกต่างกันออกไป เช่น ร่างกายของเพศชายและเพศหญิง ดังนั้น ในขณะที่อาหารบางประเภทอาจได้รับการพิจารณาให้เป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกายของคนกลุ่มหนึ่ง ก็สามารถที่จะเป็นอันตรายและให้โทษกับคนอีกกลุ่มหนึ่งได้เช่นกัน พฤติกรรมในลักษณะดังกล่าวบางกรณีสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่ออารมณ์หรือเผยแพร่การรับประทานอาหารที่ถูกต้องตามสุขลักษณะได้

อาหารต้องห้าม : การจัดให้อาหารบางประเภทในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมเป็นอาหารต้องห้ามอาจมีที่มาจากความเชื่อและความเชื่อในทางศาสนาเป็นสำคัญ เช่น หลักของศาสนาอิสลามจะห้ามรับประทานเนื้อหมู เป็นต้น ในขณะที่ถ้าทำการศึกษาลงในแต่ละท้องถิ่น จะพบว่า อาหารต้องห้ามอาจมีรายละเอียดที่ซับซ้อนเป็นอย่างมาก โดยที่บุคคลในแต่ละเพศ แต่ละช่วงวัยหรือแต่ละสภาวะอาจจะได้รับการกำหนดให้ห้ามรับประทานอาหารเฉพาะชนิดนี้แตกต่างกันออกไป ความเชื่อที่ห้ามรับประทานอาหารประเภทเนื้อสัตว์หรือไข่ในขณะที่ร่างกายกำลังเป็นแผล เนื่องจากจะส่งผลให้แผลนั้นเกิดการอักเสบและพุพองมากขึ้น หรือห้ามรับประทานผลไม้ที่มีสรรพคุณร้อนในเวลากลางคืนเพราะจะทำให้เกิดอาการร้อนใน เป็นต้น

อาหารบรรดาศักดิ์ : เป็นอาหารที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงสถานภาพของผู้ที่รับประทานอาหารนั้นๆ ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม โดยที่สถานภาพหรือความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในอาหารนั้นๆ อาจไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางโภชนาการโดยตรง แต่อาจเชื่อมโยงไปถึงคุณค่าในลักษณะอื่นๆ เช่น หาได้ยาก มีราคาสูง เป็นต้น

จากมุมมองทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างจะมีความซับซ้อนและหลากหลายของพฤติกรรมสุขภาพที่อาจไม่ได้จำกัดเพียงแค่พฤติกรรมบริโภคเพียงด้านเดียว ย่อมก่อให้เกิดข้อจำกัดประการสำคัญสำหรับหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพที่ถูกต้องตามแนวทางการสร้างเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์แบบกระแสหลัก เช่น การรณรงค์ให้ชาวบ้าน

รับประทานอาหารที่ปรุงสุก น้ำสะอาด การจัดระเบียบของที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันการแพร่เชื้อของโรคติดต่ออันตรายต่างๆ ซึ่งวิธีปฏิบัติเหล่านี้อาจเป็นแนวทางที่ค่อนข้างใหม่และยังไม่เป็นที่คุ้นเคยกับผู้คนในท้องถิ่นที่มีแนวทางด้านการแพทย์แบบพื้นบ้าน ซึ่งในหลายกรณีอาจเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับแนวทางการแพทย์แผนใหม่โดยสิ้นเชิง ในที่นี้ อาจทำให้เรานึกไปได้ถึงการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยแพทย์พื้นบ้านที่มักใช้วิธีการรักษาด้วยยาสมุนไพร วิธีการพื้นบ้านแบบต่างๆ หรืออาจจะเลยไปถึงการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์หรือพลังเหนือธรรมชาติ เช่น การเสกขาน การดื่มน้ำมนต์ เป็นต้น ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก็เป็นภาระปะทะกันระหว่างแนวคิดทั้ง 2 นี้ โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่ระหว่างกลาง และอาจมีหลายครั้งที่เดียวที่ความเชื่อแบบพื้นบ้านยังคงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและความเชื่อโดยพื้นฐานอยู่

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยจำนวนหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการติดตามผลของการดำเนินโครงการเพื่อเผยแพร่ความรู้และวิธีปฏิบัติในการดูแลสุขภาพตามแนวทางสาธารณสุขแผนใหม่จึงเกิดขึ้น โดยมุมมองในช่วงหลังที่ผ่านมามีความแตกต่างที่เกิดขึ้นพอสมควรระหว่างแนวคิดที่อยู่คนละขั้วระหว่างการแพทย์แผนใหม่และการแพทย์พื้นบ้านที่เริ่มปรากฏแนวทางของการประณีประนอมระหว่างกันมากขึ้น ในกรณีนี้ อาจเกิดจากการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมในแวดวงวิทยาศาสตร์เองที่ว่า แนวทางการรักษาและดูแลสุขภาพของการแพทย์พื้นบ้านบางประเภทได้รับการพิสูจน์ว่า นอกจากจะไม่ได้ก่อให้เกิดโทษกับร่างกายแล้วยังก่อให้เกิดผลดีกับสุขภาพได้อย่างมากอีกด้วย ในขณะที่เดียวกัน แนวทางการรักษาสุขภาพแผนใหม่ตามแบบแผนของตะวันตกซึ่งเป็นเสมือนแม่แบบของระบบสาธารณสุขที่หลายฝ่ายยึดมั่นในแนวทางปฏิบัติอย่างเคร่งครัด กลับกลายเป็นสิ่งที่เริ่มสร้างผลในทางลบให้แก่การสร้างสุขภาพที่ดี เนื่องจากการพึ่งพาระบบแพทย์และการรับประทานยามากจนเกินไป ตลอดจนวิธีทางการแพทย์ที่มีอยู่หลากหลายก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลต้องพึ่งพาระบบสาธารณสุขมากจนเกินไป จนอาจจะเลยการดูแลสุขภาพที่สามารถอิงกับหลักธรรมชาติได้

ในขณะที่ความพยายามในการบูรณาการและผสมผสานแนวคิดของการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์พื้นบ้านจนเกิดรูปแบบใหม่ของแนวคิดซึ่งเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในปัจจุบันภายใต้ชื่อของ 'การแพทย์ทางเลือก' ที่ก่อให้เกิดวิธีและแนวทางในการดูแลสุขภาพ โดยให้ปัจเจกบุคคลมีบทบาทสำคัญในการจัดการกับตนเองเพิ่มมากขึ้นโดยอาศัยวิธีการทางธรรมชาติประกอบกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในการรักษาสุขภาพ อย่างไรก็ตาม เมื่อเราได้กลับมาพิจารณาสภาพการณ์ที่ปรากฏก็จะต้องพบว่า ปัญหาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสุขมวลชนและการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของชุมชนชนบทรอบนอก (รวมถึงพื้นที่ในหลายส่วนของเขตจังหวัดในภาคกลาง) ยังคงประสบปัญหาที่ค่อนข้าง

รุนแรงในด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพ ภาวะทุพโภชนาการ รวมถึงอันตรายจากสภาพแวดล้อมที่กำลังกลายเป็นพิษอันเป็นผลจากกระบวนการพัฒนาทางอุตสาหกรรมที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้ การพิจารณาระดับของการเสียชีวิตและการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชากรผ่านปัจจัยสำคัญทางสังคม 4 ประการ ได้แก่ ปัจจัยด้านอายุ เพศ ชั้นทางสังคมและปัจจัยด้านชาติพันธุ์ เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น รวมถึงการมองภาพที่น่าจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

ปัจจัยด้านอายุ

อายุเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ใช้ในการพยากรณ์ระดับการเสียชีวิตและการเจ็บไข้ได้ป่วยของประชากรได้เป็นอย่างดี โดยในช่วงก่อนศตวรรษที่ 20 นั้น เราอาจต้องยอมรับตามสภาพความเป็นจริงทางสังคมเกี่ยวกับอัตราการเสียชีวิตในช่วงวัยเด็กซึ่งเป็นเรื่องปกตินับเป็นจำนวนมาก แม้ว่าหลังจากนั้น ประเด็นนี้จะได้กลายเป็นเรื่องที่พบบ่อยแล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์ในปัจจุบันกลับกลายเป็นว่า เราได้พบระดับของการเสียชีวิตของประชากรในวัยเด็กด้วยสาเหตุอื่นๆ นอกเหนือจากการเจ็บป่วยแทน เช่น การทำแท้งหรือความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้ก็อาจเป็นข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านสุขภาพตามแนวกระแสหลักได้ด้วยประการหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หากประชากรเหล่านี้สามารถรอดพ้นผ่านช่วงวิกฤติในวัยแรกเกิดหรือทารกมาได้ นั่น อัตราการเสียชีวิตในช่วงอายุต่อไป มากก็จะลดลงอย่างมาก จนน่าตกใจ โดยที่ตัวเลขนี้อาจไปเพิ่มขึ้นได้อีกครั้งกับประชากรที่อยู่ในระดับช่วงอายุประมาณ 40 ปีและจะยิ่งเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนของอายุ ทั้งนี้ โดยเฉพาะกับประชากรในช่วงอายุเกิน 65 ปีขึ้นไปอาจประสบปัญหาจากโรคเรื้อรังต่างๆ เช่น โรคหัวใจ โรคเบาหวานหรือโรคไขข้อที่นำไปสู่ภาวะทุพพลภาพได้มากกว่าจะเกิดจากอาการของโรคแบบฉับพลัน

และเนื่องจากอายุและโรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในอายุเฉลี่ยของประชากรก็ย่อมจะส่งผลถึงภาวะสุขภาพในองค์รวมของประชากรทั้งหมดไปด้วยเช่นกัน ในกรณีนี้เราอาจเห็นหลักฐานได้ชัดเจนจากจำนวนของประชากรในวัยสูงอายุที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในแต่ละปี เป็นผลจากความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการทางการแพทย์และสาธารณสุข ขณะเดียวกัน เมื่อประชากรมีอายุเพิ่มมากขึ้น แม้ว่า โดยภาพรวมแล้วจะพบว่าประชากรในช่วงวัยกลางคนและวัยสูงอายุจะมีสุขภาพดีโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้น แต่รัฐเองก็ต้องเผชิญกับปัญหาที่มาในรูปแบบอื่นๆ เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย ภาวะทุพพลภาพและการเสียชีวิต นอกจากนี้ ต้นทุนที่เพิ่มขึ้นจากการที่รัฐต้องเข้ามาจัดการดูแลสุขภาพของประชากรวัยสูงอายุก็อาจเพิ่มมากขึ้นจนไม่สมดุลกับสัดส่วนของประชากรในช่วงอายุอื่นๆ ส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลในจำนวนประชากรที่อยู่ในช่วงอายุน้อยกว่าต้องแบกรับภาระในการเสียค่าใช้จ่ายจำนวน

มากขึ้นให้กับประชากรวัยสูงอายุในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ จึงพอจะเป็นที่คาดการณ์ได้ในอนาคตว่า การให้ความช่วยเหลือในด้านของบริการทางสังคมให้กับผู้สูงอายุย่อมจะมีข้อจำกัดในการดำเนินงานที่เพิ่มมากขึ้นในอนาคต

สิ่งหนึ่งซึ่งดูเหมือนจะเริ่มเป็นประเด็นสำคัญในด้านความสัมพันธ์ระหว่างอายุและภาวะสุขภาพก็คือ อัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของประชากรสูงอายุเพศหญิง (Feminization of aging) โดยจากสภาพการณ์ของสังคมทั่วไปซึ่งมักปรากฏว่า สตรีในวัยสูงอายุที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชนบท มักจะมีฐานะยากจน รวมทั้งมักจะขาดคู่ชีวิตหรือครอบครัวที่ทำหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย จะกลายเป็นปัจจัยที่มีนัยสำคัญเป็นอย่างมากต่อระบบการดูแลจัดการสุขภาพของภาครัฐ ทั้งนี้ เมื่อนำปรากฏการณ์สำคัญทั้ง 2 กล่าวคือ ปัญหาประชากรวัยสูงอายุที่เพิ่มขึ้นกับปัญหาของผู้สูงอายุสตรีมารวมกัน จะก่อให้เกิดความจำเป็นอย่างมากต่อภาครัฐในการจัดสรรบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขให้กับบุคคลกลุ่มเหล่านี้ เช่น บริการให้คำปรึกษาในการดูแลสุขภาพ การให้ความช่วยเหลือของหน่วยเคลื่อนที่และสถานีนอนมาย์ต่างๆ ซึ่งการที่จะบรรลุเป้าหมายเหล่านี้ได้จำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนทั้งในด้านสังคมและด้านการเงินจากประชากรที่อยู่ในช่วงอายุต่ำกว่านั่นเอง

ปัจจัยด้านเพศ

เพศเป็นปัจจัยสำคัญมากอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลต่อสถานภาพของระบบการบริการทางสาธารณสุข ทั้งนี้ จะพบว่าในอดีตสาเหตุหลักของอัตราการเสียชีวิตของเพศหญิงมักเกิดจากกระบวนการตั้งครรภ์และการคลอดบุตรเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันจากวิทยาการทางการแพทย์ที่มีความก้าวหน้ามากขึ้นได้ส่งผลให้สตรีในกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มช่วงอายุต่างๆ มีอายุที่คาดหวังยืนยาวกว่าเพศชาย อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างประชากรทั้ง 2 เพศก็ยังกลับพบได้เช่นกันว่า อัตราการเสียชีวิตบางส่วนของทั้งชายและหญิงต่างเกิดจากโรคชนิดเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ซึ่งอาจรวมไปได้ถึงโรคหัวใจ โรคมะเร็งหรือโรคลมชัก เป็นต้น โดยที่เพศชายอาจเป็นเพศที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคเหล่านี้ในวัยที่ยังมีอายุน้อยกว่าเพศหญิงได้ กล่าวโดยสรุปแล้ว เพศหญิงอาจเป็นเพศที่มีชีวิตยืนยาวกว่าเพศชายแต่ก็มีอัตราในการเกิดโรคต่างๆ ได้ค่อนข้างง่าย ในขณะที่เพศชายเองอาจมีความต้านทานต่อการเกิดโรคต่างๆ ได้ดีกว่า แต่ก็มักจะเสียชีวิตได้อย่างรวดเร็วกว่าเมื่อโรคร้ายไข้เจ็บเข้ามาคุกคามนั่นเอง

ในกรณีดังกล่าวนี้ได้มีความพยายามจากนักวิชาการในการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ซึ่งจะกลายเป็นเรื่องที่น่าไปเชื่อมโยงเข้ากับปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม ในด้านหนึ่งมีข้อสันนิษฐานจากผู้ทำการอธิบายว่า สาเหตุที่ระดับของอัตราการเจ็บไข้ได้ป่วยในเพศหญิงค่อนข้างจะมีลักษณะที่เกินไปจากความเป็นจริง โดยที่ในความเป็นจริงแล้ว เพศหญิงก็ไม่ได้มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรค

ต่างๆ ได้ง่ายกว่าเพศชาย เพียงแต่ในประเด็นนี้อาจเกิดจากความรู้สึกของเพศหญิงเองที่มักจะพยายามสร้างรอยประทับ (Label) ให้ตัวเองเป็นคนที่ป่วยและพยายามแสวงหาวิธีการในการรักษาในระดับความถี่ที่มากกว่าเพศชาย อย่างไรก็ตาม ตามความเห็นของนักวิจัยส่วนใหญ่ก็ยังพยายามที่จะเชื่อว่า ความแตกต่างทางด้านสุขภาพระหว่างเพศชายและเพศหญิงเป็นสิ่งที่มียุ่จริง โดยทำการพิจารณาจากปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ ได้แก่ พฤติกรรมด้านความเสี่ยง ความถี่ในการใช้บริการทางสาธารณสุขและปัจจัยทางชีววิทยาเข้าประกอบคำอธิบาย โดยในด้านแรกเราอาจพบความแตกต่างทางบทบาทระหว่างทั้ง 2 เพศ โดยที่เพศหญิงมักมีอัตราความเสี่ยงที่ต่ำในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีความอันตรายถึงแก่ชีวิต ขณะที่เพศชายมีศักยภาพสูงในการใช้ยาและยาเสพติด การขับรถที่อันตรายหรือการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีความรุนแรงประเภทอื่นๆ นอกจากนั้น ด้วยตัวของเนื้องานที่เพศชายทำก็มักจะก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตได้มากกว่า เช่น อาชีพเกษตรกรรมหรือประมง เป็นต้น

ในประการต่อมา เนื่องจากการที่เพศหญิงมักจะมีโอกาสเข้ารับการตรวจร่างกายอย่างสม่ำเสมอมากกว่าเพศชาย ด้วยเหตุนี้ ปัญหาทางสุขภาพที่เกิดขึ้นจึงมีโอกาสที่จะถูกตรวจพบได้มากกว่าเพื่อทำการรักษาก่อนที่จะลุกลามในขั้นต่อไป และในประการสุดท้ายอาจเป็นสาเหตุมาจากลักษณะทางสรีระที่เชื่อมต่อกับเพศหญิงในกรณีของการเจ็บไข้ได้ป่วย กล่าวคือ เพื่อเป็นการทดแทนจากธรรมชาติจากการที่เพศหญิงมักจะต้องเสียชีวิตจากการคลอดบุตร ดังนั้น ในระบบสังคมที่สามารถให้เพศหญิงได้รับการดูแลรักษาอย่างถูกต้องและเหมาะสมจะช่วยให้เพศหญิงมีชีวิตอยู่รอดได้อย่างยืนยาวในทุกๆ ช่วงชีวิตตั้งแต่วัยทารกจนถึงวัยสูงอายุได้มากกว่าเพศชายนั่นเอง

ปัจจัยชนชั้นทางสังคม

ชนชั้นทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพของประชากร อันได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพทางอาชีพและสิทธิพิเศษของแต่ละบุคคลในบริบทสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ มี ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากสภาพสังคมโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นประเทศพัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนาก็ตาม ประชากรในกลุ่มที่มีระดับการศึกษา รายได้และสถานภาพทางสังคมที่สูงย่อมมีระดับการเจ็บไข้ได้ป่วยและการเสียชีวิตที่ต่ำกว่าประชากรในกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวถึงโรคร้ายแรงหรือโรคธรรมดาก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น อัตราการเกิดโรคหัวใจของประชากรในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยอาจคิดเป็นจำนวนถึง 3 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มประชากรที่มีฐานะดี หรือในกรณีของการเกิดโรคไขข้อ อัตรานี้อาจคิดเป็น 2 เท่า เป็นต้น ในที่นี้ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชั้นทางสังคมกับภาวะความเจ็บป่วยมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ภาวะแรกเกิดทีเดียว โดยสังเกตจากอัตราการเสียชีวิตของทารกที่เกิดจากมารดาที่มีฐานะยากจนมากกว่ามารดาที่มีฐานะ

ทางเศรษฐกิจดี และเช่นเดียวกัน เด็กที่เติบโตมาในครอบครัวที่มีฐานะยากจนมักจะต้องประสบกับอาการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตได้มากกว่าเด็กอื่นๆ ดังนั้น หากกล่าวโดยเบื้องต้นแล้วจะพบว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจสามารถส่งกระทบอย่างรุนแรงได้ต่อภาวะทางสุขภาพของสมาชิกภายในครอบครัว โดยในการศึกษาภาวะสุขภาพของบางครอบครัวอาจแสดงให้เห็นประวัติของการเจ็บป่วยด้วยอาการต่างๆ ที่อาจเหมือนหรือต่างกันของสมาชิกแทบทุกรายในครอบครัว

ในความพยายามที่จะอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างความยากจนกับการเกิดโรคภัยไข้เจ็บนั้น หนึ่งในคำอธิบายที่เกิดขึ้นคือ โรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความยากจน ทั้งนี้ ในกรณีที่บุคคลใดมีความพิการทางร่างกายหรือป่วยเป็นโรคยอมส่งผลให้ศักยภาพในการหาเลี้ยงชีพ การแสวงหาคู่ชีวิตลดน้อยลง รวมไปถึงสถานภาพทางสังคมของเขาหรือเธอผู้นั้นก็อาจจะยิ่งลดต่ำลงไปกว่าของในรุ่นพ่อแม่ไปอีกก็ได้ ในทางกลับกัน ความยากจนก็เป็นสาเหตุหลักที่ก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้เช่นกันด้วยเหตุที่งานหรืออาชีพที่เป็นของผู้มีฐานะยากจนและได้รับการศึกษาน้อยมักจะมีงานที่มีลักษณะที่นำไปสู่การเจ็บป่วยหรือการเสียชีวิตเนื่องจากสภาพการทำงานที่มีความเสี่ยงสูง เช่น คนงานก่อสร้างย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความเสี่ยงของการบาดเจ็บ เสียชีวิตหรือเจ็บป่วยด้วยโรคต่างๆ จากสภาพการทำงานโดยทั่วไปได้ง่าย นอกจากนั้น ยังไม่นับสภาพแวดล้อมในการทำงานที่อันตรายและเต็มไปด้วยข้อบังคับจำนวนมาก โดยไม่สามารถมีสิทธิ์เข้าไปควบคุมหรือจัดการกับสภาพดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ ยกตัวอย่างเช่นในกรณีของการที่คนงานต้องเดินตามระบบสายพานของเครื่องจักรการผลิตในโรงงาน แต่กลับไม่สามารถจะควบคุมระดับความเร็วในการทำงานของเครื่องจักรหรือแม้แต่ช่วงเวลาพักของพวกเขาเองได้เลย

นอกจากประเด็นข้างต้นแล้ว เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้อัตราการเจ็บไข้ได้ป่วยและการเสียชีวิตของประชากรในกลุ่มชนชั้นล่างเพิ่มมากขึ้น โดยเราอาจพบมลภาวะในรูปแบบต่างๆ เช่น มลภาวะทางสารเคมี อากาศและเสียง เป็นปกติในถิ่นที่อาศัยของผู้ที่มีฐานะไม่ดีได้มากกว่าถิ่นที่อยู่ของผู้ที่มีฐานะดี เนื่องจากสภาพถิ่นที่อยู่ที่อยู่ใกล้หรือติดกับแหล่งที่มีอัตราค่าเช่าอาศัยที่ต่ำ (หรืออาจไม่มีในกรณีของการบุกรุกที่ดินว่างเปล่า) นอกจากนั้น ผู้มีฐานะยากจนเหล่านี้ก็ยังไม่มียศกภาพเพียงพอในการขจัดสิ่งไม่พึงประสงค์ที่อาจนำไปสู่การไม่สบายและการติดโรคต่างๆ ออกจากการใช้ชีวิตประจำวันของตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยสารเคมีเป็นพิษ ที่ทิ้งขยะหรือทางหลวงที่เต็มไปด้วยรถ และมลภาวะเช่นนี้เองจะเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่โรคหลากหลายประเภท เช่น มะเร็ง โรคโลหิตจาง ความดันโลหิตสูง ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพอื่นๆ รวมถึงปัญหาสุขภาพจิต เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประชากรในระดับชนชั้นกลางและชนชั้นล่างที่อาศัยอยู่ในถิ่นที่อาศัยที่เสื่อมโทรมจึงย่อมมีอัตราการเจ็บป่วยและเสียชีวิตได้มากกว่าประชากรที่มีรายได้ในระดับใกล้เคียงกัน แต่อาศัยอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า

จะเห็นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนว่า ความพยายามของรัฐในการเข้าไปจัดการกลไกเพื่อให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่และสุขภาพที่ดียังไม่ประสบความสำเร็จทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะกับในบริเวณพื้นที่ชนบทรอบนอกซึ่งมีสภาพบ้านเรือนและละแวกบ้านที่มีความเสี่ยงต่อการบาดเจ็บ การติดเชื้อและการเจ็บป่วย เช่น โอกาสในการรับประทานอาหารที่มีสารเคมีปนเปื้อน นอกจากนี้ ข้อจำกัดของสุขภาพที่ดีที่ยังอาจมีสาเหตุได้จากอาหารที่บุคคลรับประทานในชีวิตประจำวันซึ่งจะส่งผลอย่างยิ่งโดยเฉพาะกับประชากรในช่วงวัยเด็ก โดยการรับประทานอาหารที่เป็นโทษหรือไม่มีประโยชน์อย่างเพียงพอส่งผลกระทบที่ค่อนข้างรุนแรงต่อพัฒนาการเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ทั้งทางด้านร่างกายและสติปัญญาต่อไปในอนาคต โดยการที่เด็กไม่สามารถประสบความสำเร็จในการเรียนได้ก็ย่อมจะส่งผลถึงการประกอบอาชีพที่อาศัยทักษะในระดับต่ำและที่สุดก็จะส่งผลให้ดำเนินวัฏจักรแห่งความยากจนส่งต่อไปยังประชากรรุ่นต่อไป

ตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับความแตกต่างทางชนชั้นสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรม การดูแลสุขภาพได้แก่ พฤติกรรมในการเลี้ยงลูกด้วยนม ซึ่งภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้พยายามประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและปฏิบัติตามมาเป็นเวลาระยะหนึ่งแล้ว โดยจากการศึกษาได้พิสูจน์ให้เห็นถึงประโยชน์ของการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาหลายประการด้วยกัน โดยเฉพาะในด้านของการสร้างภูมิคุ้มกันโรคต่างๆ โดยเฉพาะการเสียชีวิตในวัยทารกและช่วยรักษาสุขภาพของผู้เป็นมารดาได้ด้วย อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่ปรากฏยังแสดงให้เห็นว่า สตรีจำนวนหนึ่งยังมีช่วงเวลาการให้นมบุตรในระยะสั้นๆ ประมาณ 6 เดือนหลังจากที่คลอดบุตรเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตรานี้จะสูงมากในสตรีที่มีฐานะยากจน มีอายุน้อยและได้รับการศึกษาที่ไม่เพียงพอ ทั้งนี้ อัตราของการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาที่อยู่ในระดับต่ำโดยเฉพาะในกลุ่มผู้มีฐานะยากจนสามารถเป็นสิ่งที่ชี้วัดได้ถึงทัศนคติทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาได้เป็นอย่างดี โดยที่ในความเป็นจริงแล้ว สตรีที่มีฐานะยากจนเหล่านั้นอาจมีความต้องการเลี้ยงทารกด้วยนมตนเอง แต่สิ่งที่สร้างข้อจำกัดขึ้นมาอย่างแท้จริงกลับกลายเป็นความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งไม่เอื้อต่อการกระทำในลักษณะข้างต้นโดยที่ไม่สามารถจะมีทางเลือกอื่นๆ ที่ดีกว่าได้มากนักนั่นเอง

ในประการสุดท้าย เราอาจยังพบว่า ความยากจนกลายเป็นอุปสรรคใหญ่ที่จำกัดช่องทางของบุคคลในการเข้าถึงระบบบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข แม้ว่าในปัจจุบันภาครัฐจะได้มีการจัดโครงการเพื่อให้การรักษาพยาบาลสามารถครอบคลุมไปยังกลุ่มเป้าหมายผู้มีรายได้น้อยในโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติมักพบว่า ข้อจำกัดด้านต่างๆ สามารถจะเกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง เช่น ข้อจำกัดในตัวของผู้ป่วยเองต่อการรองรับจำนวนคนไข้หรืออาจเป็นด้วยตัวคนไข้เองที่ไม่สามารถจัดสรรเวลาว่างเพื่อเข้าพบแพทย์หรือทำการตรวจสุขภาพ

นอกจากนั้น ยังรวมไปถึงค่าใช้จ่ายประเภทค่าเดินทางที่ต้องเสียไปในการไปโรงพยาบาลหรือสถานีนอนามัยอีกด้วย ในที่นี้ยังไม่รวมไปถึงระดับของการให้บริการที่อาจไม่ทั่วถึงหรือครอบคลุมผู้ป่วยได้อย่างใกล้ชิดอันเป็นผลจากสัดส่วนที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสถานพยาบาลและจำนวนผู้ป่วยที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ด้วยสาเหตุเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นภาพของความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเกี่ยวกับเป้าหมายของรัฐในความพยายามที่จะบรรลุผลในด้านหลักประกันสุขภาพแบบถ้วนหน้าซึ่งอาจจำเป็นต้องใช้เวลาอีกมาก

หากกล่าวโดยสรุป ภาวะความยากจนและโรคภัยไข้เจ็บต่างก็ถูกเชื่อมโยงไว้ด้วยกันด้วยสภาพทางสังคมที่เป็นอยู่ ณ ขณะนั้น สิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญอย่างยิ่งก็คือ สภาพของสังคมเริ่มปรากฏลักษณะที่แย่งลงมากขึ้นเรื่อยๆ ภายในช่วงเวลาไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ระดับความแตกต่างของอัตราการเสียชีวิตและการเจ็บป่วยของประชากรในชนชั้นที่ต่างกันมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ โดยในกรณีนี้ ภาวะทางสุขภาพมักจะได้รับผลกระทบจากปัจจัยด้านชนชั้นทางสังคมมากกว่าจากปัจจัยทางเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์เสียอีก อย่างไรก็ตาม แม้ชนชั้นทางสังคมจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ที่มีประสิทธิภาพเกี่ยวกับภาวะสุขภาพของประชากรทั้งในปัจจุบันและอนาคต ในฐานะของการเป็นผู้วิจัยเองคงไม่สามารถที่จะละเลยในประเด็นสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องในระดับต่อไป ได้แก่ ปัจจัยด้านเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นประเด็นที่มักจะถูกนำมาผูกติดไว้กับประชากรกลุ่มน้อยที่มีฐานะยากจนอยู่แล้วนั่นเอง ดังนั้น การใช้มุมมองของปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมในการศึกษาภาวะทางสุขภาพของประชากรจึงเป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์ได้อย่างมากที่จะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงมองเห็นแนวโน้มบางประการที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตได้ เช่น กรณีของสตรีที่มีพฤติกรรมการสูบบุหรี่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันย่อมส่งผลได้ต่อจำนวนของผู้ป่วยด้วยโรคมะเร็งปอดที่เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

มุมมองเปรียบเทียบระหว่างสถานการณ์ด้านโรคภัยไข้เจ็บในประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา

ในการศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับภาวะโรคภัยไข้เจ็บระหว่างประเทศใน 2 กลุ่มที่กล่าวมานั้น เราจะสังเกตเห็นช่องว่างขนาดใหญ่ที่เกิดจากความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจซึ่งส่งผลทำให้กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา โดยมีประเทศไทยเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เป็นกลุ่มภูมิภาคที่มีอัตราการเสียชีวิตในวัยทารกในระดับสูง ระดับอายุคาดการณที่ต่ำ ปัญหาเรื้อรังเกี่ยวกับโรคติดต่อประเภทต่างๆ มากกว่าในกลุ่มของประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างไรก็ตาม การใช้ระดับของการพัฒนาเพื่อเป็นตัวชี้วัดถึงสถานการณ์ทางด้านสุขภาพของประชากรเองก็อาจไม่ใช่คำตอบสุดท้ายที่ดีที่สุดในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น แม้ว่าประเทศไทยหรือประเทศเม็กซิโกจะถือว่ามีฐานะหนึ่งในการศึกษาของประเทศไทยก็ตาม แต่ก็ยังมีอัตราการเจริญเติบโตอย่าง

รวดเร็วโดยมีอัตราส่วนของภาคอุตสาหกรรมสมัยใหม่นอกเหนือจากภาคเกษตรกรรมพื้นฐาน นอกจากนั้น ยังรวมถึงอัตราการเสียชีวิตของประชากรในวัยทารกและอายุคาดการณในระดับที่ใกล้เคียงกันกับประเทศพัฒนาแล้วอีกด้วย นอกจากนี้ สภาพการณ์ในปัจจุบันยังบ่งชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของเสียชีวิตของประชากรที่เกิดจากโรคเรื้อรังมากกว่าโรคติดต่อดังที่เคยเป็นมาในอดีต

ทั้งนี้ ในขอบเขตที่เกินความหมายกว้างของคำว่า 'พัฒนา' และ 'กำลังพัฒนา' ยังก่อให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับอิทธิพลที่มีจากสภาพทางสังคมและรูปแบบของสุขภาพที่แตกต่างกันออกไปในประชากรแต่ละกลุ่มและแต่ละเขตพื้นที่ ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ในระดับสูงมากที่จะเกิดช่องว่างของภาวะทางสุขภาพของประชากร โดยเฉพาะเมื่อทำการเปรียบเทียบในกลุ่มผู้อาศัยในเขตเมืองใหญ่กับผู้อาศัยในเขตชนบท ซึ่งเรามักจะพบปัญหาทางด้านสุขภาพหลายๆ ด้าน เช่น การขาดสารอาหาร ภาวะโรคติดต่อ โรคระบาด อันตรายจากการบริโภคอาหารโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นต้น โดยที่ในความเป็นจริงปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว ประกอบกับกลไกและเครื่องมือที่รัฐนำมาใช้แก้ไขยังไม่สามารถจะแก้ไขให้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้น กระแสโลกภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมาส่งผลให้สิ่งแวดล้อมชนิดใหม่ๆ ที่ทำลายการสร้างสุขภาพที่ดีก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย หลักฐานในส่วนนี้ปรากฏขึ้นจากงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลการดำเนินโครงการสาธารณสุขให้กับประชาชนของภาครัฐที่พบข้อจำกัดดังนี้

1. ภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพที่เพิ่มมากขึ้น : ในขณะที่เราได้เห็นความพยายามอย่างต่อเนื่องของภาครัฐในการให้บริการด้านสาธารณสุขให้กับประชาชนอย่างครอบคลุมและทั่วถึงนั้น ในอีกด้านหนึ่งก็ยังพบได้ว่า ค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยของแต่ละครัวเรือนที่อยู่ในส่วนของค่ารักษาพยาบาล ค่ายา อุปกรณ์การแพทย์มีอัตราที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากจำนวนผู้ใช้บริการในสถานพยาบาลของรัฐที่เพิ่มมากขึ้นควบคู่ไปกับประสิทธิภาพในการให้บริการที่มีข้อจำกัดมากยิ่งขึ้นในหลายด้าน เช่น การจ่ายยา การรับผู้ป่วยเข้ารักษาเป็นคนที่ไข้ การติดตามผลภายหลังการรักษา เหล่านี้เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ แม้ว่ารัฐจะพยายามดำเนินโครงการบริการทางการแพทย์ให้กับประชาชนอย่างทั่วถึง แต่เนื่องจากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติทำให้ผู้ที่ต้องการรับบริการทางการแพทย์จำนวนไม่น้อยที่ยังต้องอาศัยทางเลือกอื่นๆ ทดแทน เช่น โรงพยาบาลและคลินิกเอกชน ร้านขายยาทั่วไป หรือในบางครั้งก็อาจรวมไปถึงแพทย์พื้นบ้านหรือหมอไสยศาสตร์ ซึ่งอาจไม่ใช่วิธีที่สามารถแก้ไขหรือรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นอย่างได้ผลและเพียงพอ ในขณะเดียวกัน การที่ช่องทางในการที่ประชาชนจะเข้าถึงบริการทางการแพทย์ของรัฐยังเป็นไปอย่างจำกัดส่วนหนึ่งได้เป็นการเปิดช่องว่างให้กับผู้แสวงหาประโยชน์ด้วยการโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หรือบริการที่อ้างว่า สามารถ

ก่อให้เกิดผลที่พึงประสงค์ต่อสุขภาพและร่างกายได้ เช่น ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร บริการทางสุขภาพหลากหลายประเภท ซึ่งบ่อยครั้งที่เดียวที่สิ่งเหล่านี้กลับกลายเป็นสิ่งที่หลอกลวงผู้ให้บริการบริโภคให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากไปกับสิ่งเหล่านี้

ทั้งนี้ ปัจจัยอีกด้านหนึ่งที่อาจมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายทางการแพทย์ที่เพิ่มขึ้นของประชาชนอาจมีสาเหตุมาจากจำนวนของประชากรในวัยสูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วด้วยสภาพพื้นฐานทางกายภาพของประชากรในวัยสูงอายุก่อให้เกิดความจำเป็นในการได้รับบริการทางการแพทย์มากกว่าประชากรในกลุ่มช่วงอายุอื่นๆ อยู่แล้ว ดังนั้น มาตรการในการคุมกำเนิดของรัฐซึ่งพิสูจน์ว่าได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพนั้นกลับไม่ได้ลงจำนวนประชากรในวัยสูงอายุลง จึงทำให้ค่าใช้จ่ายต่อรายหัวของประชากรในกลุ่มนี้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในประการต่อมา ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์เองก็มีส่วนที่ทำให้ค่าใช้จ่ายในส่วนดังกล่าวของประชากรเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน เนื่องจากความจริงที่ว่า เครื่องมือ อุปกรณ์ทางการแพทย์หรือตัวยาบางชนิดที่ทันสมัยจำนวนมากเป็นสิ่งที่สถานพยาบาลต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศและมักจะมีราคาสูง ทำให้ค่าบริการทางการแพทย์บางประเภทมีราคาที่สูงตามไปด้วย และในบางกรณีสิทธิในการรักษาพยาบาลตามโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าของรัฐก็ยังไม่สามารถครอบคลุมไปถึงบริการในส่วนนี้ได้ โดยยังต้องปล่อยให้ผู้อยู่ในความรับผิดชอบของคนใช้ส่วนหนึ่งหรืออาจจะทั้งหมด

2. ปัญหาจากสิทธิในการรักษาพยาบาลที่ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ

- กรณีของผู้ที่อยู่ในระบบของหลักการประกันสุขภาพ ค่าใช้จ่ายลงทุนของภาครัฐที่เพิ่มมากขึ้นเกี่ยวกับการขยายขอบเขตการสร้างหลักประกันสุขภาพนำไปสู่ปัญหาของสิทธิในการรักษาพยาบาลที่มีระดับแตกต่างกันออกไปตามประชากรในแต่ละช่วงอายุ โดยเฉพาะเมื่อค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ไปตกอยู่ในกลุ่มของประชากรในวัยสูงอายุ (อายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป) เสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ ในกรณีที่เรามองว่า การเข้าไปใช้บริการทางการแพทย์ของรัฐมีขั้นตอนที่ค่อนข้างยุ่งยากและใช้ระยะเวลาในการเข้ารับบริการแต่ละครั้ง ธรรมเนียมสุขภาพส่วนบุคคลจึงอาจเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่เหมาะสมให้ผู้ซึ่งสามารถเข้ารับบริการทางการแพทย์จากสถานประกอบการของเอกชนซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วในการให้บริการมากกว่าสถานพยาบาลของทางภาครัฐ อย่างไรก็ตาม บริการในลักษณะนี้ย่อมถือเป็นค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมซึ่งเป็นจำนวนเงินค่อนข้างสูงที่ต้องทำการจ่ายในแต่ละรอบปี ซึ่งแน่นอนว่า ย่อมเป็นภาระที่หนักเกินไปสำหรับประชากรในอีกหลายกลุ่มด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเยาวชน ผู้มีรายได้น้อย หรือประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท เป็นต้น นอกจากนี้ การที่จำนวนผู้มีสิทธิในการเข้าถึง

บริการทางสุขภาพของภาครัฐที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องซึ่งค่อนข้างสวนทางกับจำนวนของสถานพยาบาลและบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขก็เป็นอีกปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อขอบเขตการครอบคลุมของประสิทธิภาพในการให้บริการ ทั้งในด้านของการรับผู้ป่วยนอก ผู้ป่วยใน รวมถึงระบบการติดตามผู้ป่วยภายหลังเข้ารับการรักษาพยาบาลอีกด้วย

นอกจากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ศักยภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องของประชาชนเกี่ยวกับโครงการบริการสุขภาพของภาครัฐในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตชุมชนชนบทที่อยู่ค่อนข้างห่างไกลยังมีข้อจำกัดอยู่ค่อนข้างมาก ดังจะเห็นได้จำนวนประชากรอีกส่วนหนึ่งที่เดียวที่ยังไม่ทราบถึงสิทธิที่ตนจะได้รับในการเข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขจากภาครัฐ แม้ภาครัฐจะได้พยายามเพิ่มความสำคัญให้กับการส่งเสริมความรู้ในการด้านการดูแลตนเองอย่างถูกสุขวิธีให้กับประชาชนแล้วก็ตาม ด้วยเหตุนี้ จึงดูเหมือนว่า การกระจายบริการทางสาธารณสุขของภาครัฐยังมีขอบเขตอยู่ในเขตเมือง เขตเทศบาลหรือชุมชนขนาดใหญ่เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ ยังไม่รวมไปถึงความไม่เท่าเทียมกันในการสิทธิการเข้าถึงบริการทางการแพทย์เมื่อกระจายลงสู่ระดับท้องถิ่นเมื่อมีกรณีของการเอื้อสิทธิหรือประโยชน์ให้กับบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น เป็นต้น ในอีกด้านหนึ่งนั้น แม้โอกาสที่ประชาชนทั่วไปจะสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพของภาครัฐได้เหมือนจะเปิดกว้างขึ้นแล้วก็ตาม แต่ปัญหาจากผู้ป่วยหรือผู้ขอรับบริการทางการแพทย์ที่มีจำนวนมากเกินไปก็ยังส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งยังคงต้องพึ่งพาบริการทางการแพทย์จากสถานพยาบาลหรือคลินิกเอกชนที่มีอัตราค่าบริการค่อนข้างสูง หรือไม่ก็อาจเป็นการย้อนกลับไปสู่วิธีการรักษาแบบพื้นบ้านหรือไสยศาสตร์ที่อาจไม่ถูกต้องตามหลักสาธารณสุขยุคใหม่ได้

- กรณีของผู้ที่ไม่ได้อยู่ในระบบของหลักการประกันสุขภาพ

อาจกล่าวได้ว่า ภายใต้การดำเนินโครงการให้บริการสุขภาพของภาครัฐได้พยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะให้การบริการสามารถครอบคลุมไปยังกลุ่มเป้าหมายทุกระดับ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมและให้ความรู้กับประชาชนอย่างต่อเนื่อง แต่จากข่าวที่ปรากฏขึ้นเป็นประจำก็ยังแสดงให้เห็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยหรือโรคของประชาชนที่มักเกิดความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือการขาดความรู้ทางด้านการดูแลสุขภาพที่จำเป็นและเพียงพอ เช่น อาการอาหารเป็นพิษหมู่ที่เกิดจากการบริโภคอาหารไม่ถูกวิธีหรือไม่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ หรือการสร้างพฤติกรรมที่มีความนิยมเอียงไปกับความเชื่อพื้นบ้านหรือไสยศาสตร์ในการดูแลรักษาสุขภาพ ทั้งนี้ ในมุมมองที่ปรากฏแสดงให้เห็นได้ว่า ยังมีประชากรอีกจำนวนไม่น้อยที่แม้ในทางทฤษฎีจะถูกนำเข้ามารวมอยู่ภายใต้ระบบประกันสุขภาพของภาครัฐแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าวได้อย่างเต็มรูปแบบเนื่องจากข้อจำกัดหลายประการ ในส่วนนี้ เราอาจนึกไปถึงกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ไร้ที่อยู่อาศัย

บรรณานุกรม

- กมลทิพย์ ชนะกานนท์. 2543. บทบาทของกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วิทยานิพนธ์. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- กรรณิกา เรืองเดช .2539. สุขภาพแรงงานหญิงในบริบทของกระบวนการงนแรงงาน บทบาททางเพศและความงามสัมพันธ์หญิงชาย : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานอิเล็กทรอนิกส์แห่งหนึ่ง ในเขตจังหวัดภาคกลางล. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เกศสุดา สิทธิสันติกุลและกชกร ชินะวงศ์(บรรณานิการ). 2546. ประสบการณืจากพื้นที่ เล่มที่ 2: น้ำความขัดแย้ง การคลี่คลาย ปัญหา ของชุมชนแพรทนามแดง. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ชั้น 2. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กรณีย์ สุทธารมณื. 2546. ความพึงพอใจของลูกค้าที่มีต่อการให้บริการของโรงแรมรอยัล ไดมอนด์ จังหวัดเพชรบุรี. ปรินญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ธุรกิจศึกษา) มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2542. การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: รายงานผลการดำเนินการ. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การสัมมนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในวัด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในวัด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- การสัมมนาทางวิชาการเรื่องบทบาทของภูมิศาสตร์กับการพัฒนาการท่องเที่ยว (2530: กาญจนบุรี). บทบาทของภูมิศาสตร์กับการพัฒนาการท่องเที่ยว. กาญจนบุรี: สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- กุลวนิดา มาสุปรีดี. 2541. 'Ecotourism กับ การท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี' วารสารราชภัฏรำไพพรรณี. ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (ธ.ค. 2541) 75-80.
- คอร์ แพลนนิ่ง แอนด์ ดีเวลลอปเม้นท์. 2539. แผนแม่บทส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดเพชรบุรี. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

- คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2534. การศึกษาเบื้องต้นเพื่อการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดสุพรรณบุรี อ่างทอง ลพบุรี สระบุรี. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- โครงการวิจัยสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่.2545..การสืบสร้างประวัติศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวา ต.บางนางลี่.กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จามะรี เชียงทอง.2549.สังคมวิทยาการพัฒนา.กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริตติ้ง เฮ้าส์.
- จีระ กาญจนศักดิ์, 2541. คู่มือส่งเสริมหมู่บ้านท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน.
- จันทน์ เจริญศรี.2544.โพสต์โตเดิร์นกับสังคมวิทยา.กรุงเทพมหานคร: วิชาษา.
- ชนิกา วัฒนะศิริ .2537. เรื่อง จากสังคมชาวนาสู่สังคมอุตสาหกรรม ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนไทเบ็ง จ.ลพบุรี.วิทยานพนธ์.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540. วิถีไทย: การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์.
- ชูศักดิ์ วิทยานัก .2543. "แนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง" ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะสถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ศักดิ์ ธนวิบูลย์ชัย วิชาวี พิจิตบันดาล และสมศักดิ์ มีทรัพย์หลาก. 2533. โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในท้องถิ่น. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ณัฐกานต์ สุวรรณะ.2547.ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อชุมชนและชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.2546.
- นฤมล บรรจงจิตร.2547.ศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาชุมชน.กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- น้ำฝน บุญยะวัฒน์. 2540. 'การพัฒนาการท่องเที่ยวแถบบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก'
จุลสารการท่องเที่ยว. ปีที่ 16 ฉบับที่ 4 (ต.ค.-ธ.ค. 2540) 26-35.

ทองคำ พันนัทธี. 2539. 'ปีวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวด้วยโบราณสถาน' วารสารวัฒนธรรมไทย. ปีที่ 33 ฉบับที่ 12 (ก.ย. 2539) 23-27.

ประภาวดี เผ่าทองจีน และวรรณศิลป์ พิรพันธ์, 2538. 'ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อการใช้ที่ดินจังหวัดเพชรบุรี' วารสารวิจัยสภาวะแวดล้อม ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2538) 16-28.

ปิยชน ผู้ทรงธรรม. 2545. เอกลักษณะปรับปรุงแต่งกับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปิ่นแก้ว เหลืองอรามศรี. 2539. ภูมิปัญญาในเขตวิสาหกิจพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวร. กรุงเทพมหานคร: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

ปรีชา มาเจริญ, พันตำรวจโท. 2539. พฤติกรรมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำแม่กลอง : ศึกษากรณีอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยมหิดล.

พรรณาราย อาจหยุด. 2547. กระบวนการพึ่งตนเองด้านสุขภาพของชุมชนเข้มแข็ง: ศึกษากรณีประชาคมตำบลหัวสำโรง อ.ท่าวัน จ.ลพบุรี. วิทยานิพนธ์. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาธานี นันทวิสาร. 2540. บทบาทของพระสงฆ์กับการรักษาสุขภาพ: กรณีศึกษาพระครูจันทคุณวัฒน์ วัดน้ำวน ตำบลบางเดือง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาชนบทศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

พัชรา ลากลือชัย. 2546. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการจัดการการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีและตลาดน้ำท่าคา จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการ) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เฟื่องฟ้า ปัญญา. 2547. การจ้างแรงงานต่างด้าวในกิจการประมงทะเลและกิจการต่อเนื่องในจังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

ภาควิชาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2544. แผนแม่บทพัฒนาการท่องเที่ยวภาคกลางตอนบน. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

- ภูธร ภูมะธน. 2539. 'คนไทยกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม' วารสาร อ.ส.ท. ปีที่ 37 ฉบับที่ 5 (ธ.ค. 2539) 18-19.
- มนตรี คงเจริญ. 2536. ศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีอิทธิพลต่อ ประมงชายฝั่ง. วิทยานิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- มิตรภาพ สามารถ, 2543. รายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นใน การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันดำรงราชานุภาพ: สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย.
- ไมตรี พุทธพงษ์. 2537. 'การศึกษาเพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว' จุลสารการท่องเที่ยว. ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (เม.ย.-มิ.ย. 2537) 47-53.
- ยุคติ มุกดาวิจิตร. 2548. อ่าน "วัฒนธรรม" วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนว วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ฟ้ายาเดียวกัน. 2548.
- เรวดี ประเสริฐสุขและคณะ. 2546. โครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์ท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง: ตำบลคลองด่าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัตนา จารุเบญจและคณะ. 2547. โครงการวิจัย : ศักยภาพของเด็กและเยาวชนในการรับ/ด้าน วัฒนธรรมตะวันตกในชุมชน. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัตนภรณ์ มหาศรานนท์, 2546. การวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัด โฮมสเตย์ในประเทศไทย: งานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- วนรัตน์ กรอิสรานุกุล, 2544. รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาเพื่อวางแผนทางการพัฒนา กายภาพและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อรองรับการขยายตัวทางประชากรและ การท่องเที่ยว. ปทุมธานี: ภาควิชาเทคโนโลยีชนบท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต.
- วรรณัย พงศาชลากร. 2538. พืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมศึกษาบ้านโคก ต. อุ้มทอง จ. สุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2538.
- วุฒิ บุญเลิศและคณะ. มปป. เมื่อกระเหียงสวนฝั่งลูกขึ้นพุด. เอกสารเสนอร่างโครงการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิบูลย์ เข้มเฉลิมและคณะ. 2548. วิถีคนบนป่าตะวันออกผืนสุดท้าย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วิรัชต์ แสงดาวฉาย.2545.ประชาสังคม เวทีสาธารณะ กับกระบวนการกลายเป็นประเด็น
 สาธารณะศึกษากรณีโครงการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ.
วิทยานิพนธ์.คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คันสนีย์ ต้นตวิวิท. 2539. 'การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนเกาะล้านต่อ
 ท้องถิ่น' วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ปีที่ 5 ฉบับ
ที่ 1 (พ.ศ.-ต.ศ. 2539) 81-89.
- ศุนยวิชัยป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2541. คู่มือพัฒนาและออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวก
สะดวกในแหล่งท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร: การ
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- สกล เทียงจิต.2537.การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประชาชนที่อาศัย
 อยู่ในบริเวณโครงการก่อสร้างระบบป้องกันน้ำเค็ม:ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลแพรงหนาม
 แดงอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสาคร.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาสิ่งแวดล้อม.
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมคิด จำนงค์สร.2544.การปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนรอบสวนอุตสาหกรรม
 โรจนะ อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.วิทยานิพนธ์.สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมชาย เดชะพรหมพันธุ์ และภัทราพร สร้อยทอง, 2545. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ
บริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในภาค
ตะวันออก. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สมพงษ์ สระแก้ว. 2544.แนวทางการแก้ไขปัญหาสุขภาพในกลุ่มแรงงานต่างด้าวจังหวัด
 สมุทรสาคร.วิทยานิพนธ์.คณะสังคมสงเคราะห์.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายพันธ์ พึ่งพระคุ้มครอง.2542.ผลกระทบจากการจ้างแรงงานต่างชาติเข้าเมืองผิดกฎหมายต่อ
 กิจกรรมประมงทะเลของจังหวัดสมุทรสงคราม.วิทยานิพนธ์.คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528. รายงานการวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และ
ฟื้นฟูงานเทศกาลและงานประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในประเทศไทย
ไทย. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2537. การศึกษาขีดความสามารถใน

การรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวและจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว

ของหมู่เกาะและชายฝั่งทะเลจังหวัดตราด. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2532. การศึกษาเบื้องต้นเพื่อ

วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวนครสวรรค์ อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี.

กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษา

ทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคกลางฝั่งตะวันตก: จังหวัดกาญจนบุรี

อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สุชาติ บุญประสพ, ร้อยตำรวจเอก. 2539. พฤติกรรมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำท่าจีน

น้ำเสีย: ศึกษากรณีอำเภอสมพาน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์. สาขาสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุวิชัย หวันแก้ว. 2543. แบบแผนการเรียนรู้เกี่ยวกับชนบทในมหาวิทยาลัยไทย, รายงานการวิจัย

. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิชัย โลกภาค. 2543. การศึกษากลุ่มสหกรณ์ชาวไร่สับปะรดสามร้อยยอดจำกัด. วิทยานิพนธ์.

สาขาวิชาพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สัมฤทธิ์ มิวินม. 2545. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพการณศึกษาเครือข่ายวน

เกษตรและป่าชุมชนภาคตะวันออก จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต(สังคม

สงเคราะห์ศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ. 2548. ชุมชนลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม พลวัตและการทำลาย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน

สนับสนุนงานวิจัย.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ หลักสูตรนักวิจัยระดับปฏิบัติการ รุ่นที่ 8. 2545. รายงาน

การวิจัยเรื่องการนวดไทยในแหล่งท่องเที่ยวชายหาด: กรณีชายหาดเมืองพัทยา

จังหวัดชลบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

สำนักบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2534. การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการ

ท่องเที่ยวเมืองพัทยาและจังหวัดระยอง จันทบุรี ตราด. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย.

สำนักบริการวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2536. การศึกษาเพื่อรองรับการขยายตัวของ
ธุรกิจการท่องเที่ยวเมืองจังหวัดปราจีนบุรีและจังหวัดสระแก้ว. กรุงเทพมหานคร:
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สำออง นิรันดรณะ. 2542. โครงการวิจัยเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัด
นครนายก. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ.

อภิญา บัวดวงและคณะ. 2546. ชุมชนแหลมใหญ่: วิถีชีวิตจากความทรงจำ หนังสือชุดการวิจัย
โครงการ การจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน เล่ม 3. นครปฐม: สำนักงาน
กลาง เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจและการจัดการ
ทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อัศวิน แสงพิบูล. 2548. 'การศึกษางานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยในรอบ
ทศวรรษ (2537-2547): แนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืน' วารสาร สอ. ประเทศไทย.
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (ต.ค. 2548) 77-91.

อุดม บัวศรี. 2538. 'การท่องเที่ยวกับกระแสวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง' วารสารศูนย์การศึกษา
ต่อเนื่อง. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (ม.ค.-เม.ย. 2538) 4-8

อุบล วุฒิพรโสภณ. 2546. การมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อมชุมชนของผู้ใช้แรงงาน ตำบล
บางกระทึก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม.วิทยานิพนธ์.สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา
มหาวิทยาลัยมหิดล.